T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
AVRUPA BİRLİĞİ ANABİLİM DALI
AVRUPA BİRLİĞİ PROGRAMI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

GÖÇÜN YENİLİĞE KATKISI: ALMANYA'DAKİ TÜRKLER ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Sinem ERBAŞ

Danışman
Prof. Dr. Canan BALKIR

İZMİR - 2013

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

Göçün Yeniliğe Katkısı: Almanya'daki Türkler Üzerine Bir Değerlendirme

Sinem ERBAŞ

Dokuz Eylül Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Avrupa Birliği Anabilim Dalı

Avrupa Birliği Programı

Son yıllarda göç ve yenilik arasındaki ilişkiyi inceleyen çok sayıda çalışma bulunmaktadır. İki olgu arasında pozitif bir ilişki kuran bu çalışmalar, göçün yeniliğe katkı sağladığı yönünde çıkarımlarda bulunmuştur. Göçün kültürel çeşitliliği ve bilgi transferini sağlayarak, beşeri sermayedeki çeşitliliği arttırarak ve yerli halkın bilgi ve becerilerini tamamlar nitelikte yeni bilgi ve becerileri ev sahibi ülkeye aktararak büyümeyi ve rekabeti arttırdığı ileri sürülmektedir.

Bu tez çalışmasının amacı Almanya'da bulunan Türklerin Almanya'daki yeniliğe ve yenilikçi faaliyetlere olan katkılarını değerlendirmektir. Çalışma kapsamında Türk girişimci sayıları, Türklerin Almanya'daki beşeri sermayeye katkıları, yarı tamamlanmış işgücü (semi-finished human capital) olarak Almanya'da öğrenim gören Türk öğrenciler, Türklerin istihdam edildikleri sektörler ve topluma yaptığı kültürel ve ekonomik katkılar ile patent başvurusunda bulunan Alman firmalarındaki Türk mucitler incelenmiştir.

Çalışmada Türklerin beşeri sermayeyi çeşitlendirerek, topluma yeni bilgi ve beceriler getirerek, kültürel çeşitliliği arttırarak ve çok sayıda işyeri kurarak Almanya'daki yeniliğe ve yenilikçi faaliyetlere katkıda bulundukları sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: **Göç, Yenilik, Yeniliğin Ölçümü, Almanya'daki Türkler, Almanya'daki Türk Girişimciler**

ABSTRACT

Master's Thesis

Immigration and Its Contribution to Innovation: A Case of Turkish Immigrants in Germany

Sinem ERBAŞ

Dokuz Eylül University

Graduate School of Social Sciences

Department of EU Studies

European Union Program

In recent years, a wide range of studies has investigated the correlation between the issues of immigration and innovation. Establishing a positive association, these works have deducted that immigration contributes to innovation. It is alleged that growth and competition have risen by immigration by means of provision of cultural diversity, increase of variety in human capital, supply of knowledge transfer and allocation of novel knowledge and skills to the native people of the host country as complement to their knowledge and skills.

The main purpose of this thesis is to make an evaluation about the contribution of Turkish immigrants in Germany to innovation and innovative activities. The scope of the study is based on the analysis pertaining to number of Turkish entrepreneurs, influences of Turks to human capital in Germany, Turkish students studying in Germany as semi-finished labour force, business areas and sectors that Turks are employed, cultural and economic contributions to the society by Turks and Turkish inventors in German companies applied for a patent.

As a result it is concluded that Turks contribute to innovation and innovative activities in Germany by diversifying human capital, conveying novel knowledge and skills, augmenting cultural diversity and starting numerous businesses.

Keywords: Immigration, Innovation, Measuring Innovation, Turkish Immigrants in Germany, Turkish Entrepreneurs in Germany

GÖÇÜN YENİLİĞE KATKISI: ALMANYA'DAKİ TÜRKLER ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI ii
YEMİN METNİ iii
ÖZET iv
ABSTRACT v
İÇİNDEKİLER vi
TABLOLAR LİSTESİ x
ŞEKİLLER LİSTESİ xii

GİRİŞ 1

BİRİNCİ BÖLÜM
TÜRKİYE ALMANYA ARASINDAKİ İLİŞKİLER

1.1. TÜRKİYE - ALMANYA ARASINDAKİ İLİŞKİLERİN SİYASİ, EKONOMİK VE KÜLTÜREL BOYUTU 4
1.1.1. Siyasi Boyut 4
1.1.2. Ekonomik Boyut 9
1.1.3. Kültürel Boyut 12
1.2. TÜRKİYE – ALMANYA ARASINDAKİ İLİŞKİLERİN GÖÇ BOYUTU 13
1.3. GÖÇ ALAN ÜLKE OLARAK ALMANYA'NIN GÖÇ POLİTİKASI VE TÜRK GÖÇMENLER 17
1.3.1. 2000 Vatandaşlığa Kabul Yasası ve Yeşil Kart Uygulaması 19
1.3.2. 2004 Alman Göç Yasası 21
1.3.3. Mavi Kart Uygulaması 23

İKİNCİ BÖLÜM
GÖÇ VE YENİLİK İLİŞKİSİ

2.1. YENİLİK TANIMI 25
2.2. YENİLİK ÇEŞİTLERİ 29
2.3. YENİLİĞİN ÖLÇÜMÜ 32
2.3.1. Makro Endeks Yaklaşımı 33
2.3.2. Yeniliğin Ölçümüne İlişkin Oluşturulmuş Bölgesel Endeksler 34
2.3.2.1. Avrupa Yenilik Karnesi (AİK) 34
2.3.2.2. Dünyanın En Yenilikçi Ekonomileri Sıralaması (The Economist Intelligence Unit - EIU) 36
2.3.2.3. INSEAD – Küresel Yenilik Endeksi (KİE) 36
2.3.2.4. Dünya Bankası Bilgi Ekonomisi Endeksi (Knowledge Assessment Methodology - KAM) 37
2.4. YENİLİĞİ VE YENİLİKÇİLİĞİ ETKİLEYEN GİRDİ FAKTÖRLERİ 38
2.4.1. Eğitim – Yenilik İlişkisi 40
2.4.2. Yaş –Yenilik İlişkisi 42
2.4.3. Bilgi Yoğun Hizmetler – Yenilik İlişkisi 43
2.4.4. Göç – Yenilik İlişkisi 43

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
ALMANYA'DAKİ TÜRKLER ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

3.1. ALMANYA'NIN GENEL DURUMU 48
3.2. ALMANYA'DAKİ TÜRKLERİN DURUMU 50
3.2.1. Almanya'daki Türk Girişimciler 51
3.2.2. Almanya'daki Türklerden Örnekler 54
3.2.3. Almanya'da Eğitim Gören Türkler 56
3.2.4. Almanya'da İş Hayatında Türkler 59
3.2.5. Almanya'daki Türklerin Patent Başvuruları 65

3.2.5.1. Türk Kökenli Almanların Patent Başvuru İstatistikleri 65
3.2.5.2. Türk Kökenli Almanların Patent Başvurularının Analizi 66

3.3. BADEN-WÜRTTEMBERG EYALETİNDEKİ TÜRKLER 69
3.3.1. Eyaletin Demografik Yapısı 69

3.3.2. Eyaletteki Girişimciler 70
3.3.3. Kültürel Çeşitliliği Olan Şehir Stuttgart 74
3.3.4. Stuttgart'taki Girişimciler 74

SONUÇ 77

KAYNAKÇA 83

KISALTMALAR

AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AET	Avrupa Ekonomik Topluluğu
AGİT	Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı
AİK	Avrupa Yenilik Karnesi
AR-GE	Araştırma ve Geliştirme
AT	Avrupa Topluluğu
BAMF	Federal Göçmen ve Mülteci Dairesi
Bkz.	Bakınız
BRIC	Brezilya, Rusya, Hindistan ve Çin
BT	Bilim ve Teknoloji
CDU	Hıristiyan Demokrat Birliği
CSU	Hıristiyan Sosyal Birliği
DM	Alman Markı
EIU	Dünyanın En Yenilikçi Ekonomileri Sıralaması
ERI	Ernst Reuter İnisiyatifi
Eurostat	Avrupa Birliği İstatistik Ofisi
FDP	Hür Demokratik Parti
GSYİH	Gayrısafi Yurtiçi Hasıla
KAM	Dünya Bankası Bilgi Ekonomisi Endeksi
KİE	Küresel Yenilik Endeksi
KOBİ	Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeler
NATO	Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
OECD	Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü
s.	Sayfa Numarası
SPD	Alman Sosyal Demokrat Partisi
TAİK	Türk-Alman İşbirliği Konseyi
TGIN	Türk Alman İnovasyon Ağlarında Bilgi Transferi Projesi
TÜBİTAK	Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1: Türk Göçmenlerin Bulunduğu AB Üye Devletlerinin Türkiye'nin AB Üyeliğine Bakışı s.6

Tablo 2: Türkiye - Almanya Dış Ticareti (Milyon ABD $) s.10

Tablo 3: Türkiye ile Almanya Arasında Gerçekleşen Doğrudan Yabancı Yatırımlar (Milyon ABD $) s.10

Tablo 4: Türkiye'de Faaliyet Gösteren Başlıca Alman Firmaları s.11

Tablo 5: Lise Mezunu Olmayan Göçmenler (%) s.17

Tablo 6: Yenilik Çeşitleri s.29

Tablo 7: Yenilik Performansının Ölçümüne İlişkin Evrelerde Kullanılan Göstergeler s.32

Tablo 8: Avrupa Yenilik Karnesi Göstergeleri s.35

Tablo 9: Economist Intelligence Unit Yenilik Girdileri s.36

Tablo 10: Literatürde Bulunan Yenilik Girdi Faktörleri (Input Factors of Innovativeness Found in Literature) s.39

Tablo 11: Literatürde Bulunan Yenilik Yönlendiricileri (Innovation Drivers Found in Literature) s.40

Tablo 12: Patent Başvuru Sayıları s.48

Tablo 13: Almanya'ya Yabancı Öğrenci Gönderen AB Üyesi Olmayan Ülkeler s.57

Tablo 14: Almanya'da Bulunan Yabancı Öğrencilerin Öğrenim Gördüğü Alanlar s.58

Tablo 15: Almanya'ya Erasmus Öğrencisi Gönderen İlk On Ülke (2009-2010) s.59

Tablo 16: Uyruk ve Özelliklerine Göre İstihdam Edilen Kişiler (bin, 2009) s.62

Tablo 17: Akademik Mesleğe Sahip Göçmenlerin Sayısı s.63

Tablo 18: Bilişim ve İletişim Teknolojileri Uzmanı Olan Göçmenlerin Sayısı s.64

Tablo 19: Türk Kökenli Alman Mucitlerin Başvurularının Bölgesel Dağılımı (2004-2011) s.68

Tablo 20: Türk Kökenli Mucitlerin Bulunduğu Başvuru Sahibi Alman Firmalarının Listesi (2004-2011) s.69

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1: Almanya'daki Nüfus Dağılımı (2010) s.16

Şekil 2: Türk Göçmenlerin Cinsiyetlerine Göre Yaş Piramidi (2010) s.17

Şekil 3: 2000 yılından beri Türk Göçmenlerin Yıllık Vatandaşlığa Geçişleri s.20

Şekil 4: Küresel Yenilik Endeksi Bileşenleri s.37

Şekil 5: Göçmenlerin Patent Alma Eğilimleri s.49

Şekil 6: Göçmenlerin Sektörler İçerisindeki Payı s.49

Şekil 7: Başvuru Sahiplerinin Uyruklarına Göre Yıllık İşletme Kayıtları (2000-2010) s.52

Şekil 8: Almanya'da Bulunan Göçmen Gruplardaki İşsizlik Oranları s.60

Şekil 9: Göçmenlerin Yaptıkları İş Türleri (2010) s.61

Şekil 10: Göçmenlerin Çalışma Alanları (2010) s.61

Şekil 11: Alman Mucitler İçerisinde Türk Kökenlilerin Oranı s.65

Şekil 12: Türk Kökenli Alman Mucitlerin Patent Başvuruları (2004-2011) s.66

Şekil 13: Türk Kökenli Alman Mucitlerin Patent Başvurularının Uluslararası Sınıflandırması (2004-2011) s.67

Şekil 14: Seçilen Eyaletlerdeki Göçmen Oranları (2010) s.70

Şekil 15: Baden-Württemberg Eyaletinde Bulunan Göçmenlerin Şahıs Şirketi Kurma Başvurularının Yıllık Çizelgesi s.72

Şekil 16: Baden-Württemberg Eyaletinde Kurulan ve Almanlara Ait Olmayan Şahıs Şirketlerinin Şirket Sahiplerinin Uyruklarına Göre Dağılımı (2011) s.73

Şekil 17: Stuttgart'ta Bulunan Türk İşletmelerinin Sektörel Dağılımı, 2009 s.76

GİRİŞ

Son yıllarda Avrupalı ülkeler yüksek işsizlik ve düşük doğum oranları, yükselen yaşam süresi, genç nüfustaki azalış ve yaşlı nüfustaki artış sebebiyle demografik sorunlar yaşamakta ve söz konusu demografik sorunlar emeklilik, sağlık ve refah sistemleri alanlarında yaşanacak sorunları da beraberinde getirmektedir.

Bu sorunlarla mücadele ederek aynı zamanda yaşanan sosyo-ekonomik sıkıntılara da çözüm getirebilmeyi hedefleyen Avrupalı ülkelerin birinci hedefi rekabet edebilirliklerini arttırmaktır. Bu hedef doğrultusunda yenilik üretme potansiyelini geliştirmeyi hedefleyen Avrupalı ülkeler, Lizbon Stratejisi ve 2020 Stratejisi ile yeniliğin ekonomik büyümeye katkı sağladığına dikkatleri çeken ve yeniliği teşvik etmeye yönelik politikalar oluşturan Avrupa Birliği'ni (AB) ve Birlik'in bu kapsamda geliştirdiği politikaları takip etmektedir.

Her ne kadar Avrupa vatandaşlarının istihdam oranlarında düşme ve Avrupa genelinde işsizlik sorunları yaşanıyor ve devletler AB dışı göçü engellemeye yönelik daha zorlayıcı göç politikaları oluşturuyor olsa da, yüksek vasıflı göçmen işçilerin ülkedeki yeniliğe ve ekonomik kalkınmaya katkı sağladığına ilişkin görüşler ve bu konuda yapılmış çalışmalar bulunmaktadır. Göç ve yenilik arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmalardan çoğu, bu iki olgu arasında pozitif bir ilişki olduğunu ve göçün yenilik ve rekabeti arttırdığını söylemektedir.

Göç ve yenilik arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmalar daha çok Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve Avustralya'daki ileri teknoloji üretim yapan ve gelişmiş Ar-Ge bölümleri bulunan firmalarda çalışan yüksek vasıflı göçmen sayısına ve bu göçmenlerin eğitim ve yaş gibi nitelikleri ile bireysel bilgi ve becerilerine odaklanmaktadır.

Türkler düşünüldüğünde, Türkiye'nin göç almasının yanında aslında göç veren bir ülke olduğunu söylemek mümkündür. Yeni iş alanları yaratabilmek amacıyla 1960'lı yıllardan bu yana yurtdışı imkânlarını kullanan Türk göçmenler dışında, yeni bilgi ve beceriler edinebilmek adına yurtdışında eğitim fırsatlarını değerlendirenler de bulunmaktadır.

Türkiye'den yurtdışına yapılan göç düşünüldüğünde akıllara gelen ilk ülke Almanya'dır. İki ülke arasındaki göç akımı 1961 yılında imzalanan "İşgücü Göçü Anlaşması"nın yürürlüğe girmesiyle başlamıştır. Türkiye – Almanya arasındaki

göçün 50nci yılı anısına 2011 yılında kutlamalar düzenlenmiş ve bu kapsamda Türk toplumunun Alman siyasetine, sosyal ve kültürel hayatına ve daha da önemlisi ekonomisine yapmış olduğu katkılar değerlendirilmiştir.

Bu tez çalışmasında göçün yeniliğe olan katkısı Almanya'da bulunan Türkler üzerinden bir değerlendirme yapılarak incelenmektedir. Tez çalışmasında ana kaynaklar olarak Dokuz Eylül Üniversitesi ve Almanya Hohenheim Üniversitesi koordinatörlüğünde yürütülen "Türk Alman İnovasyon Ağlarında Bilgi Transferi (TGIN)" başlıklı Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu (TÜBİTAK) projesi kapsamında hazırlanan ve projenin web sayfasında yayınlanan çalışmalardan, proje araştırmacılarından biri olan Danışmanım Sayın Prof. Dr. Canan Balkır'ın bilgisi doğrultusunda faydalanılmıştır.

Çok yönlü, karmaşık ve ölçülmesi zor bir olgu olduğundan tez çalışmasının ilerleyen bölümlerinde de bahsettiğimiz yenilik konusu çalışma kapsamında ikincil kaynaklar kullanılarak değerlendirilmektedir.

Ekonometrik analizlerin ve alan araştırmasının yapılmadığı bu çalışmada Almanya'daki yeniliğin ölçülmesi hedeflenmemekte, Türklerin yeniliğe katkısı; yenilik çıktılarından daha çok, yeniliğe imkân sağlayan girdi faktörleri incelenerek değerlendirilmektedir. Bu kapsamda Türk göçmenler beşeri sermayeyi çeşitlendiren faktörler olarak çalışmamızda yer almaktadır.

Beşeri sermaye konusu yalnızca 1961 yılından itibaren Almanya'ya yapılan işgücü göçü ve bu göçmenlerin Almanya'da doğup büyüyen torun ve çocukları ile sınırlı bırakılmamıştır. Eğitim almak, kol gücü gerektiren ağır işler dışında farklı alanlarda istihdam edilmek ya da kendi işini kurmak amacıyla Almanya'ya giden, buraya bilgi transferini sağlayan ve ülkedeki kültürel çeşitliliği arttıran herkes bu çalışmadaki Türk göçmenleri oluşturmaktadır. Yükseköğrenim gören Türk öğrenciler ise henüz tamamlanmamış beşeri sermaye (semi-finished human capital) olarak değerlendirilmektedir.

Bu doğrultuda, çalışmanın ilk bölümünde Almanya Türkiye arasındaki II. Dünya Savaşı sonrası ilişkiler siyasi, ekonomik ve kültürel boyutlarıyla ele alınmakta, ardından Alman göç politikalarının gelişimi ve Türkiye'den Almanya'ya yapılan ve 1961 yılından itibaren devam eden göç akımları incelenmektedir.

Göç ve yenilik ilişkisinin incelendiği ikinci bölümde öncelikle yeniliğin tanımı yapılmakta, yenilik çeşitlerinden kısaca bahsedilerek, yeniliğin ölçümüne dair geliştirilmiş olan endeksler açıklanmaktadır. İkinci bölümün son kısmında yeniliği ve yenilikçiliği etkileyen girdi faktörlerinin neler olduğu açıklanmakta ve göç ile yenilik kavramları arasındaki ilişki bu bölümde detaylandırılmaktadır.

Üçüncü ve son bölümde Almanya'daki göçmenler ve bu göçmenlerin yenilik faaliyetlerine ilişkin genel bilgiler verildikten sonra, Almanya'daki Türkler ve onların yeniliğe olan katkıları değerlendirilmektedir. Alman beşeri sermayesini çeşitlendirdiği varsayılan Türk bilim insanları, öğrenciler, girişimciler incelenmekte, ardından yeniliğin temeli sayılan girişimcilik kapsamında Türk girişimciler ele alınmaktadır. Son olarak Almanya'da göç yoğunluğunun ve yenilik faaliyetlerinin en fazla olduğu bölge olan Baden-Württemberg ve eyaletin başkenti Stuttgart'ta bulunan Türklerin demografik ve sosyal özelliklerine ve girişimcilik faaliyetlerine ilişkin bilgiler verilerek, çalışmanın kapsamı örnek bölge ile genişletilmektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE ALMANYA ARASINDAKİ İLİŞKİLER

1.1. TÜRKİYE - ALMANYA ARASINDAKİ İLİŞKİLERİN SİYASİ, EKONOMİK VE KÜLTÜREL BOYUTU

Bu bölümde Türkiye – Almanya arasındaki siyasi, ekonomik ve kültürel ilişkilerin II. Dünya Savaşı sonrası kronolojik gelişimine kısaca bakılacak ve 1960'larda Almanya'ya yönelik göç dalgalarından başlayarak Alman göç politikaları detaylı incelenecektir.

1.1.1. Siyasi Boyut

XVIII. yüzyıla dayanan Türkiye – Almanya arasındaki ilişkiler, II. Dünya Savaşı sonrasında Batı Bloku içerisinde yer alan iki devlet bazında siyasi, ekonomik ve kültürel eksende gelişerek bugünkü şekline ulaşmıştır.

Türkiye-Almanya arasındaki siyasi ilişkiler Prusya Krallığı ve Osmanlı İmparatorluğu arasında 1790 yılında imzalanan barış ve dostluk antlaşmasıyla başlamış ve II. Abdülhamit döneminde yapılan askeri işbirliği ile devam etmiştir. Ancak, II. Dünya Savaşı sırasında Türkiye'nin Almanya ittifakında savaşa dâhil olmaması ve uluslararası savaşlardan uzak durmak istemesi sebebiyle, başlayışından itibaren karşılıklı güvene dayalı, barışçıl ve istikrarlı bir şekilde devam eden siyasi ilişkilerde gerileme yaşanmıştır.

Türkiye Nazi Yönetimi altında zulme uğrayan ve Almanya'yı terk eden Yahudi, solcu, liberal Alman akademisyen ve mühendislere 1933 yılından itibaren kapılarını açmıştır. Görüleceği gibi, Almanya ile Türkiye arasındaki kültürel ilişkiler Nazi Yönetimi'nden kaçan aydınların Türkiye'ye sığınması ile hızlanmıştır. Bu aydınlar, Türkiye'deki üniversitelerin yeniden örgütlenmesi, mimari yapıtlar, sanayi tesisleri ve şirketlerinin kurulmasında değerli katkılar sağlamıştır.[1]

[1] Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, "Türkiye-Almanya Federal Cumhuriyeti Siyasi İlişkileri", http://www.mfa.gov.tr/turkiye-almanya_-siyasi-iliskileri.tr.mfa, (27.08.2012).

Türkiye en önemli müttefiklerinden birisi olan Almanya ile Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO), Avrupa Konseyi ve Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT) gibi kuruluşlar bünyesinde yakın ilişkilerini devam ettirmektedir.[2]

Türkiye ile Almanya arasındaki ilişkileri son yirmi yıllık süreçte etkileyen en önemli faktörlerden biri Türkiye'nin Avrupa Birliği (AB) müzakere sürecinde yaşanan gelişmeler ve Almanya'nın bu konudaki tutumu olmuştur.[3]

Almanya'da bulunan Türk göçmenler hem iki ülke arasındaki ilişkilerin gelişimini hem de Türkiye'nin AB'ye üyelik sürecini etkileyen önemli faktörler arasında yer almaktadır. İki ülke arasında yıllardır iyi seyreden ilişkiler bulunmasına rağmen Alman kamuoyunun Türkiye'nin AB üyeliğine bakışı yapıcı yönde olmamıştır. Almanların çoğunun Türkiye – AB ilişkilerine bakışı Alman iç politikası ile aynı doğrultuda ilerlemiş ve göçmenlerin topluma entegrasyonu konusunda duyulan endişeler, üyelik sürecine verilen desteği olumsuz yönde etkilemiştir.

Türkiye ve Türkiye – AB ilişkileri üzerine yapılan çeşitli anket sonuçları genellikle Türkiye'nin üyelik sürecine ilişkin olumsuz görüşler sunmaktadır. 2005 yılında yapılan Eurobarometre 64.2 anket sonuçlarına göre, Almanların %21'i Türkiye'nin üyeliğini desteklerken, %74'ü üyeliğe karşı çıkmaktadır. 2010 yılında Emnid Enstitüsü tarafından yapılan alan çalışmasında da sonuçlar benzer çıkmış, çalışmaya katılan Almanların %69'u Türkiye'nin AB üyeliğine karşı çıkarken, %27'si üyeliği desteklediğini belirtmiştir.[4]

Tablo 1'de görüleceği gibi, Almanya'nın yanısıra Türkiye'nin AB üyeliğine karşı çıkan Fransa ve Avusturya gibi nüfusunda yüksek oranda Türk göçmenlerin bulunduğu başka AB üyesi devletler de bulunmakta, bu durum bizlere göç ile devletin göçe yönelik politikası arasındaki ilişkiyi göstermektedir.

---

[2]Bihter Anıl, "Türkiye-Almanya İlişkileri ve Türkiye'nin AB Üyelik Süreci", **Bilge Adamlar Stratejik Araştırma Merkezi**, 25.11.2010, http://www.bilgesam.org/tr/index.php?option=com_content&view=article&id=1336:almanya-tuerkiye-likileri-ve-tuerkiyenin-ab-ueyelik-suereci&catid=167:ab-analizler, (25.08.2012).

[3]M. Murat Erdoğan, "Almanya: İmtiyazlı Ortaklık ve Göçmen Politikaları Gölgesinde Ayrıcalıklı İlişkiler", **Stratejik Düşünce Enstitüsü Analiz**, 2010, http://www.sde.org.tr/userfiles/file/SDE%20Almanya%20Analiz.pdf, (20.08.2012), s. 6.

[4]69 Prozent Sind Gegen den EU-Beitritt der Türkei, **Die Welt**, 09.10.2010, http://www.welt.de/politik/deutschland/article10168942/69-Prozent-sind-gegen-den-EU-Beitritt-der-Tuerkei.html, (10.04.2013).

Tablo 1: Türk Göçmenlerin Bulunduğu AB Üye Devletlerinin Türkiye'nin AB Üyeliğine Bakışı

Ülke Adı	Destekleyenler (%)	Desteklemeyenler (%)
İngiltere	38	42
Hollanda	41	52
Belçika	36	60
Fransa	21	68
Almanya	21	74
Avusturya	11	80

Kaynak: Antonia M. Ruiz-Jiménez ve José I. Torreblanca, "European Public Opinion and Turkey's Accession Making Sense of Arguments For and Against", European Policy Institutes Network, Working Paper, Sayı:16, 2007, s.8.

Almanya'da göçmenlerin topluma entegrasyonunun başarısız olduğu fikri Alman kamuoyunda çeşitli inanışları beraberinde getirmiştir. Eurobarometre sonuçlarına göre, göç konusu Türkiye'nin üyelik sürecinin desteklenmemesinin beşinci sebebidir. Almanya örneğinde bu oran %60'lara varmaktadır.[5] Özellikle düşük eğitim seviyesine sahip, dar gelirli olan ve göçmenlerle aynı bölgelerde yaşayan Almanlar Türkiye'nin olası üyeliğinde ülkeye daha fazla Türk göçmen akışı olacağından korkmaları sebebiyle Türkiye'yi AB için bir tehdit olarak görmekte ve üyeliğe karşı çıkmaktadırlar.

Kamuoyu görüşünün yanı sıra AB'ye üye devletlerin aday devletlere karşı belirlediği ulusal politikalar da müzakere sürecini etkileyen önemli faktörlerdir. Türkiye'nin AB üyeliği konusunda Almanya'nın Türkiye'ye karşı tutumu Almanya'nın AB içerisindeki belirleyici konumu sebebiyle her zaman önem arz etmektedir.

Almanya'nın Türkiye – AB ilişkileri sürecindeki yeri, Türkiye'nin Avrupa'ya entegre olmaya başladığı tarihten itibaren devam etmektedir. Bu sebeple, Alman hükümetinin bakış açısını anlamak için, politikaların 1963 yılında Ankara Anlaşması'nın imzalanmasından bu yana geçen süreçte incelenmesi gerekmektedir.

Ankara Anlaşması'nın birinci hedefi Türkiye'yi Gümrük Birliği'ne dâhil etmek, ardından AB'nin tam üyesi yapmaktır. Fransa ve İtalya'yı, 1960 darbesinden

[5]Antonia M. Ruiz-Jiménez ve José I. Torreblanca, "European Public Opinion and Turkey's Accession Making Sense of Arguments For and Against", **European Policy Institutes Network**, Working Paper, Sayı:16, 2007, http://www.ceps.eu/files/book/1494.pdf, (14.07.2013), s. 18.

sonra demokratik sorunlar yaşayan Türkiye ile Ankara Anlaşması'nı imzalamak konusunda ikna eden devlet Almanya olmuştur.[6]

Almanya'nın, AB yolunda ilerleyen Türkiye'ye olan desteği yalnızca Soğuk Savaş Dönemi'nde Türkiye'nin sahip olduğu jeopolitik konumundan değil, aynı zamanda ekonomik alanda ve işgücü piyasasında oynadığı rolden de kaynaklanmaktadır. Ankara Anlaşması'nın maddelerinde ekonomik entegrasyon için şart olan dolaşım serbestisi öngörülmektedir. Bu maddeler Türkiye ve işgücü piyasasında yabancı işçilere ihtiyaç duyan Almanya'nın talebi üzerine konulmuştur; çünkü 1950'lerde büyüyen Alman ekonomisi 1960'larda tam istihdamı sağlamış ve sanayilerin işgücü talebi yerel işçilerle karşılanamaz duruma gelmiştir.[7]

Ancak Alman hükümetinin destekçi politikası sürekli olmamış, iktidarda olan partiler değiştikçe Türkiye'nin AB üyeliğine yönelik belirlenen tutumlar da değişmiştir. 1970 yılı Kasım ayında Katma Protokol'ün imzalanmasıyla Türkiye ve o dönemki adıyla Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) arasında yapılan mal ticaretinde tarife ve kotaların kaldırılmasına ilişkin zaman çizelgesi belirlenmiştir. 14 Nisan 1987 yılında Türkiye Avrupa Topluluğu'na (AT) resmi başvurusunu sunmuştur. Ankara Anlaşması'nda öngörülen hükümlerin yerine getirilmesinin ardından 1995 yılında Türkiye ile Gümrük Birliği Anlaşması imzalanmıştır.

1997 yılında Hıristiyan Demokratlar (CDU) ve Hür Demokratik Parti (FDP) Koalisyonu döneminde Alman başkanlığını yürüten Helmut Kohl diğer AB üyelerinin sahip olduğu bölgesel ve dinsel değerlerden farklı değerlere sahip olması gerekçesiyle Türkiye'nin olası AB üyeliğine karşı çıkmış, aynı yıl gerçekleşen Lüksemburg Zirvesi'nde Türkiye'ye üyelik statüsünün verilmemesi konusunda büyük rol oynamıştır. 1998 yılında gerçekleşen hükümet değişikliği ve Sosyal Demokrat Parti (SPD) ve Yeşiller Partisi Koalisyonu ile devlet düzeyinde politikalar da değişmiş, o dönemki Alman başbakanı Gerhard Schröder Türkiye'nin AB üyeliğini sıcak karşılamıştır. Sosyal Demokratlar ile Yeşiller arasında gerçekleşen koalisyon Türkiye'nin katılım sürecine ilişkin hükümet görüşünü oluşturmuş, böylelikle dini ve kültürel konular yerine siyasi ve ekonomik konulara dikkati

[6] Matthias M. Mayer, "Germany's Preferences on the Ankara Agreement: Ministerial Actors Between Cold War Security Concerns, Turkish European Ambitons and the Wirtschaftswunder", **Paper to be given at Fourth Pan-European Conference on EU Politics of the ECPR**, Eylül 2008, http://www.jhubc.it/ecpr-riga/virtualpaperroom/121.pdf, (14.07.2013), s. 6.
[7] Mayer, ss. 3-12.

çekmiştir.[8] Bu döneme damgasını vuran önemli olaylardan biri de, Yunanistan'ın gönülsüzlüğüne rağmen 1999 yılı Helsinki Zirvesi'nde Türkiye'ye aday ülke statüsünün verilmesi olmuştur.[9]

2002 yılı Aralık ayında gerçekleşen Kopenhag Zirvesi'nde Komisyon'un Türkiye'nin Kopenhag siyasi kriterlerine uyduğu sonucuna varmasının ardından 16 Aralık 2004 tarihinde AB liderleri Türkiye ile müzakereleri başlatma kararı almış, 3 Ekim 2005 tarihinde Avrupa Konseyi Komisyon'un rapor ve önerileri doğrultusunda Türkiye ile resmi olarak müzakereleri başlatmıştır. 2005 yılı Ekim ayı Almanya'da Schröder'in hala başkanlığı yürüttüğü ve Türkiye'nin üyelik sürecinin Almanya tarafından destek bulduğu dönemdir.

2005 yılı Kasım ayında CDU ve SDP Koalisyonu'nun kurulması ile Alman başkanlığını devralan Angela Merkel, seçim öncesi Türkiye'nin AB üyeliğini desteklemediğine ilişkin demeçler verirken, başkan olduktan hemen sonra ahde vefa ilkesini benimsediğini belirtmiş, başkanlığı yürüttüğü ilk dönemlerde Türkiye'nin AB'ye üyelik sürecine SDP ile kurulan koalisyonun etkisiyle daha ılımlı yaklaşmıştır.[10] Ancak 2006 yılı itibari ile ılımlı tutumunu değiştiren Merkel, aynı yıl ZDF TV'de yapmış olduğu konuşmada AB ile Türkiye arasındaki müzakerelerin açık uçlu olduğunu ve "imtiyazlı ortaklık" fikrini savunmaya devam ettiklerini belirtmiştir.[11]

Özetlenecek olursa, Türkiye'nin AB üyeliği Almanya'daki siyasi partilerin bir türlü uzlaşamadığı konulardan biridir. Hıristiyan Demokratlar ile Sosyal Demokratlar arasındaki temel fark partilerin Avrupa entegrasyonuna bakış açısından

[8]Atila Eralp, "Temporality, Cyprus Problem and Turkey-EU Relationship", **Center for Economics and Foreign Policy Studies**, Discussion Paper Series, Sayı:2, 2009, http://www.ces.metu.edu.tr/docs/eralp_discuss_paper.pdf, (14.07.2013), s. 4.
[9]Morintz Orendt, "Germany's Role in Turkey's EU Accession Process", **Wise Men Center for Strategic Studies**, 16.02. 2010, http://www.bilgesam.org/en/index.php?option=com_content&view=article&id=233, (10.04.2013).
[10]Vedat Laçiner, "Merkel: Türkiye'nin AB Üyeliği Konusunda Sözleşmeye Vefa İlkesi Geçerli", **USAK Stratejik Gündem**, 28.11.2005, http://www.usakgundem.com/yorum/46/merkel-t%C3%BCrkiyenin-ab-%C3%BCyeligi-konusunda-s%C3%B6zlesmeye-vefa-ilkesi-ge%C3%A7erli.html, (23.04.2013).
[11] Angela Merkel, ZDF TV, 28 Eylül 2006. Bkz. ESI, "The German Turkey Debate Under the Grand Coalition", **ESI Discussion Paper**, 2006, http://www.esiweb. org/index.php?id=156&document_ID=94, (16.07.2013).

kaynaklanmaktadır.[12] Sosyal Demokratlar ve liberaller özellikle insan hakları ve demokrasi gibi siyasi koşulları sağladığı sürece Türkiye'nin tam üye olmasını desteklerken, Hıristiyan Demokratlar imtiyazlı ortaklık fikrini desteklemektedir.

1.1.2. Ekonomik Boyut

Siyasi ilişkilerin yanısıra iki ülke arasındaki ekonomik ilişkiler de ileri düzeydedir. Almanya, Türkiye'nin en önemli ticaret ortaklarından birisi olup, Almanya'nın Türkiye'nin dış ticaretindeki payı %11 dolaylarındadır. Almanya'nın Türkiye ile olan ticari ilişkilerinde Türkiye'den ihraç edilen ürünler; tekstil, hazır giyim ve elektronikten gıda maddelerine kadar geniş bir yelpaze içinde yer almaktadır. 2011 yılında Türkiye'nin Almanya'ya olan ihracatında en az paya tarım ve madencilik ürünleri (%20); en fazla paya ise sanayi mamulleri (%80) sahiptir. Sanayi ürünleri ihracatı içinde makineler ve ulaşım araçları ile giyim sanayi ürünleri ana ihraç kalemlerini oluştururken; tarım ürünleri ihracatı içinde meyve-sebzeler ve tütün-tütün mamulleri ana ihraç kalemlerini oluşturmaktadır.[13]

Türkiye'nin Almanya'dan yaptığı ithalat ise yıllar itibariyle en fazla sanayi mamullerinden (%90), en az tarım ve madencilik ürünlerinden (%10) oluşmaktadır. Sanayi ürünleri ithalatı içinde kimyasallar ile makineler ve ulaşım araçları ana ithal kalemlerini oluştururken, tarım ürünleri ithalatında dokumaya elverişli lifler ile hububat ve mamulleri yer almaktadır.[14] Ayrıca, Alman savunma sanayinin son yıllardaki en büyük müşterisi Türkiye olup, Almanya'nın savunma sanayi ihracatı ikili ticaret hacminin önemli bir bölümünü oluşturmaktadır.[15]

[12]Catherine Macmillan, "Privileged Partnership, Open Ended Accession Negotiations and the Securitisation of Turkey's EU Accession Process", **Journal of Contemporary European Studies**, Cilt:18, Sayı:4, 2010, s. 458.
[13]Konya Ticaret Odası, "Türkiye - Almanya Ticari ve Ekonomik İlişkileri", www.kto.org.tr/d/file/**turkiye-almanya**.doc, (12.08.2012), s. 1.
[14] Konya Ticaret Odası, Türkiye - Almanya Ticari ve Ekonomik İlişkileri", s. 2.
[15] Anıl, "Türkiye-Almanya İlişkileri ve Türkiye'nin AB Üyelik Süreci".

Tablo 2: Türkiye - Almanya Dış Ticareti (Milyon ABD $)

Yıl	İhracat	İthalat	Denge	Hacim	Dış Ticaret Açığı (%)
2005	9.455	13.634	-4.179	23.089	18
2006	9.686	14.768	-5.082	24.454	21
2007	11.993	17.540	-5.547	29.533	19
2008	12.952	18.687	-5.735	31.639	18
2009	9.793	14.097	-4.304	23.890	18
2010	11.479	17.549	-6.070	29.028	21
2011	13.951	22.986	-9.035	36.936	24

Kaynak: Türkiye Cumhuriyeti Ekonomi Bakanlığı, "Ülkelere Göre Dış Ticaret", www.ekonomi.gov.tr

Türkiye'nin en büyük ticaret ortağı olan Almanya ile dış ticaret hacmi 2011 yılı sonunda 36.936 milyon ABD $'a yükselmiştir. Tablo 2'de görüleceği üzere iki ülke arasındaki ticaret hacmi 6 yıl içinde %62 dolayında artmış olup, dış ticaret açığı Almanya'nın lehine artmaya devam etmektedir. Ekonomik ilişkilerin 2011 yılında yapmış olduğu hız ile artmaya devam etmesi halinde, 2015'de Almanya'nın en büyük 10 ticari ortaklarından birinin Türkiye olması beklenmektedir.[16]

Tablo 3: Türkiye ile Almanya Arasında Gerçekleşen Doğrudan Yabancı Yatırımlar (Milyon ABD $)

Yıl	Almanya'dan Türkiye'ye Yapılan DYY	Türkiye'den Almanya'ya Yapılan DYY
2001	-	35
2002	86	17
2003	142	19
2004	73	56
2005	391	158
2006	357	512
2007	954	42
2008	1.237	143
2009	498	82
2010	597	68
2011	605	90

Kaynak: UNCTAD, "Investment Country Profiles Turkey", Şubat 2012, ss.8-11.

Tablo 3'te görüleceği gibi, Almanya'dan Türkiye'ye yapılan doğrudan yatırımlar 2010 yılında 597 Milyon ABD $ iken, bu rakam 2011 yılında 605 Milyon

[16] Konya Ticaret Odası, "Türkiye - Almanya Ticari ve Ekonomik İlişkileri", s. 3.

ABD $'ına ulaşmıştır. 2011 yılında Alman yatırımcılar tarafından 549 firma Türkiye'de faaliyete geçirilmiştir.[17]

Türkiye'de kurulan yabancı sermayeli şirketler arasında Alman firmaları yaklaşık 4500 adet ile ilk sırada yer almaktadır.[18] Alman menşeli firmaların en çok yatırım yaptığı şehirlerin başında İstanbul gelmekte olup, bu ili Antalya, İzmir, Ankara, Muğla ve Bursa izlemektedir.[19]

Tablo 4: Türkiye'de Faaliyet Gösteren Başlıca Alman Firmaları

Firma Adı	**Sektörü**
Siemens	Elektrik - Elektronik
Robert-Bosch	Elektrik - Elektronik
Daimler-Chrysler	Otomotiv
Volkswagen	Otomotiv
MAN	Otomotiv
Bayer	Kimya
Henkel	Kimya
Allianz	Sigorta
Metro	Toptan ve Perakende Ticaret
Deutsche Bank	Bankacılık
Dresdner Bank	Bankacılık
Westdeutsche Landesbank	Bankacılık
Nordstern	Sigorta
Dr. Oetker	Gıda
BASF	Yapı Kimyasalları
Ströer	Reklamcılık

Kaynak: Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu (DEİK), "Almanya Ülke Bülteni", 2008, s.13.

Türkiye'de faaliyette bulunan Alman menşeli firmaların dağılımına bakıldığında, hizmet ve imalat sektörünün yatırımda en fazla tercih edilen sektörler olduğu görülmektedir. İmalat sanayinde gıda, hazır giyim, kimyasal ürünler, elektrik - elektronik, makine imalat, taşıt araçları imalat ve taşıt araçları yan sanayi ön plana çıkmaktadır. Hizmet sektöründe ise Alman yatırımcıların ticaret, turizm, haberleşme, bankacılık ve yatırım finansmanı gibi alt sektörlerde yoğunlaştıkları görülmektedir.[20]

[17] Republic of Turkey Ministry of Economy, "Foreign Direct Investments in Turkey 2011", 2012, http://www.economy.gov.tr/upload/C161EFB8-A8F3-6038-3B618342F8BA89B1/ FDI_2011.PDF, (10.07.2013), s. 61.
[18] Konya Ticaret Odası, "Türkiye - Almanya Ticari ve Ekonomik İlişkileri", s. 2.
[19] Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu (DEİK), "Almanya Ülke Bülteni", 2008, http://www.deik.org.tr/KonseyIcerik/3102/Almanya_%C3%9Clke_B%C3%BClteni.html, (10.07.2013), s. 13.
[20] Konya Ticaret Odası, "Türkiye - Almanya Ticari ve Ekonomik İlişkileri", s. 2.

Türk firmalarının Almanya'daki yatırımları ise ağırlıklı olarak Almanya'da yerleşik bulunan Türk vatandaşlarının bu ülkede sahip oldukları küçük ve orta ölçekli işletmelerden oluşmaktadır. Bu firmaların sayısı 80.000'e ulaşmıştır. Söz konusu işletmeler, yaklaşık 35 milyar Avro tutarında iş hacmine sahip olup, 8 milyar Avro'yu aşan yatırım gerçekleştirmekte, yaklaşık 4000.000 kişiye istihdam imkânı sağlamaktadır.[21]

1.1.3. Kültürel Boyut

Türkiye ve Almanya arasındaki ticari ve ekonomik ilişkilerin yoğunluğu kadar kültürel ilişkiler de gelişmiştir. Türk-Alman kültürel ilişkilerinin temelini iki ülke arasında 8 Mayıs 1957 tarihinde imzalanan Kültür Anlaşması oluşturmaktadır.[22]

Bu anlaşma kapsamında 18 Nisan 1994 tarihinde Gençliğe Yönelik Politikalarda İşbirliği Hakkında Protokol[23] imzalanarak, gençlerin karşılıklı anlayışa, hoşgörüye ve işbirliğinin geliştirilmesine olan katkıları göz önünde bulundurularak, Türk-Alman Gençlik Değişimine imkân tanınmıştır.

Türkiye ve Almanya karşılıklı olarak ilişkilerini geliştirmek için çeşitli projeler de yürütmektedir. Bu doğrultuda 2006 yılında Türkiye ve Almanya arasındaki kültürel, ekonomik ve bilimsel diyalogun geliştirilmesi amacıyla Ernst Reuter Girişimi (ERI)[24] oluşturulmuştur. Ernst Reuter Girişimi çerçevesinde kültürlerarası diyalog ve anlayışın geliştirilmesi için "Tarabya Çeviri Ödülü" verilmektedir. Tarabya Çeviri Ödülü'nün hedefi, Almanya ile Türkiye arasındaki manevi ve kültürel değişimi desteklemek ve edebiyat çevirmenlerinin kültürlerin aracıları olarak üstlendikleri anlamlı rolü onurlandırmaktır.

İki ülke arasında sürekli yapılan üniversiteler arası öğrenci ve öğretim görevlilerinin değişimi sayesinde bilimsel kurumlar birbirini yakından tanımaktadır.

---

[21]Ekonomiye Girişimci Katkısı, **Deutsche Welle (DW)**, 24.10.2011, http://www.dw.de/ekonomiye-giri%C5%9Fimci-katk%C4%B1s%C4%B1/a-15481823, (14.07.2013).

[22]Almanya Federal Cumhuriyeti Büyükelçiliği, "Kültür ve Eğitimden Güncel Haberler, http://www.ankara.diplo.de/Vertretung/ankara/tr/08__Kultur__Bildung/Kultur.html, (21.07.2013).

[23] Almanya Federal Cumhuriyeti Büyükelçiliği, "Gençliğe Yönelik Politikalarda İşbirliği Hakkında Protokol Tam Metin, http://www.ankara.diplo.de/contentblob/1913690/Daten/184263/Deutsch_Tuerkischer_Jugendauschtausch_downloaddatei.pdf, (14.07.2013).

[24] Almanya Federal Cumhuriyeti Büyükelçiliği, "Ernst Reuter Girişimi Anlaşma Metni", http://www.ankara.diplo.de/Vertretung/ankara/tr/08__Kultur__Bildung/Ernst__Reuter__Initiative/ERI.html, (14.07.2013).

İkili ilişkileri geliştirmek adına hizmet veren DAAD (Deutscher Akademischer Austausch Dienst), AvH (Alexander von Humbolt Stiftung) ve DFG (Deutsche Forschungsgesellschaft) gibi özel Alman kuruşları da ikili işbirliği arasında yer almakta ve Ankara, İstanbul ve İzmir'de yer alan Goethe Enstitüsü bünyesinde dil kurslarının yanında birçok kültürel program düzenlenmektedir. Eğitim faaliyetleri dışında, İstanbul Alman Arkeoloji Enstitüsü (DAI) tarafından 1929 yılından beri Anadolu'nun birçok yerinde araştırma ve kazı çalışmaları yürütülmektedir.

Eğitim faaliyetleri kapsamında Türkiye'de Bir Türk-Alman Üniversitesi Kurulmasına Dair Anlaşmaya[25] dayanarak 2008 yılında İstanbul'da "Türk-Alman Üniversitesi" kurulmuştur.

Eğitim faaliyetlerinin yanısıra iki ülke arasında çeşitli fuar ve festivaller de düzenlenmektedir. Frankfurt Kitap Fuarı etkinliğinde Türkiye 2008 yılından beri onur konuğu olarak yer almakta ve iki ülke arasında geliştirilmiş kardeş şehirler bünyesinde kültürel ve ekonomik toplantılar düzenlenmektedir. 2013 yılında Nürnberg'de 19uncusu düzenlenen Türk-Alman Film Festivali de iki ülke arasında yapılan kültürel faaliyetler arasında yer almaktadır.

1.2. TÜRKİYE – ALMANYA ARASINDAKİ İLİŞKİLERİN GÖÇ BOYUTU

İkinci Dünya Savaşı'nın 1945 yılında sona ermesinin ardından yeniden toparlanma ve imar sürecine giren Batı Avrupa ülkeleri işgücü ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla yabancı işçi istihdam etmeye başladılar. Hızla kalkınan ve savaş sonrası yaşanan işçi açığını kapatmaya çalışan Almanya 1955 yılından itibaren Yunanistan, İtalya ve Portekiz başta olmak üzere Akdeniz ülkelerinden işçi alımı yapmaya başladı.

Türkiye - Almanya arasındaki işgücü göçü ise, 30 Ekim 1961 tarihinde Almanya'nın eski başkenti Bonn şehrinde imzalanan Türkiye - Federal Almanya İşgücü Anlaşması ile başlamıştır. Bu anlaşmanın Almanya'da geçerli olan göçmen politikalarının temelini oluşturduğu söylenebilir.[26] İmzalanan anlaşma ile Alman

[25] Almanya Federal Cumhuriyeti Büyükelçiliği, "Türk-Alman Üniversitesi'nin Kurulmasına İlişkin Kanun, http://www.ankara.diplo.de/contentblob/2959644/Daten/736234/DTU_Gruendungsgesetz.pdf, (14.07.2013).

[26] Dominik Hartmann ve Micha Kaiser, "Statistischer Überblick der türkischen Migration in Baden-Württemberg und Deutschland", **Leibniz Information Centre for Economics Discussion Papers**,

ekonomisinin kısa vadede işçi talebini karşılayabilmesi, Türkiye'de sahip olunan ihtiyaç fazlası işgücünün süreli olarak yurtdışına gönderilerek Türkiye'deki iş piyasasının yükünün hafifletilmesi, gereksinim duyulan dövizin Türkiye'ye aktarılması ve ilerleyen dönemlerde yurda kesin dönüş yapacak olan kalifiye elemanların, edindikleri deneyim ve teknik bilgiyi Türkiye'ye transfer ederek ülkenin kalkınmasının sağlanması hedeflenmekteydi.[27]

Anlaşmada yapılan düzenlemelerde rotasyon sistemi öngörülmekteydi. Buna göre, Almanya'ya gelip öngörülen sürede çalışan misafir işçinin Türkiye'ye geri dönmesi, geri dönen işçiler yerine Türkiye'den yeni misafir işçilerin gelmesi hedeflenmekteydi. Böylelikle Türkiye'ye geri dönen tecrübe sahibi işçiler ülke sanayisine ve ekonomisine katkıda bulunabilecekti.[28]

Türk misafir işçilerin (gastarbeiter) en geç iki yıl içerisinde ülkelerine geri dönmeleri öngörüldüğü için söz konusu anlaşma kapsamında sosyal güvenlik uygulamalarına ilişkin herhangi bir düzenleme öngörülmemişti.[29] Ancak yine bu anlaşma kapsamında Almanya'ya gelen Türk misafir işçi sayısının 1964 yılında 100.000'e ulaşması sebebiyle 30 Nisan 1964 tarihinde Türkiye ile Almanya arasında, yabancı işçilerin iş kazaları, sakatlık ve ölüm hallerinde sosyal sigorta kapsamına alınmasını sağlayan ve onlara doğum ve çocuk yardımı, işsizlik ve emeklilik hakları tanıyan Sosyal Güvenlik Anlaşması imzalanmıştır.[30]

Tüm bu gelişmelere rağmen Petrol Krizi'nin etkisiyle kötüye gitmekte olan genel ekonomik durum ve bunun doğal sonucu olarak yabancı işçilere duyulan ihtiyacın azalması sebebiyle 1973 yılında Alman Hükümeti işçi alımını resmi olarak durdurmuş, ancak ülkede bulunan yabancı işçilerin çalışması engellenmemiştir. Her ne kadar işçi alımı resmi olarak durdurulmuş olsa da bu durum Almanya'da bulunan yabancı nüfusun azalmasına neden olmamış, aksine aile birleşimi kapsamında yabancı işçilerin aile bireylerinin Almanya'ya yerleşmesi sebebiyle sayıda artış gözlenmiştir. Zira, Türkiye de Petrol Krizi'nden etkilenmiş, piyasalarda duyulan

---

Sayı:53, 2012, https://fzid.uni-hohenheim.de/news/fzid-discussion-paper-no-53-2012-statistischer-ueberblick-der-tuerkischen-migration-in-baden-wuerttemberg-und-deutschland-3, (14.07.2013), s. 5.

[27]Milazım Koçtürk, "Almanya'ya Göçün Tarihi", **Die Gaste**, Sayı:2, 2008, http://www.diegaste.de/gaste/diegaste-sayi210.html, (04.09.2012).

[28] Yoko Muzimoto, **The Role Of Turkish Immigrants on Turkish-German Relations**, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Fatih University Institute of Social Sciences, Istanbul, 2010, s. 28.

[29] Hartmann ve Kaiser, s. 5.

[30] Koçtürk, "Almanya'ya Göçün Tarihi".

işgücü ihtiyacında azalma gerçekleşmişti. "*Meys'in 1986 yılında yapmış olduğu çalışmasına göre, 1970 -1973 yılları arasında Almanya'da bulunan tüm göçmenlerin yaklaşık yüzde 75'i, ikamet sürelerine yönelik beklentilerini değiştirmişlerdi."*[31] Bunun doğal sonucu olarak 1963 yılından 1973 yılına kadar yabancı işgücü sayısı 550.000'den 2.6 milyona ulaşmıştır. Söz konusu dönemde toplamda 14 milyon yabancı işçi Almanya'ya gelirken, yaklaşık 11 milyon işçi bu dönemde ülkeyi terk etmiştir.[32]

Öte yandan Almanya yeni göç hareketlerini durdurmak için radikal önlemler alarak, 1980 yılında Türklere yönelik vize alma zorunluluğu çıkarmış, aile birleşiminde yaş sınırını 16'ya indirmiş ve iltica edenlere çalışma izni vermemiştir.[33] Bu düzenlemelere rağmen giderek artan göç dalgasına engel olmak ve işçilerin kesin geri dönüşlerini sağlamak amacıyla Alman hükümeti 28 Kasım 1983'te Geri Dönüşü Teşvik Yasası'nı çıkarmıştır. Buna göre 31 Ekim 1983 ile 30 Haziran 1984 tarihleri arasında Türkiye'ye geri dönüş yapan işçilere 10.500 Alman Markı (DM) ve çocuk başı 1.500 DM tutarında bir para ödenecek, geri dönüş yapan işçiler, çalıştıkları süre boyunca ödedikleri emeklilik kesintilerini iki yıl beklemeden geri alabilecekti.[34] Ancak söz konusu dönemde Türkiye'de var olan enflasyon ve yüksek işsizlik oranları sebebiyle Türkler bu teşvike fazla rağbet etmemiş, geri dönüş yapan 211.000 kişiden ancak 14.000'i bu yasadan yararlanarak 10.500 DM alabilmiştir.[35]

Sayılarının her yıl artmasına rağmen, teşvik yasasından dolayı ilk defa 1983'te Türklerin sayısında bir azalma görülmüştür. Bu kapsamda geri dönüş yapan ailelerin çocuklarına Türkiye'ye uyum sağlamaları için destek verileceğine ilişkin 1984 yılında kültür anlaşması imzalanmıştır.[8] Almanya'da otuz yılı aşan geçmişe sahip olan Türk işçiler 1990'lı yılların başında, hukuksal statülerini emniyet altına alma mücadelesi vermek zorunda kalmış, bu doğrultuda 1 0cak 1991 tarihinde "Yabancılar Yasası" yürürlüğe girmiştir. Genç kuşağın Alman vatandaşlığına geçişini kolaylaştıran bu yasa, söz konusu kişilerin işsizliklerinin devam etmesi halinde oturma izinlerini kısıtlayan hükümler de getirmiştir.[36]

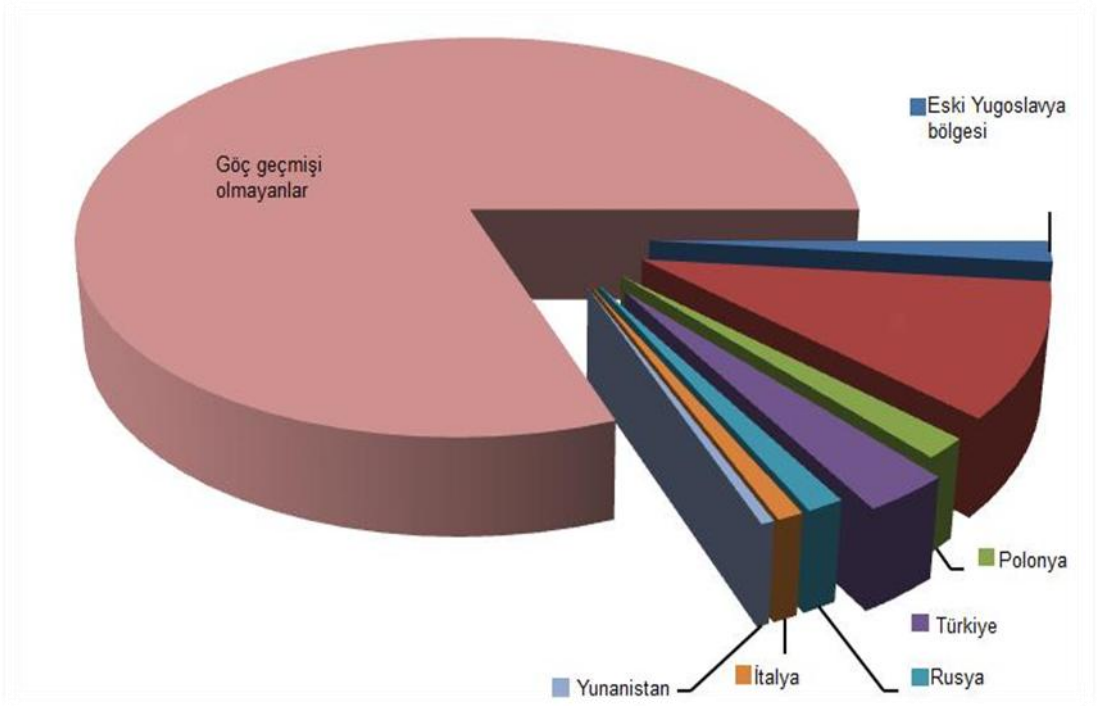
---

[31] Hartmann ve Kaiser, s. 5.
[32] Muzimoto, s. 28.
[33] Koçtürk, "Almanya'ya Göçün Tarihi".
[34] Hartmann ve Kaiser, s. 6.
[35] Koçtürk, "Almanya'ya Göçün Tarihi".
[36] Koçtürk, "Almanya'ya Göçün Tarihi".

İki Almanya'nın birleşmesinden sonra Doğu Almanya vatandaşlarının istihdamıyla ilgili sorunlar arttıkça yabancı düşmanlığı da yaygınlaşmıştır. Bütün bu olumsuz koşullara rağmen Almanya'daki Türklerin sayısı azalmamış, aksine Türkiye'den getirilen ithal damat ve gelinlerle artmıştır ve artmaya devam etmektedir.[37]

Almanya'da yaşayan Türklerin sayısı günümüzde 3 milyona ulaşmıştır. Şekil 1'de görüleceği gibi, Alman nüfusunun en büyük paya sahip olan göçmen grup Türklerdir ve Türkler toplam nüfusun yaklaşık %3'ünü oluşturmaktadır.

Şekil 1: Almanya'daki Nüfus Dağılımı (2010)

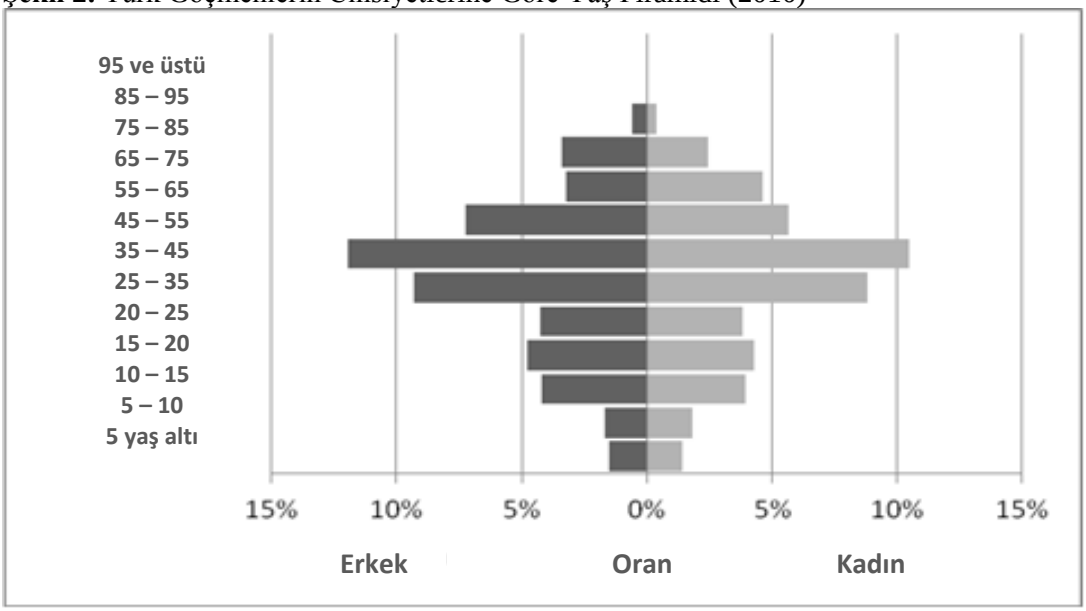

Kaynak: Dominik Hartmann ve Micha Kaiser, "Statistischer Überblick der türkischen Migration in Baden-Württemberg und Deutschland", Leibniz Information Centre for Economics Discussion Papers, Sayı:53, 2012, s.8.

Şekil 2 Türk göçmenlerin cinsiyete göre yaş piramidini vermektedir. Buna göre Türk göçmenlerin yaş yapısı incelendiğinde, gençlerin Türk nüfus içerisindeki oranının yüksek olduğu gözlemlenmektedir. Türklerin büyük bölümü 25 ila 55 yaş arasında olup, çalışabilir nüfusu oluşturmaktadır.[38]

[37] Koçtürk, "Almanya'ya Göçün Tarihi".
[38] Hartmann ve Kaiser, s. 13.

Şekil 2: Türk Göçmenlerin Cinsiyetlerine Göre Yaş Piramidi (2010)

Kaynak: Hartmann ve Kaiser, s.12.

Ancak sorun, genç nüfusa rağmen karşılaşılan eğitim eksikliğidir. Tablo 5'te görüleceği gibi, 2010 yılında Türk göçmenlerin %32'si lise mezuniyetine sahip değildir ve diğer göçmen gruplarla kıyaslandığında bu oran Türk göçmenler arasında daha düşük eğitim seviyesinin olduğuna işaret etmektedir. Ancak yıllar itibariyle Türk göçmenlerin eğitim seviyesinde artış gözlemlenmektedir.

Tablo 5: Lise Mezunu Olmayan Göçmenler (%)

	2005	**2006**	**2007**	**2008**	**2009**	**2010**
Tüm Göçmenler	37	37	36	37	9	15
Yunan Göçmenler	35	34	33	36	14	23
İtalyan Göçmenler	39	36	34	35	13	20
Türk Göçmenler	54	48	46	47	31	32
Göçmen Olmayanlar	17	17	16	16	16	16

Kaynak: Hartmann ve Kaiser, s.13.

1.3. GÖÇ ALAN ÜLKE OLARAK ALMANYA'NIN GÖÇ POLİTİKASI VE TÜRK GÖÇMENLER

1960'lı yıllarda Alman Hükümeti misafir işçilerin gerekli birikimleri yaptıktan sonra Türkiye'de daha iyi bir hayat kurabilmek için geri dönecekleri beklentisindeydi. Ancak bu işçilerin büyük kısmı Almanya'da temelli kalmaya karar

verirken, bu kararın hemen ardından Türkiye'de bulunan aile bireylerini de ülkeye getirmeye başladılar. 1970'li yılların sonuna kadar Alman Hükümeti'nin Türk göçmenlerin topluma entegre edilmesine yönelik uyum politikası oluşturmamış olması, 1990'lı yıllara gelindiğinde otuz yıldan fazla süredir Almanya'da yaşıyor olan bu işçilerin Alman vatandaşı olmalarını engellemiştir.

Otuz yıldan fazla olan bu süreçte göçmenlerle yan yana yaşayan Alman vatandaşları Türklere yönelik çeşitli önyargılar oluşturmuştur. Bu önyargılar Türk göçmenlerin de uyum konusunda yaşadıkları sorunlarla birleşince gettoların oluşmasına, gettoların oluşması ise Türk toplumuna yönelik ayrımcılık, şiddet ve izolasyonun başlamasına sebep olmuştur. Bu olumsuz gidişata rağmen Türklerden bir kısmı önyargılar ağını kırarak topluma uyum sağlamayı başarırken, bir kısım Türk kendi içlerine kapalı olarak yaşamaya devam etmiştir.

1968 yılına gelindiğinde Almanya'da bir milyonu işsiz olan 1,9 milyon yabancı yaşamaktaydı. Beş yıl içerisinde, 1973 yılında İşgücü Anlaşması'nın feshedilmesi ile birlikte işsiz olan yabancıların sayısı 2,6 milyona ulaştı. Bu dönemde yabancılar içinde en büyük paya Türkiye (605,000), Yugoslavya (535,000), İtalya (450,000), Yunanistan (250,000) ve İspanya (190,000) sahipti.

Aynı dönemde yabancıların toplam sayısı iki katına çıkarak dört milyona ulaştı. Anlaşmanın ilk hazırlandığı dönemde Almanya'ya çalışmak üzere gelen Türk göçmenlerin toplum ile uyumuna ilişkin herhangi bir düzenleme anlaşmada yer almamaktaydı. Dolayısıyla uyum politikalarının eksikliği sebebiyle uzun vadede göçmenlerin topluma uyumuna ilişkin ortaya çıkabilecek sorunlar göz ardı edilmişti. "Rotasyon modeli" olarak adlandırılan ve Almanya'da belli bir süre çalışan misafir işçilerin ülkelerine geri dönmesi ve sonrasında yeni misafir işçilerin ülkeye gelmesini öngören bu sistem düzgün işlemedi. Çünkü işverenler yeni işçilere sürekli olarak baştan eğitim vermek durumunda kaldıkları için şikâyette bulunmaya başladılar. Buna yanıt olarak 1971 yılında, hâlihazırda ülkede bulunan misafir işçilerin statüsü güçlendi, ikamet izinlerinin yenilenmesi kolaylaştı ve Almanya'da ikamet etmekte olan misafir işçilerin %40'ı 1972 yılı Mayıs ayı itibariyle geliştirilmiş olan bu statüden faydalandı.

1993 yılına kadar Almanya'da yaşayan yabancılar Alman vatandaşlığına sahip değillerdi. Vatandaşlığa geçirme kararları otoritelerin takdirine dayanmaktaydı.

Ancak 1993 yılında Vatandaşlığa Kabul Yasası'nın[39] yenilenmesi ile ülkede yaşayan yabancılara Alman vatandaşlığına geçiş hakkı verildi. Vatandaşlığa geçişin önkoşulu olarak; 1. *Almanya'da en az 15 yıl yasalara uygun şekilde gerçekleşmiş daimi bir ikametin olması* 2. *16 - 23 yaş arasındaki yabancılar için ise sekiz yıllık ve yasalara uygun şekilde gerçekleşen ikametin olması* gerekmekteydi.[40]

1.3.1. 2000 Vatandaşlığa Kabul Yasası[41] ve Yeşil Kart Uygulaması

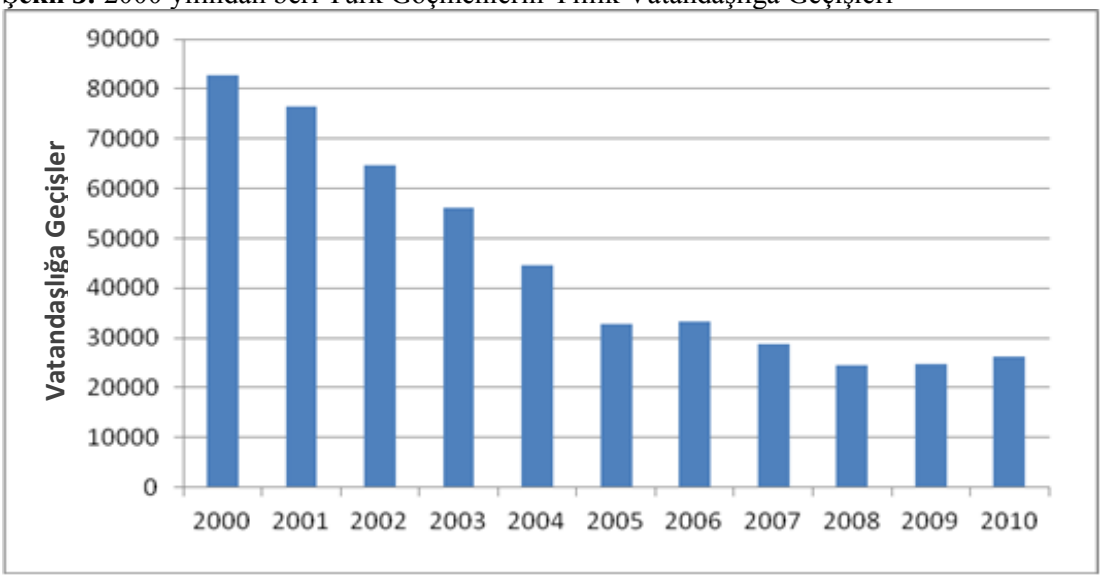
1 Ocak 2000 tarihinde yürürlüğe giren Vatandaşlığa Kabul Yasası ile Almanya'da en az sekiz yıldır yasalara uygun ve daimi şekilde ikamet eden yabancıların vatandaşlığa geçişine imkân tanınmıştır. 2000 yılına kadar SDP - Yeşiller Koalisyonu tarafından çifte vatandaşlığın kabulüne ilişkin yapılmış olan planlar başarısız olsa da, bu yasa ile Alman vatandaşlığına geçiş için önemli bir adım atılmış, ilk kez entegrasyonun sağlanmasına yönelik bir uygulama başlatılmıştır.[42] Bu uygulamanın gerçekleşmesi için; *yeterli düzeyde Almanca bilgisi, vatandaşlığa başvuran kişinin sabıka kaydının bulunmaması*, *anayasaya bağlılık* ve *başvuru sahibinin geçim kaynağının bulunması* gibi başka önkoşullar da aranmaktadır. Yeni yasaya göre, yabancı anne-babaların çocukları doğum anında eğer 1. *Anne-babadan en az biri yasal ve sürekli olarak Almanya'da yaşadıysa ya da doğumdan önceki en az sekiz yıllık süreçte bu şartları sağladıysa* 2. *Doğum anında söz konusu kişi doğum yapmadan önceki üç yıl içinde daimi oturma iznine sahipse* çocuklar anne-babalarının vatandaşlığını devam ettirebileceklerdir.[43] Ancak 18 - 23 yaş aralığına geldiklerinde hangi vatandaşlığı devam ettirmek istediklerine çocuklar kendileri karar vereceklerdir. 2000 ve 2004 yılları arasında yabancı anne-babaya sahip 191.107 çocuk doğum anında Alman vatandaşı olmuştur.

Alman vatandaşlığına geçişte kayıt edilen en yüksek seviyeye 186.688 kişi ile Vatandaşlığa Kabul Yasası'nın yürürlüğe girmesinin ardından 2000 yılında

[39] Bkz. Staatsangehörigkeitsgesetz (StAG), 22 Temmuz 1913 tarihli yasa, (RGBI.IS.583 - BGBI III 102-1).
[40]Veysel Özcan, "Country Profile Germany", Focus Migration, Sayı:1, 2007, http://focus-migration.hwwi.de/typo3_upload/groups/3/focus_Migration_Publikationen/Laenderprofile/CP01_Germany_v2.pdf, (07.03.2013), s. 4.
[41] Bkz. Staatsangehörigkeitsgesetz (StAG), 23.07.1999 tarihli yasa, (BGBI. IS. 1618).
[42]Johannes von Stritzky, "Germany's Immigration Policy: From Refusal to Reluctance", **Real Instituto Elcano**, ARI, Sayı:93, 03.06.2009, s. 3.
[43] Özcan, s. 4.

ulaşılırken, 2000 yılından sonra vatandaşlığa geçiş yapanların sayısında azalma gözlenmiştir. Şekil 3'te görüleceği gibi, Türk göçmenlerin vatandaşlığa geçişinde de 2000 yılından sonra azalma gözlenmektedir. Bu azalmada vatandaşlığa geçiş talebinde bulunanların sayısındaki azalma ve Türk göçmenlerin Türkiye'ye dönüş eğilimlerindeki artış rol oynamaktadır.[44]

Şekil 3: 2000 yılından beri Türk Göçmenlerin Yıllık Vatandaşlığa Geçişleri

Kaynak: Hartmann ve Kaiser, s. 9.

Yirmi birinci yüzyılın başlaması ile birlikte Almanya ilk kez göçün teşvik edilmesi için etkin politikalar oluşturmaya başlamıştır. Ülkedeki yüksek işsizlik oranlarına rağmen, SPD ve Yeşiller Koalisyonu, yabancı bilişim uzmanlarının Alman işgücü piyasasında istihdam edilmesine yönelik Alman Yeşil Kart uygulamasını başlatmıştır. Uygulama, 20,000 kişiden oluşan yabancının beş yıla kadar oturum ve çalışma izni almasını öngörmekteydi. Bunun için gelecek olan kişinin bilgi ve iletişim teknolojileri alanında bir dereceye sahip olması ve yıllık gelirinin en az 51.000 Avro olması beklenmekteydi. Yeşil Kart aynı zamanda Almanya'ya çalışmak üzere gelen göçmenlerin ülkede bir yıl ikamet etmelerinin ardından eşlerinin de çalışma izni almalarına ve akademik çalışma alanları istihdam edilecek alanlarla uyumlu olan yabancı öğrencilerin eğitimlerinin bitmesinin hemen ardından Almanya'da kalmalarına imkân tanımaktadır.[45]

[44] Hartmann ve Kaiser, s. 10.
[45] Von Stritzky, s. 4.

1 Ağustos 2000 ve 31 Aralık 2004 tarihleri arasında çoğunluğu Hindistan ve Doğu Avrupa'dan olan 17.931 yabancı profesyonele bilişim sektörü alanında çalışma izni verilmiştir.[46] Ancak bilişim sektöründeki çok uluslu şirketlerin üçüncü ülke vatandaşlarıyla sözleşme yapmak yerine kendi insan kaynakları kanallarını kullanmayı tercih etmeleri sebebiyle uygulamadan sınırlı olarak faydalanılmıştır.[47] Her ne kadar bu uygulama beş yıllık süre içerisinde istihdamın artışında olumlu etki yaratmış olsa da, hedeflenen sayıda vasıflı göçmenin ülkeye çekilmesi konusunda başarısız olmuştur.[48]

1.3.2. 2004 Alman Göç Yasası[49]

Alman göç politikasına ilişkin asıl gelişmeler Sosyal Demokrat Parti ve Yeşiller Partisi'nin 1998 yılında iktidara gelişinin ardından yenilenen Vatandaşlığa Kabul Yasası ile birlikte başlamıştır. Yapılan yasal reform göç ve entegrasyon konusunda genel bir tartışmayı başlatmıştır. Muhalif partilerin Alman vatandaşlığına sahip kişilerin birden fazla vatandaşlığa sahip olmalarına karşı çıkması üzerine göç ve entegrasyon çekişmeli bir sosyal ve iç politika konusu haline gelmiştir. Bu süreç de yeni Göç Yasası'nın kabulünü beraberinde getirmiştir.[50]

2000 yılında hükümet göç ve entegrasyon politikaları üzerine çalışmaları için bir kurul oluşturmuştur. 2001 yılı Temmuz ayında kurul "Göçün Şekillenmesi, Entegrasyonun Desteklenmesi"[51] başlıklı bir rapor hazırlamıştır. Rapor, ortalama yaşam beklentisinde artış, düşük doğum oranı gibi iyi bilinen demografik sorunlara dikkati çekmektedir. Oluşturulan kurul bu sorunları da dikkate alarak hem işgücü piyasasına hem de topluma entegre olmaya yatkın olan yabancılara yönelik kontrollü bir göç programının oluşturulması önerisini getirmiştir. Buna göre, eğitim, yaş ve dil becerileri göz önünde bulundurularak yılda 20.000 göçmen seçilecektir. İşgücü

[46] Özcan, s. 2.
[47] Von Stritzky, s. 4.
[48] Martin Kahanec ve Klaus F. Zimmermann, "High-Skilled Immigration Policy in Europe", **IZA**, Discussion Paper Series, Sayı:5399, 2010, http://ftp.iza.org/dp5399.pdf, (14.07.2013), s. 14.
[49] Bkz. Das Zuwanderungsgesetz, 30.07.2004 tarihli yasa, (BGBl. I S. 1950).
[50] Veysel Oezcan, "Germany: Immigration in Transition", **Migration Information Source**, 2004, http://www.migrationinformation.org/Profiles/display.cfm?ID=235, (07.03.2012).
[51] Independent Commission on Migration to Germany, "Structuring Immigration, Fostering Integration", 04.07.2001, http://www.bmi.bund.de/SharedDocs/Downloads/EN/Broschueren/Structuring_Immigation_-_Fostering_Id_14625_en.pdf?__blob=publicationFile, (16.07.2013).

piyasasında herhangi bir açık olması halinde beş yıllık süre için bir başka 20.000 kişilik göçmen grubun ülkeye girmesine izin verilecektir. O döneme kadar yetkililer konuya ilişkin tecrübe sahibi olacaklar ve böylelikle birtakım değişiklikler ve düzenlemeler yapılabilecektir.[52]

Sosyal Demokratlar ve Yeşiller Koalisyonu tarafından kurul raporu göz önünde bulundurularak oluşturulan ve yukarıda bahsi geçen kuralları içeren yasa tasarısı Kasım 2001 tarihinde Parlamento'ya sunulmuştur. Yapılan muhalefete karşın yasa tasarısı parlamentoda kabul edilmiş, 2002 yılı Mart ayında Başkan Johannes Rau tarafından imzalanmış, 2003 yılı Ocak ayında ise yürürlüğe girmiştir. Ancak ülkenin muhafazakârları yasaya karşı çıkmış, yürürlüğe giren yasa Federal Mahkeme'de dava konusu olmuştur. Bu durumda Federal Mahkeme 2002 yılı Kasım ayında göç yasasını bloke etmiştir.[53]

Beş yıl süren bu uzun ve çekişmeli süreçte Yeni Göç Yasası 2004 yılında her iki mahkeme tarafından da kabul edilmiş ve 1 Ocak 2005 tarihinde yürürlüğe girmiştir.[54] Böylelikle AB vatandaşı olmayan bilim alanında çalışan yüksek vasıflı işçilerin zaman sınırı olmaksızın oturma izni elde etmelerine imkân tanınmıştır. Ancak, şirketler AB vatandaşı olmayan işçileri yalnızca iş için uygun olan Alman ya da AB vatandaşı bulunamadığı takdirde çalıştırma hakkına sahiptir. Buna ek olarak, iş kurmak üzere göç edenler de bu yasa kapsamına alınmıştır. Girişimcilerin sayısına ilişkin herhangi bir üst sınır bulunmamakla birlikte, projeleri kapsamında en az bir milyon dolarlık yatırım yapmaları ve en az on yeni iş alanı ile yenilik yaratmaları beklenmektedir.[55]

Revize edilen yasada göçün artık geçici bir olay olmadığı anlaşılmış ve niteliksiz işçilere önceden açılmış olan kapılar kapanmıştır. Reform ile çoğunlukla Yeni İkamet Yasası'nda daha çok idari kuralların merkezileştirilmesi ve standartlaştırılması üzerinde odaklanılmıştır. Böylelikle oturum izni türlerinde azaltma yapılmış ve Almanya'ya çalışmak üzere yapılan göç hareketleri konusunda düzenlemeler gerçekleştirilmiştir. Öte yandan, her ne kadar bu yasa eğitimleri biten ve Almanya'da kalmaya devam etmek isteyen öğrencilerin oturma izni alışını

[52] Oezcan, "Germany: Immigration in Transition".
[53] Oezcan, "Germany: Immigration in Transition".
[54] Oezcan, "Germany: Immigration in Transition".
[55] Oezcan, "Germany: Immigration in Transition".

kolaylaştırmış olsa da, ülkeye yeni gelerek Alman işgücü piyasasına girmeye çalışan göçmenlerin piyasaya erişimlerini zorlaştırmıştır. Yasa ayrıca ülkeye yeni gelen göçmenlerin entegrasyonunun sağlanabilmesi için Alman dili ve kültürüne yönelik zorunlu dersler başlatmıştır. Bu uygulama ülkelerinde maruz kaldıkları işkenceden kaçarak Almanya'ya gelen sığınmacıları da kapsamaktadır.

Almanya en son 1 Ocak 2009 tarihinde AB vatandaşı olmayan yüksek vasıflı göçmen işçilerin ülkeye girişlerini kolaylaştırmak yönünde adımları içeren yeni bir göç yasası (Labour Migration Control Act)[56] çıkarmıştır. Bu yasa, bir iş bulmaları ve Federal İş Bulma Ajansı'ndan izin alabilmeleri koşuluyla üniversite derecesine sahip olan ve AB vatandaşı olmayan göçmenlerin aileleri ile birlikte ülkeye girişlerine imkân tanımaktadır. Yüksek vasıflı ve maaşları devletin emeklilik sigortası tavan primlerine denk gelecek seviyede olan yabancılar ise, Alman toplumuna entegre olmaları şartıyla Federal İş Bulma Ajansı'nın iznine ihtiyaç duymaksızın ülkede çalışma izni alabilmektedir.

Yüksek vasıflı göçmen kategorisinde bulunan kişiler yasa kapsamında başka haklardan da faydalanabilmektedir. Buna göre araştırmacıların, bilim personelinin, önde gelen pozisyonlarda bulunan ya da özel becerilere sahip olan göçmenlerin aile üyeleri de Alman Federal İş Bulma Ajansı'nın değerlendirmesine tabi olmadan ülkede çalışma izni edinebilmektedirler. Ülkede yasal yollarla en az dört sene kesintisiz ikamet eden göçmenler de bu değerlendirmeden muaf tutulmaktadır. Almanya'ya on sekiz yaşından önce varan ve eğitimlerini Almanya'da tamamlayan göçmenlerin de çalışma izni almaları gerekmemekte, öğrencilerin yılda 90 güne kadar tam zamanlı, 180 güne kadar yarı zamanlı çalışmasına izin verilmekte, serbest meslek sahipleri de, eğer yaptıkları iş Alman ekonomisine katkı sağlıyorsa kolaylıkla izin alabilmektedir.

1.3.3. Mavi Kart Uygulaması[57]

ABD'deki yeşil kart uygulamasından yola çıkılarak geliştirilen mavi kart uygulaması AB'ye üye ülkelerde mevcut olan oturum izni yönetmeliklerini

[56] Bkz. Arbeitsmigrationssteuerungsgesetz, 20.11.2008 tarihli yasa, (BGBI.I.2846).
[57] Bkz. Blaue Karte EU, 08.06.2012 onay tarihi, (BGBN. I. 24)

düzenleyerek iyi eğitimli ve nitelikli elemanların bu ülkelere gelmelerini kolaylaştırmayı hedeflemektedir.[58]

Almanya, mavi kart uygulamasını 1 Ağustos 2012 tarihi itibariyle başlatmıştır. Bu uygulamaya göre, yüksek nitelikli meslek dallarında diploma sahibi olup Almanya'da çalışmak isteyenler hızlı bir şekilde çalışma ve oturma izni alabileceklerdir.[59]

Mavi kart sisteminden faydalanarak Almanya'ya gelmek isteyenlerin Alman hükümetinin belirlediği belli başlı şartları sağlıyor olması gerekmektedir. Buna göre, çalışmaya giden kişilerin Alman işverenlerden yılda 44 bin 800 Avro alacağını ispat etmesi gerekmektedir. Öte yandan, Almanya'da istihdam açığı bulunan IT uzmanlığı, mühendislik ya da doktorluk gibi mesleklerde çalışabilecek kişiler için ise yıllık gelirin 34 bin 944 Avro olması yeterli bulunmuştur.[60] Ayrıca mavi kart ve sürekliliği olan bir çalışma sözleşmesine sahip olan kişiler bu kapsamda Almanya'da zaman sınırı olmaksızın oturma izni alabilmektedir.[61]

Mavi kart, uygulamaya konulduğu ilk zamanlarda Almanya'nın yabancılara yeterince açık olmaması, sunulan imkânların cazip bulunmaması ve Avrupa'da yaşanan ekonomik kriz gibi sebeplerle Almanya'da beklenen ilgiyi görmemiştir.[62] Ancak gün geçtikçe mavi karta olan ilgi artmış, mavi kart başvurusu yaparak Almanya'da çalışma izni alan vasıflı elemanların sayısı 4 bin 126'ya ulaşmıştır.[63]

---

[58] Mavi Kart ile Almanya'da Çalışmak, **Deutsche Welle**, 15.10.2012, http://www.dw.de/mavi-kart-ile-almanyada-%C3%A7al%C4%B1%C5%9Fmak/a-16218783, (30.04.2013).

[59]Mavi Kart Uygulaması, **Deutsche Welle**, 01.08.2012, http://www.dw.de/dw/article/0,,16135124,00.html, (15.03.2013).

[60]Mavi Kart Onaylandı, Almanya'ya Göç Kolaylaştı, **AB Haber ve Politika Portalı (EurActiv)**, 30.04.2012, http://www.euractiv.com.tr/abnin-gelecegi/article/mavi-kart-onaylandi-almanyaya-goc-kolaylasti-025185, (23.11.2012).

[61] Mavi Kart ile Almanya'da Çalışmak, **Deutsche Welle**.

[62]Almanya'nın Mavi Kart'ı İşe Yaramadı, **TRT Haber**, 23.11.2012, http://www.trthaber.com/haber/dunya/almanyanin-mavi-karti-ise-yaramadi-64428.html, (30.04.2013).

[63]Mavi Kart Akını, **Deutsche Welle**, 18.02.2013, http://www.dw.de/mavi-kart-ak%C4%B1n%C4%B1/a-16607671, (30.04.2013).

İKİNCİ BÖLÜM

GÖÇ VE YENİLİK İLİŞKİSİ

2.1. YENİLİK TANIMI

Tanımlaması ve ölçülmesi zor, çok yönlü ve karmaşık bir olgu olan yenilik, Latince bir sözcük olan ve *"toplumsal, kültürel ve idari ortamda yeni yöntemlerin kullanılmaya başlanması"* anlamına gelen *innovatus* kelimesinden türemiştir.[64] Genel anlamıyla yeni fikirlerin ticari bir yarara dönüştürülmesi süreci[65] olarak açıklayabileceğimiz yeniliğin geniş tanımı Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (OECD) ve Avrupa Komisyonu ortaklığında 2005 yılında hazırlanmış olan ve yenilik için temel rehber sayılan Oslo Kılavuzu'nda şu şekilde yapılmaktadır:[66]

> *Yenilik, işletme içi uygulamalarda, işyeri organizasyonunda veya dış ilişkilerde yeni veya önemli derecede iyileştirilmiş bir ürün (mal veya hizmet),veya süreç, yeni bir pazarlama yöntemi ya da yeni bir organizasyonel yöntemin gerçekleştirilmesidir.*

Yenilik ile firma, piyasa veya dünya genelinde iyileştirilmiş/geliştirilmiş olan veya tamamen yeni olan ürün ve süreçler ifade edilmektedir.[67] Firmaların ve devletlerin ulusal ve uluslararası alanda rekabet edebilmeleri, verimliliğin arttırılması, ekonomik büyüme ve gelişimin sağlanması için yenilik temel unsurlardan birisi olarak kabul edilmektedir.[68]

Yenilik kavramı ile sıklıkla aynı anlamda kullanılan icat kavramı temelde yenilikten farklı anlam içermesine rağmen yeniliğin kaynaklarından biri şeklinde

---

[64] Muammer Zerenler, Necdet Türker ve Esen Şahin, "Küresel Teknoloji, Araştırma-Geliştirme (AR-GE) ve Yenilik İlişkisi", **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı:17, 2007, s. 660.

[65] Ege Üniversitesi Bilim ve Teknoloji Uygulama ve Araştırma Merkezi ve İzmir Kalkınma Ajansı, **İzmir Bölgesel AR-GE ve Yenilik Kapasitesi Analizi**, İzmir Kalkınma Ajansı, İzmir, 2012, http://isletme.yasar.edu.tr/wp-content/uploads/2012/01/Izmir_Bolgesel_Ar-Ge_ve_Yenilik_Kapasitesi_Analizi.pdf, (29.05.2013), s. 17.

[66] OECD ve Eurostat, **Oslo Kılavuzu – Yenilik Verilerinin Toplanması ve Yorumlanması İçin İlkeler**, TÜBİTAK, 3. baskı, http://www.tubitak.gov.tr/tubitak_content_files/BTYPD/kilavuzlar/Oslo_3_TR.pdf, (17.04.2013), s. 50.

[67] Enver Selçuk Karaata, "İnovasyonun Ölçümünde Yeni Arayışlar", TÜSİAD – Sabancı Üniversitesi Rekabet Forumu, Sayı:2012-1, http://ref.sabanciuniv.edu/sites/ref.sabanciuniv.edu/files/skaraata_rapor.pdf, (30.05.2013), s. 6.

[68] Nihat Işık ve Efe Can Kılınç, "Bölgesel Kalkınma'da Ar-Ge ve İnovasyonun Önemi: Karşılaştırmalı Bir Analiz", **Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi**, Cilt:6, Sayı:2, 2011, s. 14.

ifade edilebilir.[69] İcat yeni bir ürün ya da üretim biçimi için bir fikrin ilk kez geliştirilmesi anlamına gelirken, ürün olarak piyasaya sürülmemiş ancak Ar-Ge çalışmaları sonucunda elde edilen buluşlar, ticari bir başarı elde etmedikleri için yenilik olarak tanımlanmamaktadır.[70] Yenilik ise bir fikrin ticarileştirilmesidir ve ekonomik sonuçları olan bir süreci kapsamaktadır. Örneğin dikiş makinesi 1846 yılında Elias Howe tarafından icat edilmiştir ancak icadın bir yeniliğe dönüştürülmesi ve dünyaya yayılması işini gerçekleştiren kişi, adını markalaştıran Isaac Singer olmuştur.[71]

Literatürde yenilik kavramının açıklanması için birbirinden farklı tanımlamalar ve yaklaşımlar geliştirilmiştir. Bu tanımlamalardan her biri birbirinden farklı olsa da aslında birbirini tamamlamakta ve yenilik kavramına ilişkin genel bir çerçeve çizebilmemizi sağlamaktadır.

Bu yaklaşımlara bakıldığında yenilik tanımının ilk kez, bir ekonomist ve politika bilimcisi olan Joseph Schumpeter tarafından yapıldığı görülmektedir. Schumpeter yeniliği kalkınmanın itici gücü olarak görmekte ve yenilik tanımını şu şekilde yapmaktadır:[72]

> *Yenilik, tüketiciler tarafından henüz bilinmeyen yeni bir ürünün icat edilmesi ya da var olan ürünün kalitesinin arttırılması; yeni bir üretim metodunun geliştirilmesi; yeni bir pazarın kurulması; hammadde ya da yarı mamul madde temini için yeni kaynakların geliştirilmesi ve bir endüstride yeni örgütlerin oluşturulmasıdır.*

Ekonomik gelişmenin dinamik bir süreç olan yenilik ile mümkün olduğunu savunan Schumpeter yenilik türlerini yeni ürünler, yeni üretim yöntemleri, yeni pazarlar, hammaddeler ve diğer girdiler için geliştirilen yeni tedarik kaynakları ve bir endüstride yaratılan yeni pazar yapıları olarak sıralamaktadır.[73]

Girişimcilerin piyasaya sunduğu bu yeni ürünler, zaman içerisinde daha yeni ürünlerin piyasaya çıkması ile eski kalacaktır. Ekonomik aktivitelerin devamlılığı içerisinde yeni ürünlerin yerini daha yeni ürünler alacak ve bu süreç bu şekilde

---

[69] Zerenler ve diğerleri, s. 660.
[70] Ege Üniversitesi Bilim ve Teknoloji Uygulama ve Araştırma Merkezi ve İzmir Kalkınma Ajansı, s. 17.
[71] Bekir Sami Oğuztürk, "Yenilik Kavramı ve Teorik Temelleri", **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt:8, Sayı:2, 2003, s. 256.
[72] Sander Pas, **The Digital Divide and Innovativeness in Europe**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erasmus University Erasmus School of Economics, Rotterdam, s. 19.
[73] OECD ve Eurostat, s. 33.

devam edecektir. Schumpeter piyasaya girecek olan bir ürünün geçirdiği süreci icat süreci, yenilik süreci ve yayılma süreci olarak üçe ayırmakta ve bu süreçleri sırasıyla aşağıdaki şekilde tanımlamaktadır[74]:

> *1. İcat Süreci: Yeni bir teknik disiplinin keşfedilme sürecidir ve çalışmaları bilim adamları tarafından yürütülmektedir.*
>
> *2. Yenilik Süreci: İcadın ticari hale getirilme sürecidir, çalışmaları girişimci tarafından yürütülmektedir.*
>
> *3. Yayılma Süreci: Yeniliğin ticari kullanımda yaygınlaşmasıdır.*

Ünlü ekonomist ve yönetim bilimci Peter Drucker'a göre ise yenilik, yeni, gelişken yetenekler ya da artan kullanışlılıkla donatılma süreci olmakla birlikte girişimciliğin belli bir fonksiyonudur ve girişimcinin yeni kaynaklar yaratarak veya mevcut kaynakların kullanım potansiyelini arttırarak refah yaratmasıdır.[75] Ona göre, yenilikçiliğin tetikleyicisi girişimcilik ruhudur. Yeni pazarların oluşturulması ve yeni mamullerin üretilmesi girişimcilik ruhu sonucu oluşan yeniliklerdir.[76] Drucker, yeniliğin bilim veya teknolojiden farklı olarak *değer* yarattığını vurgulamaktadır.[77]

Drucker ve Schumpeter'in yenilik tanımını yaparken girişimciye ve girişimciliğe yapmış olduğu vurgu sebebiyle bir de girişimcinin kim, girişimciliğin ise ne olduğunu tanımlamak gerekmektedir.

Girişimci en basit şekliyle *"Yeni şeylerin tasarlanmasında yaratıcılığını ortaya koyan, yeni fikirlerin oluşturulmasında, uygulamaya konulmasında ve bunların geleceğe taşınmasında, hem kendi toplumunda hem de dünya üzerinde ulaşabildiği her yerde katalizör görevi gören kişi"* olarak tanımlanabilir.[78] Drucker'a göre girişimci değişimi arayan ve değişimlere karşılık veren kişidir.[79] Girişimci tanımından yola çıkarak girişimciliği de *"işle ilgili fırsatları tanıma, bu fırsatları değerlendirmek için uygun bir risk yönetimini gerçekleştirme ve iletişim ve yönetim becerilerini kullanarak sonuçta değer yaratma süreci"* şeklinde ifade etmemiz mümkündür.

---

[74] Joseph Schumpeter, **The Theory of Economic Development**, Harvard Üniversitesi Yayınları, 1934, Aktaran Bekir Sami Oğuztürk, "Yenilik Kavramı ve Teorik Temelleri", **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt:8, Sayı:2, 2003, s. 255.

[75] Işık ve Kılınç, s. 14.

[76] Zerenler ve diğerleri, s. 660.

[77] Zerenler ve diğerleri, s. 660.

[78] Ayşe İrmiş ve Lütfiye Özdemir, "Girişimcilik ve Yenilik İlişkisi", **Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Yönetim Bilimleri Dergisi**, Cilt:9, Sayı:1, 2011, s. 139.

[79] Richard J. Goosen, "Entrepreneurial Expert Peter F. Drucker: The Drucker Legacy on Innovation and Entrepreneurship", http://www.eleaders.org/downloads/sb_eleaders/EntrepreneurialExpertPeterDrucker.pdf, (02.07.2013), s. 7.

Değer yaratma süreci göz önünde bulundurulduğunda, aslında girişimciliğin yeniliğe giden yol olduğunu söylemek mümkündür. Drucker da girişimciliğin tanımını yaparken yeniliğe odaklanmakta, ancak içerisinde yeniliği barındıran girişimci işletmelerle diğer küçük işletmeleri birbirinden ayırmaktadır. Ona göre, girişimciler yeniliğe odaklanmaktadır ve yenilik *"değişimi gerçekleştirmek ve var olan kaynaklarla yeniyi yaratmak"* şeklinde de tanımlanabilmektedir.[80]

Yeniliğin girişimciler aracılığıyla gerçekleştiğini vurgulayan Schumpeter ve Drucker'dan farklı olarak, II. Dünya Savaşı sonrası ekonomistleri değişen dünya şartları sebebiyle yenilik üzerindeki en önemli etkinin endüstriyel araştırma ve geliştirme (Ar-Ge) çalışmaları olduğunu vurgulamaktadır.[81]

Araştırma ve geliştirme genel şekliyle "*insan, kültür ve toplumun bilgisinden oluşan bilgi dağarcığının arttırılması ve bu dağarcığın yeni uygulamalar tasarlamak üzere kullanılması için sistematik bir temelde yürütülen yaratıcı çalışmalar"* olarak tanımlanabilir.[82]

Araştırma-geliştirme işletmelerde yeni ürün ve üretim süreçlerinin ortaya çıkarılmasına yönelik sistemli ve yaratıcı çalışmaları içermesi sebebiyle yenilikçilik için gereken en önemli faaliyetlerden biridir ve yenilikçiliğin yapıldığına dair bir delil olarak kabul edilmektedir.[83] Ancak girişimsel yenilik yoksa diğer bir deyişle Ar-Ge'yi yapanların girişimcilik niteliği yoksa değer yaratılamaz; Ar-Ge sonuçları yeniliğe dönüştürülemez.[84] Finlandiya Eski Başbakanı Esko Aho'nun da belirttiği gibi, aslında Ar-Ge ve yenilik arasındaki farklılık "*Ar-Ge parayı bilgiye dönüştürmek iken, yenilik bilgiyi paraya dönüştürmektir*" olarak belirtilebilir.

İyi performans gösteren Ar-Ge bölümlerine sahip olmayan firmaların yenilikçi ürünler üretmesi mümkün değildir. Ar-Ge'nin yenilikçilik üzerindeki rolünü ilk kez tanıyan araştırmacılar olan Cohen ve Levinthal, araştırmalarında Ar-Ge'nin yenilik üzerinde doğrudan ve dolaylı etkisinin olduğundan bahsetmektedir.[85]

---

[80] Goosen, s. 6.
[81] Volkan Türker, **Yenilikçilik Yaklaşımları**, http://www.volkanturker.com.tr/tekyyders/03.2-Yenilikcilik-ve-Yenilik-Yonetimi-2013.pdf, (02.07.2013), s. 16.
[82] Ömer Anlağan, **Temel Ar-Ge ve Yenilik Kavramları**, Ar-Ge Yenilik ve Teknoloji Politikaları Forumu (AYTEP), http://www.emo.org.tr/ekler/16f6ef8160d5168_ek.pdf, (02.07.2013), s. 3.
[83] Pas, s. 32.
[84] İnovasyon: Nedir, Ne Değildir?, Kurumsal Gelişme ve İnovasyon Çözümleri, İnovatif Çözümler Merkezi, http://www.focusinnovation.net/inovasyon/inovasyon-nedir,-ne-de%C4%9Fildir.aspx
[85] Pas, s. 32.

A. Doğrudan Etki: Ar-Ge'nin yenilik ürettiği bulgusundan ortaya çıkmaktadır. Buna göre, firmanın yenilik yaratması doğrudan Ar-Ge'ye, yani yaparak öğrenmeye bağlıdır.

B. Dolaylı Etki: Firma ya da çalışanların çevrelerinden farklı bilgiler edinmesi yoluyla yenilikçiliği teşvik etmesidir.

Ekonomik büyümenin ana bileşenlerinden olan yenilik ve teknik değişimin tanınması ekonomist ve politikacıları daha uygun göstergeler ve tanımlamalar bulmaya zorlamıştır. Furman ve arkadaşlarının 2002 yılında yapmış olduğu çalışmaya göre, yeniliğin en önemli göstergelerinden biri de ülke ya da belli bir sanayi alanında yapılan patent başvuru sayısıdır ve patentler ülkelerin ulusal yenilik kapasitelerini birbirine yakınlaştırmak için kullanılmaktadır.[86] Bu sebeple patent verileri yeni ürün, hizmet ve süreçlerin oluşturulmasını hedefliyor olması sebebiyle önemli bir gösterge sayılmaktadır.

Schumpeter ve Drucker'ın tanımlamalarına ek olarak Giovanni Dosi'nin yenilik tanımı verilebilir. Ona göre yenilik; bir keşif, deney, gelişim, taklit ve yeni ürünler, yeni üretim sistemleri ve yeni organizasyon kurumlarını içeren bir araştırma faaliyetidir.[87] Bu doğrultuda yeniliğin yeni bir ürün ya da hizmet üretilene kadar geçen süreçte girişimcilikten Ar-Ge'ye kadar atılan adımların hepsini kapsadığını söylemek mümkündür.

2.2. YENİLİK ÇEŞİTLERİ

Tablo 6: Yenilik Çeşitleri

Yapıldığı Alana Göre	Derecesine Göre	Kimin için Olduğuna Göre
Ürün Yeniliği	Radikal Yenilik	Firma için Yeni
Süreç Yeniliği Pazarlama Yeniliği	Adımsal/Kısmi Yenilik	Pazar için Yeni
Organizasyonel Yenilik		Dünya için Yeni

[86] Alessandra Venturini, Fabbio Montobbio and Claudio Fassio, "Are Migrants Spurring Innovation?", Migration Policy Centre (MPA) Research Report, Cilt:11, 2012, http://www.migrationpolicycentre.eu/docs/MPC%202012%20EN%2011.pdf, (14.07.2013), s. 2.
[87] Pas, s. 19.

Yenilik çeşitleri yeniliğin yapıldığı alana göre, derecesine göre ve kimin için olduğuna göre olmak üzere üçe ayrılmaktadır. Oslo Kılavuzu'nda yenilik, yapıldığı alana göre dört türe ayrılmaktadır. Bunlar, ürün yeniliği, süreç yeniliği, pazarlama yeniliği ve organizasyonel yeniliktir. Kılavuzda yenilik için asgari koşul ürünün, sürecin, pazarlama yönteminin veya organizasyonel yöntemin firma için yenilenmesi veya önemli derecede iyileştirilmesi olarak belirlenmiştir.

Kılavuzun üçüncü bölümünde temel tanımlar başlığı altında yenilik türleri aşağıdaki şekilde tanımlanmaktadır:

Ürün yeniliği: "*Mevcut özellikleri veya öngörülen kullanımlarına göre yeni ya da önemli derecede iyileştirilmiş bir mal veya hizmetin ortaya konulmasıdır.*".[88] Ürün yeniliği bir firma ve/veya kurumun ürettiği mallarda yapılan yenilik ve değişiklikler olarak da tanımlanmaktadır.[89]

Süreç yeniliği: "*Yeni veya önemli derecede iyileştirilmiş bir üretim veya teslimat yönteminin gerçekleştirilmesidir. Bu yenilik, teknikler, teçhizat ve/veya yazılımlarda önemli değişiklikleri içermektedir. Bir süreç yeniliği yeni veya önemli derecede iyileştirilmiş bir üretim veya teslimat yönteminin gerçekleştirilmesidir. Bu yenilik, teknikler, teçhizat ve/veya yazılımlarda önemli değişiklikleri içermektedir.*".[90]

Pazarlama yeniliği: "*Ürün tasarımı veya ambalajlaması, ürün konumlandırması, ürün tanıtımı (promosyonu) veya fiyatlandırmasında önemli değişiklikleri de kapsayan yeni bir pazarlama yöntemidir.*". Pazarlama yeniliği ile firmaların yeni pazarlara erişmesi ve yeni pazarlama/tanıtım yöntemleri ile satışların arttırılması hedeflenmektedir.[91]

Organizasyonel yenilik: "*Firmanın ticari uygulamalarında, işyeri organizasyonunda veya dış ilişkilerinde yeni bir organizasyonel yöntem uygulanmasıdır.*". Organizasyonel yenilik ile hedeflenen şey, işlem maliyetlerinin düşürülmesi, çalışanların verimliliğinin arttırılması yoluyla işyeri memnuniyetinin sağlanması ve firmanın performansının arttırılmasıdır.[92]

---

[88] OECD ve Eurostat, s. 52.
[89] Ege Üniversitesi Bilim ve Teknoloji Uygulama ve Araştırma Merkezi ve İzmir Kalkınma Ajansı, s. 18.
[90] OECD ve Eurostat, s. 53.
[91] Ege Üniversitesi Bilim ve Teknoloji Uygulama ve Araştırma Merkezi ve İzmir Kalkınma Ajansı, s. 18.
[92] Ege Üniversitesi Bilim ve Teknoloji Uygulama ve Araştırma Merkezi ve İzmir Kalkınma Ajansı, s. 18.

Derecelerine göre yenilik, radikal yenilik ve adımsal/kısmi yenilik olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Radikal yenilik "*mevcut ürün ve sistemden çok farklı olan ve bu ürünlerin yerini alacak bir ürün ve/veya hizmetin oluşturulması*"[93] olarak tanımlanmaktadır. Geliştirilen kablosuz iletişim araçları ve üretilen elektrikli arabalar radikal yenilik örneklerindendir.

Derecelerine göre yenilik türlerinden ikincisi olan adımsal/kısmi yenilik, "*yenilik yapılan ve üretilen hizmet ve ürünleri daha iyi yapmak*"[94] şeklinde tanımlanmaktadır. Adımsal/kısmi yeniliğe örnek olarak cep telefonları verilebilir. Örneğin, cep telefonu üzerinde yapılan görsel değişiklikler, telefon bünyesine eklenen kamera ve müzik sistemleri adımsal yenilik olarak adlandırılmaktadır.

Oslo Kılavuzu yeniliğin kimin için yapıldığını açıklamak için üç çeşit sınıflandırma kullanmaktadır. Bunlar, firma için yeni olan, pazar için yeni olan ve dünya için yeni olandır.

Oslo Kılavuzu'na göre, bir yenilik için minimum giriş düzeyi, firma için yeni olmuş olmasıdır. Buna göre, bir ürün, süreç, pazarlama yöntemi veya organizasyonel yöntemin diğer firmalar tarafından gerçekleştirilmiş olması mümkündür, eğer ki söz konusu yöntem o firma için yeni ise ya da bir yöntem yine aynı firma tarafından önemli derecede iyileştirilmiş ise bu, o firma için bir yenilik sayılmaktadır.[95]

Pazar için yeni ve dünya için yeni kavramları, belli bir yeniliğin zaten diğer firmalar tarafından gerçekleştirilmiş olup olmadığı ya da firmanın söz konusu yeniliği pazarda, endüstride ya da dünya genelinde ilk defa gerçekleştiren firma olup olmadığı ile ilgilidir.

Firma için bir yenilik söz konusu olduğunda, firma bu yeniliği kendi pazarında piyasaya süreceği için bu, pazar için de yeni olacaktır. Pazar için yeni kavramı, pazarın faaliyet alanına ve coğrafyasına bağlıdır ve bu sebeple hem yurtiçi hem de uluslararası firmaları içerebilir.[96]

[93] Ege Üniversitesi Bilim ve Teknoloji Uygulama ve Araştırma Merkezi ve İzmir Kalkınma Ajansı, s. 19.
[94] Ege Üniversitesi Bilim ve Teknoloji Uygulama ve Araştırma Merkezi ve İzmir Kalkınma Ajansı, s. 19.
[95] OECD ve Eurostat, s. 61.
[96] OECD ve Eurostat, s. 62.

2.3. YENİLİĞİN ÖLÇÜMÜ

Karmaşık, doğrusal olmayan, çok boyutlu ve öngörülmesi zor bir olgu olan yeniliği tam anlamıyla ölçebilecek tek bir yöntem olmamakla birlikte, edinilen bilgi, eğitim ve beşeri sermaye gibi yenilik için önemli olan kavramlar tek başına yeniliğin doğrudan ölçülebilmesi için yeterli değildir.

Tüm bu zorluklara rağmen, araştırmacılar çalışmalarında yeniliğin ölçümüne ilişkin tek bir doğru gösterge bulmak konusunda ısrarcı davranmaktadır. Örneğin, Milbergs ve Vonortas analizlerinde yeniliği ölçen dört farklı evreye yer vermektedir.[97] Bunlardan ilki Ar-Ge yatırımları, Bilim ve Teknoloji (BT) personeli, sermaye ve teknoloji yoğunluğu gibi yatırım kalemlerini dikkate almaktadır. İkinci evre, patentler yayınlar ve ürünler gibi bilim ve teknoloji faaliyetleri sonucunda elde edilen ara çıktılara odaklanırken, üçüncü evre zengin yenilik göstergeleri ve endekslerini dikkate almaktadır. Son evrede ise bilgi, maddi olmayan varlıklar, ağlar (network), talep, yönetim teknikleri gibi süreç göstergeleri ön plana çıkmaktadır.[98]

Tablo 7: Yenilik Performansının Ölçümüne İlişkin Evrelerde Kullanılan Göstergeler

Birinci evre girdi Göstergeleri (1950-60'lar)	İkinci evre çıktı Göstergeleri (1970-80'ler)	Üçüncü evre Yenilik göstergeleri (1990'lar)	Dördüncü evre süreç Göstergeleri (2000'ler)
-Ar-Ge girdileri -BT personeli -Sermaye -Teknoloji yoğunluğu	-Patentler - Yayınlar - Ürünler - Kalite dönüşümü	-Anketler - Endeksler - Yenilik kapasitesi karşılaştırması	-Bilgi -Maddi olmayan varlıklar -Ağlar-network -Talep -Kümeler -Yönetim teknikleri -Risk/getiri -Sistem dinamikleri

Kaynak: Enver Selçuk Karaata, "İnovasyonun Ölçümünde Yeni Arayışlar", **TÜSİAD – Sabancı Üniversitesi Rekabet Forumu**, Sayı:2012-1, http://ref.sabanciuniv.edu/sites/ref.sabanciuniv.edu/files/skaraata_rapor.pdf, (30.05.2013), s. 4.

[97] Karaata, s. 3.

[98] Alexandra Stone, Susan Rose, Bhavya Lal and Stephanie Shipp, "Measuring Innovation and Intangibles: A Business Perspective", Science and Technology Policy Institute, IDA Document, Sayı: D-3704, http://www.athenaalliance.org/pdf/MeasuringInnovationandIntangibles-STPI-BEA.pdf, (14.07.2013), s. III-1.

Genel bir değerlendirme yapıldığında yeniliğin ölçümünde iki yaklaşım dikkat çekmektedir. Bunlar; Parasal Büyüklük Yaklaşımı ve Makro (Aggregate) Endeks'tir.[99] Parasal Büyüklük Yaklaşımında yenilik faaliyetlerinin belirli bir para birimi karşılığı ortaya konmakta, Makro Endeks yaklaşımında ise bir devlet ya da siyasi bir birliğin içerisindeki belli bazı göstergeler seçilerek bir yenilik notu hesaplanmaktadır.[100] Her iki yaklaşımın da güçlü ve zayıf yönleri bulunmakla birlikte, sıklıkla bir ülkenin veya AB gibi siyasi bir birliğin yenilik performansının değerlendirilmesinde kullanılması sebebiyle bu çalışmada makro endeks yaklaşımına dair bilgi sunulacaktır.

2.3.1. Makro Endeks Yaklaşımı

Makro endeks yaklaşımı çoğunlukla bir devlet ya da siyasi bir birliğin içerisindeki yenilik düzeyinin ölçülmesinde kullanılmakla birlikte, bu endeksle bazı göstergeler seçilip bir araya getirilmekte ve genel bir yenilik notu hesap edilmektedir. Makro endeks yenilik sürecinin ve yeniliğin üretilmesi aşamasında önemli rol oynayan faktörlerin anlaşılması üzerine yoğunlaşmaktadır. Bu endeks bir devletin uluslararası rekabet edebilirlik düzeyinin altını çizen görüşlere özellikle yer vermektedir.[101]

Makro endeks yaklaşımı hükümetler, karar vericiler ve sanayi birliklerinin yeniliğin önemini anlamaları ve ülkelerindeki yenilik düzeyini etkin biçimde ölçmek için adım atmaya başlamalarıyla birlikte popülerlik kazanmıştır. Makro endeks yaklaşımı doğrultusunda yeniliğin ölçülmesine ilişkin bölgesel bazı endeksler geliştirilmiştir. Bu endeksler arasında yer alan Avrupa Birliği'nin Avrupa Yenilik Karnesi (AİK), Avrupalı devletlerin yenilik düzeyini ölçerken, Küresel Yenilik İndeksi ABD ve diğer devletlerin yenilik değerlerini içermektedir.[102]

Makro endeksler ülkeler dışında, ülkelerden daha küçük coğrafyalar için ve firma düzeyinde yenilik performansının ölçümü amacıyla da kullanılmaktadır. Kanada Alberta Eyaleti'nde ve Belçika'daki Flanders bölgesinde bölgesel yenilik endeksleri hesapları kullanılmaktayken, Micheal Porter tarafından geliştirilen elmas

[99] Karaata, s. 5.
[100] Karaata, s. 5.
[101] Stone, s. III-2.
[102] Stone, s. III-1.

küme modeli niteliksel verilere odaklanarak firma düzeyinde yeniliğin nasıl ölçüleceğini tanımlamakta ve organizasyonel sermaye gibi girdileri yenilikçi ürünler, pazar payı ve elde edilen kâr ile ilişkilendirmektedir.[103]

Makro endeksin olumlu özellikleri arasında yenilik faktörlerine ilişkin geniş çapta veri topluyor olması gösterilirken, olumsuz taraflarından biri ise sınırlı miktarda finansal veriye dair bilgi toplayabilmesi ve yenilikle ilgili dar kapsamda uygulamalar için geçerli görünmesidir.[104]

2.3.2. Yeniliğin Ölçümüne İlişkin Oluşturulmuş Bölgesel Endeksler

Bu bölümde, makro endeks yaklaşımı doğrultusunda yeniliğin ölçülmesine ilişkin geliştirilen bölgesel endeksler arasında yer alan Avrupa Yenilik Karnesi, The Economist Intelligence Unit (EIU) - Dünyanın En Yenilikçi Ekonomileri Sıralaması, INSEAD – Küresel Yenilik Endeksi (KİE) ve Dünya Bankası Bilgi Ekonomisi Endeksi (Knowledge Assessment Methodology-KAM) açıklanacaktır.

2.3.2.1. Avrupa Yenilik Karnesi (AİK)

Avrupa Komisyonu tarafından geliştirilen Avrupa Yenilik Karnesi (AİK), AB üye ülkelerinin yenilik çabalarını karşılaştırmalı şekilde değerlendirmektedir. AİK'te kullanılan göstergelerin önemli bölümü AB İstatistik Ofisi'nden (Eurostat) alınan ham verilere dayanmakta, karnede Türkiye dâhil 32 Avrupa ülkesinin yanında ABD, Japonya ve BRIC (Brezilya, Rusya, Hindistan ve Çin) ülkeleri analiz kapsamında dikkate alınmaktadır. Yapılan analizlerde ortam sağlayıcılar, firma faaliyetleri ve çıktılar olmak üzere üç ana başlık altında toplam 25 adet parametre kullanılmaktadır. Ortam sağlayıcılar arasında insan kaynakları, araştırma sistemleri, mali ve diğer destekler bulunmakta; firmaların faaliyetleri başlığında firmaların yatırımları, girişimcilik, fikri varlıklar; çıktılarda ise; işletmelerin, özellikle Küçük ve Orta Ölçekli İşletmelerin (KOBİ) ne kadarının yenilik yaptığı, hangi düzeyde yenilikçi oldukları ve yeniliğin ekonomik etkileri konusunda sorular yer almaktadır.[105]

[103] Karaata, s. 6.
[104] Karaata, s. 6.
[105] Karaata, s. 8.

Tablo 8: Avrupa Yenilik Karnesi Göstergeleri

GÖSTERGELER	VERİ KAYNAĞI
1. Ortam sağlayıcılar **İnsan kaynakları** 1.1.1. 1000 kişi başına 25-34 yaş arasında yeni doktora mezunu 1.1.2. 30-34 yaş arasında üçüncü düzey eğitimi bitirenlerin toplam nüfus içindeki payı 1.1.3. 20-24 yaşları arasında liseye devam edenlerin oranı	Eurostat
Açık, mükemmel ve cazip araştırma sistemleri 1.2.1. Milyon kişi başına uluslararası bilimsel ortak yazarlı yayınlar 1.2.2. Dünya çapında en yüksek %10'luk dilime giren en fazla atıf alan yayınların ilgili ülkelerin toplam yayınları içindeki yüzdesi ScienceMatrix/Scopus **Finansman ve destekler** 1.3.1. Gayrısafi Yurtiçi Hasıla'nın (GSYİH) yüzdesi olarak kamu Ar-Ge harcamaları 1.3.2. Risk sermayesi fonlarının GSİYH'ye oranı	Eurostat
2. Firma faaliyetleri **Firma yatırımları** 2.1.1. GSYİH'nin yüzdesi olarak işletmelerin Ar-Ge harcamaları 2.1.2. Ar-Ge olmayan yenilik harcamalarının satışlar içindeki yüzdesi	Eurostat
Bağlantılar ve girişimcilik 2.2.1. Kendi içinde yenilik yapan KOBİ'lerin toplam KOBİ'ler içindeki payı 2.2.2.Diğerleriyle işbirliği yapan yenilikçi KOBİ'lerin toplam KOBİ'ler içindeki payı 2.2.3. Milyon kişi başına düşen kamu-özel sektör ortak yayınları	Eurostat Eurostat CWTS/Thomson Reuters
Fikri varlıklar 2.3.1. Her bir milyar GSYİH başına PCT patent başvuruları (Satın Alma Gücü Paritesi-SGP Avro) 2.3.2. İklim değişikliğinin etkilerinin azaltılması; sağlık gibi toplumsal sorunların çözümünde PCT patent başvuruları (SGP Avro) 2.3.3. Topluluk marka tescil belgeleri her bir milyar GSYİH için (SGP Avro) 2.3.4. Topluluk tasarımları her bir milyar GSYİH için (SGP Avro) **3. Çıktılar** **Yenilikçiler** i. Ürün ve süreç yeniliği yapan KOBİ'lerin toplam KOBİ'ler içindeki yüzdesi ii. Pazarlama ve organizasyon yeniliği yapan KOBİ'lerin toplam KOBİ'ler içindeki yüzdesi iii. Hızlı büyüyen yenilikçi firmalar	Eurostat OECD/Eurostat Eurostat
Ekonomik etkiler 3.2.1. İmalat ve hizmetler içinde bilgi yoğun faaliyetlerde bulunan kurumlarda bulunan	Eurostat UN/Eurostat UN/Eurostat Eurostat

işgücünün toplam işgücündeki payı 3.2.2. Orta ve yüksek teknoloji ürün ihracatının toplam ürün ihracı içindeki payı 3.2.3. Bilgi yoğun hizmet ihracının toplam hizmet ihracı içindeki payı 3.2.4. Piyasa ve firma için yeni olan yeniliklerin satışının toplam satış hacmi içindeki payı 3.2.5. Dışarından gelen lisans ve patent gelirlerinin GSYİH içindeki yüzdesi	

Kaynak: Karaata, ss. 9-10.

2.3.2.2. Dünyanın En Yenilikçi Ekonomileri Sıralaması (The Economist Intelligence Unit - EIU)[106]

Economist Intelligence Unit, yenilik girdileri (yeniliği olanaklı kılan unsurlar) ile yenilik çıktıları arasında bir farklılaştırma üzerinde çalışmaktadır. Yenilik girdilerini ekonomik, sosyal ve siyasi değişkenler ile yenilik iklimi oluştururken; yenilik çıktıları olarak Avrupa Patent Ofisi, Japon Patent Ofisi ve ABD Patent Ofisi tarafından verilen patentlerin toplamı dikkate alınmaktadır.

Tablo 9: Economist Intelligence Unit Yenilik Girdileri

DOĞRUDAN YENİLİK GİRDİLERİ	YENİLİK İKLİMİ
Ar-Ge payı, GSYİH'nin yüzdesi olarak Yerel araştırma altyapısının niteliği İşgücünün eğitim durumu İşgücünün teknik bilgisi/yetenekleri Bilişim teknolojileri ve iletişim altyapısının niteliği Geniş bant kullanımı	Siyasi ortam Pazar olanakları/fırsatları Serbest girişimcilik ve rekabete özgü politikalar Yabancı yatırımcı politikaları Dış ticaret ve kontroller Vergiler Finansman koşulları İşgücü piyasası Altyapı

Kaynak: Karaata, s. 11.

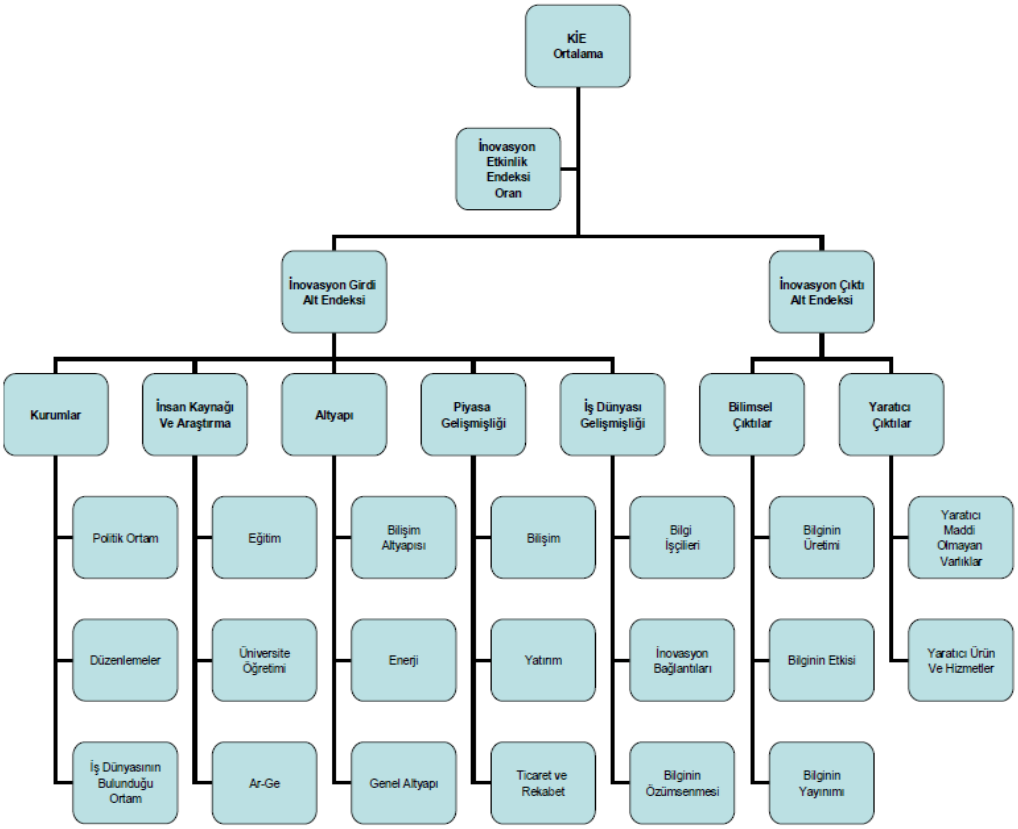
2.3.2.3. INSEAD – Küresel Yenilik Endeksi (KİE)[107]

Küresel Yenilik Endeksi belirlenmiş kriterler çerçevesinde ülkelerin yenilik performanslarını irdeleyerek incelenen ülkeler arasında bir sıralama yapmaktadır.

[106] Karaata, s. 10.
[107] Karaata, s. 11.

Kavramsal çerçeveye bakıldığında KİE, doktoralı çalışan işgücü sayısı, araştırma merkezlerinin sayısı ve durumu, AR-GE harcamaları gibi göstergelerin dışında Yenilik Girdi Alt Endeksi ve Yenilik Çıktı Alt Endeksi olmak üzere iki alt endeks üzerine kurulmuştur. KİE' ye göre bir ulusal ekonominin yenilik yapabilir şekilde yapılanması için kurumlar, insan kaynağı, araştırma, altyapı ve piyasaların gelişmişlik düzeyi olmak üzere 5 temel girdiye ihtiyaç duyulmaktadır. Yenilik çıktısı olarak ise bilimsel çıktılar ve yaratıcı çıktılar dikkate alınmaktadır.

Şekil 4: Küresel Yenilik Endeksi Bileşenleri

Kaynak: Karaata, s. 12.

2.3.2.4. Dünya Bankası Bilgi Ekonomisi Endeksi (Knowledge Assessment Methodology - KAM)

Bilgi Değerlendirme Metodu (Knowledge Assessment Methodology-KAM), ulusların bilgi temelli bir ekonomi olmaları yolunda karşılaşacakları sorun ve fırsatları ortaya koyabilmek amacıyla Dünya Bankası Kalkınma için Bilgi Programı tarafından geliştirilmiştir. Dünya Bankası tarafından benimsenen bilgi ekonomisi

kavramı çerçevesinde belirlenen 109 adet yapısal ve niteliksel değişken kullanılmaktadır.[108]

KAM, bilgi ekonomisinin 4 temel dayanağını ekonomik ve kurumsal bir rejim; iyi eğitimli ve bilgi yaratan bir nüfus; bilişim teknolojileri altyapısı ve yenilik sistemi oluşturmaktadır.[109]

2.4. YENİLİĞİ VE YENİLİKÇİLİĞİ ETKİLEYEN GİRDİ FAKTÖRLERİ

Bilgiye dayalı ekonominin gelişmesi, küreselleşme, artan rekabet ve taleplerdeki değişime bağlı olarak büyümeye devam etmek ve küresel piyasalara erişim olanağı sağlamak isteyen firmalar mevcut üretim sistemlerini değiştirmeye başlamıştır. Rekabetçi ortamda ayakta kalabilmek için kendilerine özgü yeteneklerini geliştirmek zorunda kalan firmalar, daha fazla kaynağı icatlara ayırarak ve yenilik üreterek verimliliklerini arttırmak suretiyle benzerlerinden ayrışma yolunu tercih etmektedir.

Kendilerine özgü yeteneklerini geliştirmek ve yenilik üretmek isteyen bu firmaların markalaşmaları, Ar-Ge çalışmalarıyla performanslarını arttırmaları ve çok yönlü yeteneğe sahip tecrübeli ve kalifiye bir beşeri sermayeye sahip olmaları gerekmektedir.

Bu bölümde bahsedilen çalışmalar yenilikçilik için gerekli olan çeşitli girdi faktörlerini açıklamaktadır. Aşağıda bulunan tablolar literatürde bahsi geçen bu faktörleri ve bu faktörlerin yenilikçiliğe olan etkisini göstermektedir.

[108] Karaata, s. 13.
[109] World Bank Institute, "Measuring Knowledge in the World's Economies", **Knowledge Assessment Methodology and Knowledge Economy Index**, http://siteresources.worldbank.org/INTUNIKAM/Resources/KAM_v4.pdf, (26.06.2013), s. 3.

Tablo 10: Literatürde Bulunan Yenilik Girdi Faktörleri (Input Factors of Innovativeness Found in Literature)

Girdi faktörü	Yeniliğe Etkisi	Yazar(lar)
Yükseköğrenim	Yükseköğrenim görmüş kişilerin yenilikçi faaliyetlerde bulunma olasılığı daha yüksektir.	Radosevic (2004) , Sterlacchini (2006), Badinger (2002)
İç Ekonominin Gücü	Yenilikçi faaliyetler için uygun ortam hazırlamaktadır.	Rao, et al. (2001)
AR-GE	AR-GE yenilik için ana üreticidir.	Sterlacchini (2006) Rao (2001), Bottazzi 2003), Radosevic (2004)
Teknolojik altyapı	Yenilikçi faaliyetler için uygun ortam hazırlamaktadır.	Rao, et al. (2001), Radosevic (2004)
Fikri mülkiyet hakkının korunması	Yenilikçi faaliyetler için uygun ortam hazırlamaktadır.	Rao, et al. (2001)
Orta/Yüksek teknoloji üretim sektörlerinde istihdam	Yeniliğin çıktılarından sorumludur.	Sterlacchini (2006 Radosevic (2004)
Makine ve teçhizata yapılan yatırım	Yeni yenilik süreç ve tekniklerinin adaptasyonu ve yayılmasını hızlandırır.	Rao, et al. (2001)
Yüksek teknoloji hizmet sektöründe istihdam	Yeniliğin üretimini kolaylaştırır.	Sterlacchini (2006 Radosevic (2004)
Mali kurumların kalitesi	Yenilikçi faaliyetlere olanak sağlayan işletme ortamını güçlendirir.	Rao, et al. (2001)
Yönetimin kalitesi	Yenilikçi faaliyetlere olanak sağlayan işletme ortamını güçlendirir.	Rao, et al. (2001)

Kaynak: Sander Pas, **The Digital Divide and Innovativeness in Europe**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erasmus University Erasmus School of Economics, Rotterdam, s. 35.

Tablo 11: Literatürde Bulunan Yenilik Yönlendiricileri (Innovation Drivers Found in Literature)

Değişken	İşlemleştirme	Yazar(lar)
AR-GE yoğunluğu	AR-GE harcamalarının GSYH içindeki payı	Rao (2001), Bottazzi 2003), Radosevic (2004)
AR-GE yoğunluğu	AR-GE harcamalarının brüt katma değer içindeki payı	Sterlacchini (2006)
Beşeri sermaye	Üniversite derecesine sahip çalışanların ortalama payı	Rao (2001)
Beşeri sermaye	Ortalama okul yılı	Dakhli (2004), Engelbrecht (2007), Benhabib (2005)
Yükseköğrenim görmüş nüfus	% nüfus	Radosevic (2004) , Sterlacchini (2006),
Yükseköğrenim görmüş işgücünün nüfus içindeki payı	% nüfus	Badinger (2002)
Orta/Yüksek teknoloji imalat sektörlerinde istihdam	% işgücü	Radosevic (2004)
Yüksek teknoloji hizmet sektöründe istihdam	% işgücü	Radosevic (2004)
Yüksek teknoloji imalat sektörlerinde istihdamın payı	% toplam üretim sektörü	Sterlacchini (2006)
Yüksek teknoloji hizmet sektöründe istihdamın payı	% toplam hizmet sektörü	Sterlacchini (2006)

Kaynak: Pas, s. 49.

Bu bölümde yeniliği ve yenilikçiliği etkileyen ve bu sürece katkıda bulunan girdi faktörlerinden eğitimin, yaşın, bilgi yoğun hizmetlerin ve son olarak göçün yenilik ile olan ilişkisi ele alınacaktır.

2.4.1. Eğitim – Yenilik İlişkisi

Yenilik sürecinin kalbinde insan kaynağı bulunmaktadır. Yeniliğin ölçümü sırasında dikkate alınan göstergeler öncelikle eğitim sisteminin yenilik için uzmanlıklar yaratabilme alanındaki rolüne ve söz konusu insan kaynağının işgücü piyasalarında nasıl konumlandırıldığına odaklanmaktadır.[110]

Bilgi de modern ekonominin en önemli ürünlerinden biridir. Yükseköğrenim kurumları ve üniversiteler de bilginin ana üreticileri olarak değerlendirilmektedir. Bilginin ve alınan eğitimin yenilik ile olan ilişkisini inceleyen çalışmalar, bu iki kavram arasında pozitif bir ilişki olduğunu ileri sürmektedir. Buna göre, yükseköğrenim görmüş çalışanlar, bilginin önemli taşıyıcıları olarak firma içerisinde

[110] Karaata, s. 16.

var olan bilginin kalitesini arttırmakta ve ülke ekonomisine beşeri sermaye yaratılması hususunda önemli rol oynamaktadır.

James S. Coleman'a göre beşeri sermaye bireylerin ekonomik büyümeyi mümkün kılan bilgi ve becerilerine ait bir kavramdır. İnsan sermayesinin geliştirilmesi ise kişilerin formel eğitim alarak becerilerini yenilemeleri yoluyla mümkündür.[111]

Bengt-Åke Lundvall, eğitimin yenilik üzerinde pozitif etkisinin olduğuna dikkati çekmekte ve yükseköğrenime yapılan yatırımın geri dönüşünün teknik ilerleme oranı ile pozitif ilişki içerisinde olduğunu vurgulamaktadır.[112] Ona göre, daha yükseköğrenim görmüş kişiler daha yenilikçidir.

Sterlacchini 2006 yılında Avrupa'nın gelişmiş 151 bölgesini ele alarak yapmış olduğu çalışmasında üniversite eğitimi almış nüfus içerisinde 25-26 yaş arası yetişkinlerin payını esas alarak bilginin ekonomik büyümeye olan katkısını incelemiştir. Bu çalışmasıyla Sterlachini, yenilik ve bilginin ekonomik performans üzerindeki etkisinin, yükseköğrenim görmüş kişilerin bulunduğu bölgelerde yaklaşık iki kat fazla olduğunu tespit etmiştir.[113]

Bilim ve teknoloji alanlarında yenilik üreten sektörlerin yanında, bu alanlar dışında olup yalnızca üretilmiş yeniliği kullanan sektörler de yükseköğrenim görmüş işçileri istihdam etmektedir.[114]

Eğitim alanı dikkate alındığında ise yeniliğin üretilme süreci ile yakından ilgili olan bilim ve teknoloji gibi bazı özel alanların yeniliğin üretilmesinde daha teşvik edici olduğu görülmektedir. İçsel büyüme literatürüne göre beşeri sermaye çalışma alanından bağımsız olarak, ortalama üretkenliği arttırmaktadır.[115] Adam Smith de zenginliğin kaynağı olarak sermaye stokundaki artışı ve emeğin uzmanlaşmasını görmüştür.[116]

---

[111] Pas, s. 32.
[112] Bengt-Åke Lundvall, "Higher Education, Innovation and Economic Development", Paper to be presented at the World Bank's Regional Bank Conference on Development Economies, Beijing, 16-17.01.2007, http://dimaricerca.univpm.it/EconInno/Economics%20of%20innovation/BengtAkeLundvall_higher_educ.pdf, (14.07.2013), s. 6.
[113] Pas, s. 32.
[114] Venturini ve diğerleri, s. 5.
[115] Venturini ve diğerleri, s. 5.
[116] Perihan Hazel Er, "Girişimcilik ve Yenilikçilik Kavramlarının İktisadi Düşüncedeki Yeri: Joseph A. Schumpeter", **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı:29, 2013, s. 80.

Bir diğer ilgili konu ise alınan eğitimin kalitesidir. Alınan eğitimin süresi, eğitimin kalitesi için bir gösterge değildir.

2.4.2. Yaş –Yenilik İlişkisi

Yenilikçiliği etkileyen faktörlerinden bir diğeri de çalışan kişilerin yaş dilimidir. İnsan Sermayesi teorisine göre alınan eğitim sona erdiğinde işçiler maksimum üretkenlik seviyesine ulaşmakta ancak çalışılan süre arttıkça, üretkenlik ve bilişsel beceriler azalmaktadır.[117]

İşçiler ancak uzun yıllar sonra kendilerine yapılan yatırımın karşılığını verebilecek olmaları sebebiyle, beşeri sermaye birikimine yapılan yatırım, kişinin çalışma hayatına başladığı yıllarda gerçekleşmektedir. Ancak bu durum çalışma hayatına son vermek üzere olan bir işçi için geçerli değildir. İkinci durumda yatırımın maliyeti, sağlanan faydadan çok daha fazla olacaktır.

İşçilerin verimlilik profilleri ele alındığında, çalışmaya başlanan yıllarda verimlilikte artış gözlemlenmekte, ancak sonrasında düşüş söz konusu olmaktadır. Bu durum göz önünde bulundurulduğunda özellikle Batı Avrupa'da bulunan ülkelerin yenilikçilik kapasitesine ilişkin endişeler söz konusu olmaktadır. Kıtada ortalama yaşam seviyesi artmakta, doğum oranları düşmekte ve buna bağlı olarak yaşlı nüfusta artış gözlemlenmektedir. Bu da Avrupalı ülkelerin küresel rekabet edebilirlik seviyesinde düşüşe yol açmaktadır; çünkü söz konusu ülkelerin rakipleri yüksek eğitimde artış yaşayan ve genç nüfusa sahip olan ülkelerdir.

Bilgi yoğun sektörlerdeki mucitler gençken, daha çok tecrübeye dayalı alanlarda mucit yapanlar yaşça büyük kişilerdir. James Feyrer, yaşlı çalışanların daha yenilikçi oldukları iddiasıyla, yeniliklerdeki azalmanın yaşa değil, işgücündeki sayısal azalmaya bağlı olduğunu vurgulamaktadır.[118] Ona göre, yaşlı işçiler daha üretkendir ve rekabete daha fazla imkân tanımaktadır.

[117] Venturini ve diğerleri, s. 5.
[118] Venturini ve diğerleri, s. 6.

2.4.3. Bilgi Yoğun Hizmetler – Yenilik İlişkisi

Bilgi yoğun hizmet sektöründe ve yüksek teknoloji ile üretim yapan sektörlerde yüksek istihdam oranlarına sahip olmak bir ülkenin yenilikçiliği açısından önemlidir. Bu bağlamda, bir ülkenin yenilikçi olabilmesi için yüksek kalitede ve yeniliğe açık olan ürün ile hizmet sağlayabilmesi ve bilgi yoğun endüstrilerde yüksek istihdam oranlarına sahip olması gerekmektedir.[119]

Üretim ile yakından ilgili olan "yüksek teknoloji" kavramı genellikle, önemli teknolojik yeniliklerle ortak özellikleri paylaşan endüstriyel firmaları akıllara getirmektedir. Bu yüzden bir ülkedeki istihdam oranı ne kadar yüksekse, o ülkenin yenilikçi ürünler üretme olasılığı artmaktadır. Maryann Feldman 1944 yılında yapmış olduğu çalışmasında yeniliğin gerçekleşmesi için birkaç bileşenden söz etmekte, bu bileşenlerden birini de yüksek teknoloji üretim yapan endüstriyel firmalar oluşturduğunu belirtmektedir.[120]

Ancak, yenilik süreci ve teknolojik gelişim konusunda yapılan faaliyetleri inceleyen çalışmalar genellikle üretim ve imalat üzerine yoğunlaşmakta, hizmet sektörünün bu süreçteki yerini daha az dikkate almaktadır. Oysa bilginin bir mal olarak kabul edilmeye başlanmasından sonra hizmet sektörü yenilik açısından önemli hale gelmiştir. Çünkü endüstriyel firmalar üretim sürecinde yüksek derecede kodlanmış bilgi kullanmakta, bilgi yoğun hizmet sunan firmalar ise yüksek derecede özgün bilgi içermektedir. Profesyonelliğe veya özel teknik bir alanla ilgili uzmanlığa sahip olan, bilgi yoğun hizmet üreten firmalar biyo-teknoloji, yeni materyaller, çevre teknolojileri ve bilgi teknolojisi alanında sundukları hizmetlerle yeni teknolojilerin geliştirilmesinde önemli bir rol oynamaktadırlar.[121]

2.4.4. Göç – Yenilik İlişkisi

Son yıllarda Avrupa, yüksek işsizlik oranları, düşük doğum oranları, yükselen yaşam süresi, genç nüfustaki azalış ve yaşlı nüfustaki artış sebebiyle çeşitli

[119] Pas, s. 34.
[120] Pas, s. 34.
[121] Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu, "Yeni Ekonomi ve Rekabet", **Rekabet Dizisi**, http://tiskweb.com/yayinlar.asp?sbj=ic&id=2417, (14.07.2013).

demografik sorunlar yaşamaktadır. Eurostat raporuna göre 2008-2060 yılları arasında AB'nin toplam nüfusunun 2035 yılına kadar 520 milyona ulaşması beklenmektedir. AB 27 genelinde 2008 yılında 65 yaşın üstündeki bir kişiye çalışma yaşında (15-64 yaş arası) olan dört kişi düşerken, 2060 yılı itibariyle bu sayının yükselmesi öngörülmektedir. Söz konusu demografik sorunlar Avrupalı devletler için emeklilik, sağlık ve refah sistemleri alanlarında yaşanacak sorunları da beraberinde getirmektedir.

Öte yandan, günümüzde tüm sektörlerin rekabet gücünü belirleyen en önemli unsur olarak yenilik yapabilme potansiyeli gösterilmektedir.[122] Bu nedenle rekabet üstünlüğü sağlayabilmek amacıyla yenilik yapma yarışına giren birçok firmanın yanında, küresel bir güç olmayı hedefleyen Avrupa Birliği de Lizbon Stratejisi ve 2020 Stratejisi ile yeniliğin ekonomik büyümeye katkı sağladığına dikkatleri çekmekte ve yeniliği teşvik etmeye yönelik politikalar oluşturmaktadır. Yenilik ve büyümenin sağlanması konusunda Strateji'de belirtilen hedeflerin gözetilmesi kadar yabancı çalışanlar da yeniliğin yapılması konusunda öneme sahiptir. Bu fikir doğrultusunda göç ve küresel hareketliliğe önem veren Avrupa Komisyonu, kalifiye elemanların AB'ye göçü yoluyla rekabet edebilirliğin arttırılması amacıyla Mavi Kart gibi çeşitli uygulamalar başlatarak yeniliğin yapılması için teşviklerde bulunmuştur.[123]

Avrupa Birliği düzeyinde yapılan bu düzenlemeler doğrultusunda yeniliği teşvik edeceği düşüncesiyle rekabet edebilirliğin artırılması konusu işsizlik oranlarında hızlı bir artış yaşayan Avrupalı devletlerin de gündem maddesini oluşturmaya başlamıştır.

Her ne kadar Avrupa vatandaşlarının istihdam oranlarında düşme ve Avrupa genelinde işsizlik sorunları yaşanıyor; devletler bünyesinde göçü engellemeye yönelik daha zorlayıcı göç politikaları oluşturuluyor olsa da, vasıflı göçmen işçilerin yenilik ve ekonomik kalkınmaya katkı sağladığına ilişkin görüşler ve bu konuda yapılmış çalışmalar bulunmaktadır. Göç ve yenilik arasındaki ilişkiyi inceleyen birçok çalışma bu iki olgu arasında pozitif bir ilişki olduğunu ve göçün büyüme ve

[122] Ege Üniversitesi Bilim ve Teknoloji Uygulama ve Araştırma Merkezi ve İzmir Kalkınma Ajansı, s. 20.
[123] Venturini ve diğerleri, s. 1.

rekabeti artırdığını söylemektedir. Bu bölümde de göç ve yenilik ilişkisi incelenmeye çalışılmaktadır.

Göç ve yenilik arasındaki ilişki daha çok Amerika Birleşik Devletleri örneğinden yola çıkarak çalışılmakla birlikte, bu ilişkiye yönelik henüz net bir sonuç geliştirilememiştir. Göçün yeniliğe katkı sağladığına ilişkin yapılan çalışmalardan bazıları iki kavram arasındaki pozitif ilişkiyi ortaya koyan bir kanıt bulamamıştır. Örneğin, Ortega Peri 2011 yılında yaptığı çalışmasında yüksek vasıflı işgücünün Avrupa'da yeniliğe katkı sağlamadığı sonucuna varmıştır.[124]

Öte yandan, Özgen, Nijkamp, Poot 2011 yılında yaptıkları çalışmalarında yabancı topluluğun büyüklüğü değil de, çeşitliliğinin Avrupa'daki patent başvurularına olumlu etkisi olduğunu savunmaktadır. Çünkü işgücündeki kültürel çeşitlilik, yeni ürün ve fikirlerin oluşturulması ve farklı kültür ve eğitim çevrelerinden gelen göçmenlerin bireysel yetenek ve becerileri Ar-Ge faaliyetlerini desteklemektedir.[125] Ancak göçün etkisi birbirinden farklı endüstrilerde ve ekonominin değişik sektörlerindeki Ar-Ge yoğunluğu ve yenilik oranlarında değişiklik gösterebilmektedir.[126]

Göçmenler bilgi ve fikirlerin taşıyıcıları olmaları sebebiyle göçün, kaynak ülke ile göçün yapıldığı ülke arasında teknoloji transferini sağlaması mümkündür. Schumpeter'in de öne sürdüğü gibi, göçmenler eskiyi dağıtıp yeniyi yaratma ve yenilikçi olma rolünü üstlenmek eğilimindedir çünkü yerlilerden farklı olarak göçmenler bulundukları ülkelerde sosyal ve ticari bağlara sahip değillerdir.[127] Göçmenlerin yerli halktan farklı sahip oldukları nitelikler göç yoluyla, göçün yapıldığı ülkede yeniliği ve teknolojik ilerlemeyi sağlamaktadır.[128]

Maré, Fabling ve Stillman, göçün ve kültürel çeşitliliğin, işgücünün kompozisyonunu demografik yönden ve beceri yönünden değiştirme ve yenilikçi faaliyetleri destekleme potansiyeli olduğunu savunmaktadır. Örneğin, vasıflı işgücü göçü yenilik için önemli bir faktör olan araştırmacı sayısını arttırabilir. Göçmen

---

[124] Venturini ve diğerleri, s. 1.
[125] Annekatrin Niebuhr, "Migration and Innovation: Does Cultural Diversity Matter for Regional R&D Activity?", **IAB Discussion Paper**, Sayı:14, 2006, s. 21.
[126] Venturini ve diğerleri, s. 1.
[127] Thomas K. McCraw, "Innovative Immigrants", **The New York Times**, 01.11.2012, http://www.nytimes.com/2012/11/02/opinion/immigrants-as-entrepreneurs.html?pagewanted=all, (01.07.2013).
[128] Örn B. Bodvarsson ve Hedrik Van den Berg, **The Economics of Immigration: Theory and Policy**, Springer, 2009, s. 233.

işçilerin bilgi ve becerileri yerli işçilerin bilgi ve becerilerini tamamlayıcı niteliktedir.[129] Ayrıca yerli işçilerden farklı bilgilere sahip olduğu için göçmen işçiler, bilgiyi göçün yapıldığı ülkeye aktarabilir. Yerel etkileşim yoluyla bölgedeki bilginin çeşitliliğini sağlayabilir ve yerel firmaların yenilikçi faaliyetlerini destekleyebilir. Göçmenler o bölgede bulunan halkın sahip olmadığı ya da ev sahibi ülkede yaşayarak edinilemeyecek bilgi ve becerilere ya da ağlara (network) sahip olabilir. Yani özetle tüm bu farklılıklar yerel etkileşimdeki üretkenlik ve yaratıcılığı arttırma ve bilgi yayılması yoluyla yeniliği destekleme potansiyeline sahiptir.[130] Ayrıca resmi olmayan ağlar yeni teknik bilgilerin yayılmasını sağlamaktadır.[131]

Bu kapsamda göçün yeniliğe katkısının değişik ülkelerde ve değişik sektörlerde eğitim seviyesi ve yaş gibi beşeri sermaye özelliklerine bağlı olarak farklılık gösterdiğini söylemek mümkündür. Venturini, Montobbio and Fassio'nun vasıflı olan ve olmayan işgücü göçünün İngiltere, Fransa ve Almanya'da sektörel düzeyde yeniliğe olan etkisini incelediği çalışmasında, Fransa'da bulunan yüksek vasıflı yerli işçiler ile İngiltere ve Almanya'da bulunan yüksek vasıflı göçmen işçilerin uzun dönemde ülkelerin yenilik kapasitesini arttırdığını belirtmekte ve bunun yalnızca genç işçiler tarafından yapılmadığını vurgulamaktadır. Fransa'da bulunan tüm gruplarda gençler bölünmüş haldeyken, İngiltere'de her ne kadar genç göçmen işçiler genç yaşlarında yenilik üretseler de beşeri sermayeyi asıl yerli işçiler oluşturmakta ve bu kişiler yaşları ilerledikçe yenilik üreticisi haline gelmektedir. Almanya'da ise tam tersi bir durum söz konusudur. Yaşlı göçmen işçiler ile düşük ve yüksek vasıflı göçmen işçiler uzun dönemde yeniliği üretirken, yerliler gençken yenilik gerçekleştirmektedir. Özellikle yükseköğrenim almış genç göçmenler her üç ülkede de yenilik için birer itici güç olmuştur.[132]

Yüksek vasıflı göçmen işçilerin ülkeye gelmesi yoluyla gerçekleşen beşeri sermaye birikimi yaşlanan nüfusun bir parçası olan yerli işçiler açısından da önem teşkil etmektedir. Genç göçmenlerden özellikle yükseköğrenim görmüş olanlar yeniliğe katkı sağlamaktadır. Örneğin, Almanya'da hem yüksek vasıflı hem düşük vasıflı göçmenler yeniliğin öncüleridir, ancak yerliler genç yaşlarında daha fazla

[129] Niebuhr, s. 5.
[130] David C. Maré, Richard Fabling ve Steven Stillman, "Immigration and Innovation", **IZA Discussion Paper**, 2011, s. 1.
[131] Andreas Pyka, "Informal Networking", **Technovation**, Cilt:17, Sayı: 4, 1997.
[132] Venturini ve diğerleri, s. 27.

yenilik teşvik ederken, göçmenlerin de süreç içinde yeniliği desteklemeleri beklenmektedir.[133]

Beşeri sermaye birikimi kavramına ek olarak, Chellaraj, Maskus ve Matto, ihtisas görmekte olan ve henüz tamamlanmamış beşeri sermaye olarak sayabileceğimiz yabancı öğrencilerin varlığının ileri dönemlerde yapılacak patent başvuruları ve ödülleri üzerinde pozitif etkisi bulunduğunu savunmaktadır.[134]

Georgia Teknoloji Enstitüsü'nden Stephen Fleming tarafından yapılan çalışmada hızlı büyüme, ekonomik rekabet edebilirlik açısından yüksek vasıflı yabancı işçilerin önemli olduğu vurgulanmaktadır.[135]

Sonuç olarak, yapılan araştırmalar, göçün beşeri sermaye ve toplam faktör verimliliği üzerine katkıda bulunarak ve istihdam kapasitesini pozitif yönde etkileyerek bir ülkenin refah düzeyini arttırdığını ortaya koymaktadır.[136]

[133] Venturini ve diğerleri, s. 13.
[134] Venturini ve diğerleri, s. 8.
[135]Marshall Fitz, "Immigration for Innovation", **Center for American Progress**, 2012, http://www.americanprogress.org/wp-content/uploads/issues/2012/01/pdf /dwwsp_immigration.pdf, (14.07.2013), s. 3.
[136] Karaata, s. 2.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ALMANYA'DAKİ TÜRKLER ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

3.1. ALMANYA'NIN GENEL DURUMU

Almanya, AB'ye üye ülkeler arasında yenilik liderlerinden biridir. Büyük bir imalat sektörüne sahip olmakla birlikte her yıl kayıt altına alınan patent başvuru sayısında artış gözlemlenmektedir.[137] Tablo 12'de görüleceği gibi, 2003 yılında 22.636 olan patent başvuru sayısı 2012 yılında 27.295'e ulaşmıştır.

Tablo 12: Patent Başvuru Sayıları

	2003	**2004**	**2005**	**2006**	**2007**	**2008**	**2009**	**2010**	**2011**	**2012**
Almanya	22.636	22.937	23.648	24.802	25.208	26.672	25.125	27.314	26.218	27.295

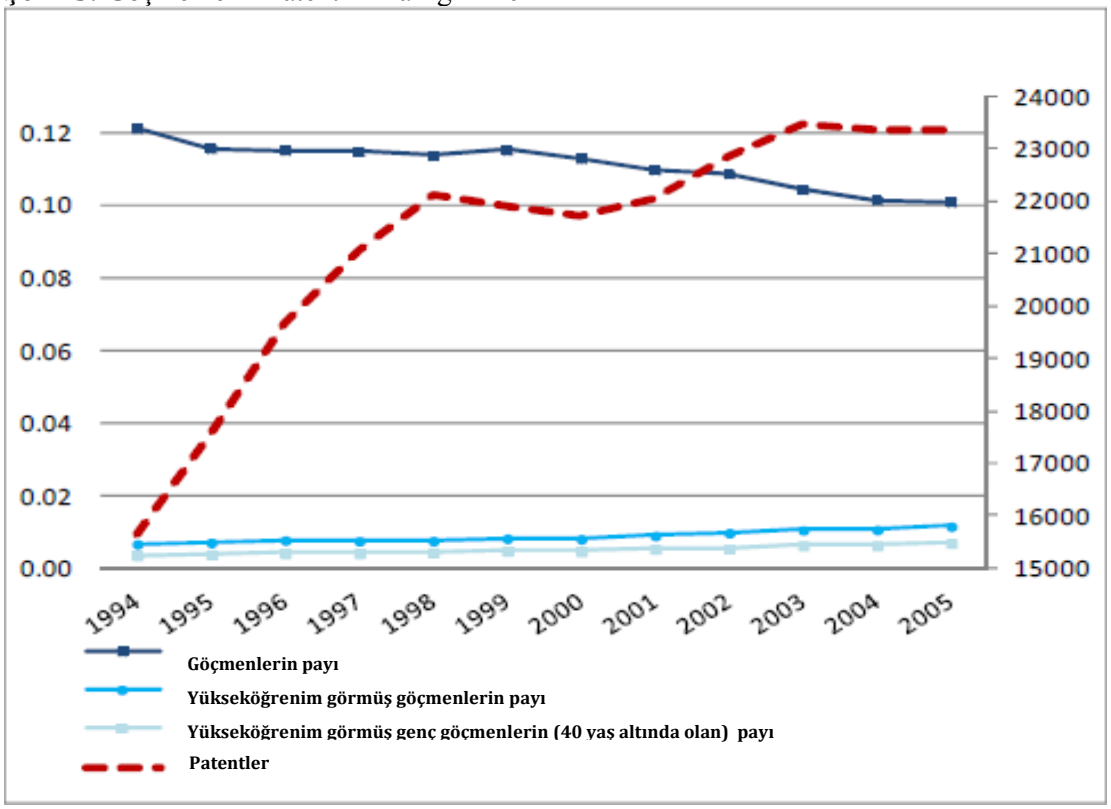
Kaynak: European Patent Office, http://www.epo.org/about-us/annual-reports-statistics/statistics/patent-applications.html.

Bu bölümde, Almanya'daki göçmenlerin patent alma eğilimlerine olan etkisi ve göçmenlerin istihdam edildikleri sektörler göz önünde bulundurularak yeniliğe olan katkıları incelenecektir.

Şekil 5, göçmenlerin ülkenin patent alma eğilimleri içerisindeki payını göstermektedir. Buna göre göçmenler, ülkedeki toplam patent alma eğilimleri içerisinde yüksek paya sahiptir. Eğitim durumlarına bakıldığında, yükseköğrenim görmüş olan ve yükseköğrenim görmüş olup 40 yaşın altında olanların tüm göçmen grupların içerisindeki payının düşük olduğu görülmektedir. Bu sebeple, Almanya'da yüksek vasıflı olmayan göçmenlerin patent alma eğilimlerinde daha fazla aktif olduğunu söylememiz mümkündür.

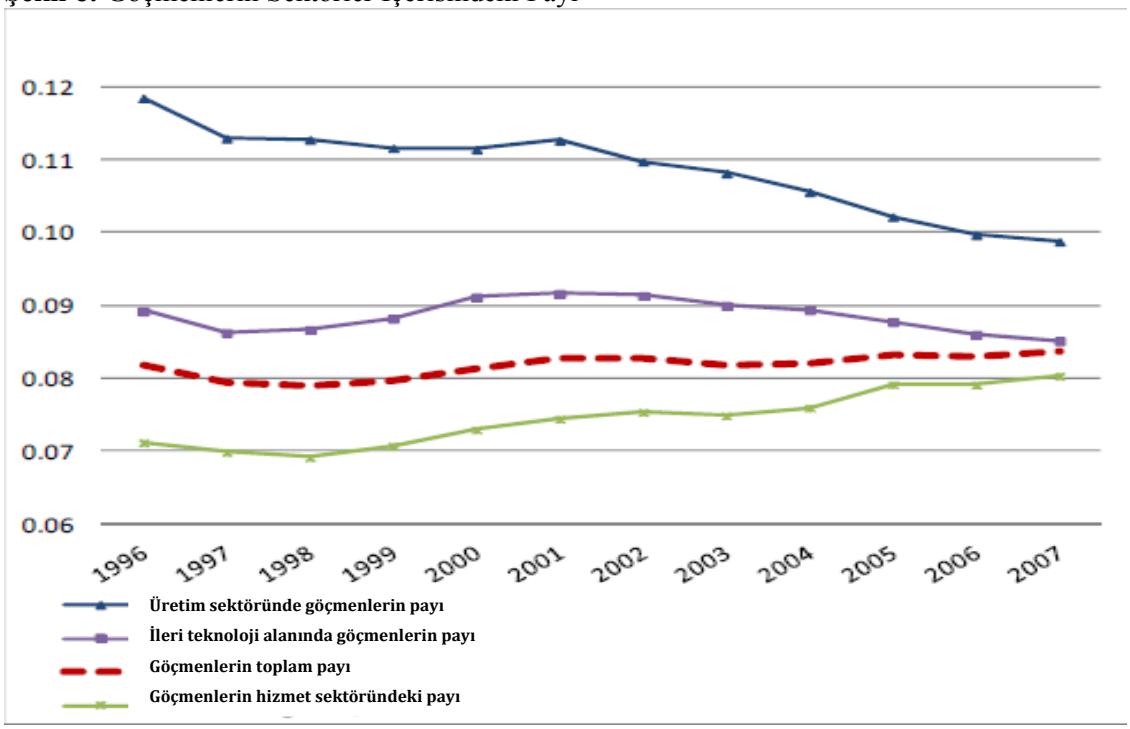
[137] Venturini ve diğerleri, s. 12.

Şekil 5: Göçmenlerin Patent Alma Eğilimleri

Kaynak: Alessandra Venturini, Fabbio Montobbio and Claudio Fassio, "Are Migrants Spurring Innovation?", **Migration Policy Centre (MPA) Research Report**, Vol.11, 2012, p. 11.

Şekil 6: Göçmenlerin Sektörler İçerisindeki Payı

Kaynak: Venturini ve diğerleri, s. 23.

Şekil 6 ise Almanya'daki göçmenlerin değişik sektörler içerisindeki payını vermektedir. Buna göre, göçmenler en çok imalat sektöründe istihdam edilmektedir. 1990'lı yılların ortalarında imalat sektöründe yoğunlaşan göçmenlerin payı 2000 yılı itibariyle düşüşe geçmiştir. Hizmet sektöründe istihdam edilen göçmenler imalat sektöründeki durumun tam tersi bir seyir izleyerek 2000'li yıllarda artış göstermiştir. Bunun başlıca sebebi, Almanya ve diğer Avrupa ülkelerindeki hizmet sektöründe yaşanan gelişme sürecidir. Ekonomide gerçekleşen yapısal değişikliklere bağlı olarak hizmet temelli ekonomiye geçiş yapılması bu sektöre bağlı iş alanlarında artışa yol açmıştır. Buna bağlı olarak Almanya genelinde ikincil sektör olan imalat sektöründeki istihdam azalırken, hizmet sektöründeki istihdam oranları artmıştır.[138]

İmalat sektöründen sonra en çok istihdamın olduğu ileri teknoloji alanında çok büyük düşüş veya yükselme gözlemlenmemekle birlikte, 2000'li yılların başlarında artmaya başlayan paylarında 2004 yılında düşüş gözlemlenmiştir.

Genel bir değerlendirme yapıldığında, Almanya'da yüksek vasıflı göçmenlerin yenilik üretimi üzerinde pozitif etkisi bulunduğu söylenebilir. Özellikle beşeri sermaye, imalat sektöründe önemli rol oynamakta ve yükseköğrenim görmemiş olan göçmen işçiler, Almanya'nın beşeri sermayesi açısından önem taşımaktadır.[139]

3.2. ALMANYA'DAKİ TÜRKLERİN DURUMU

Türkiye ve Almanya ilişkilerinin dinamiklerine benzer şekilde Türk göçmenlerin topluma katkısı da farklı alanlarda incelenebilir. Bu katkılar kültürel, siyasi, bilimsel ve işletme-ticaret kapsamında kategorize edilebilir.

Almanya'ya 1960'lı yıllar ve sonrasında işgücü ya da aile birleşimi kapsamında gelip yerleşen göçmenler dışında özellikle küreselleşmenin etkisiyle birlikte kendilerine sunulan fırsatları değerlendirerek gerek Erasmus Programı gerek farklı burs programları kapsamında Almanya'ya öğrenim görmeye gelen ve henüz

[138] European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions, "Ethnic Entrepreneurship Case Study: Stuttgart, Germany", Cities for Local Integration Policy (CLIP) Network, 2011, http://www.eurofound.europa.eu/pubdocs/2011/214/en/2/EF11214EN.pdf, (14.07.2013), s. 6.
[139] Venturini ve diğerleri, s. 27.

tamamlanmamış beşeri sermaye olarak adlandırabileceğimiz göçmen öğrenciler de bu bölümde nicel olarak incelenecektir.

3.2.1. Almanya'daki Türk Girişimciler

Almanya'ya işçi olarak çalışmak üzere gelen Türk göçmenlerin sayısı 1970'li yıllarda 600.000'e ulaşmıştır. Aynı dönemde yaşanan ekonomik durgunluk ve daralmaya paralel olarak Türklerin yoğun olarak çalıştığı ağır sanayi ve maden sektöründeki işyerleri kapanmaya başlamış, üretimde makineleşmenin yaygınlaşmasıyla birlikte ortaya çıkan kitlesel işsizlik girişimciliği tetikleyen önemli etkenlerden biri olmuştur. İşsizlik dalgasından en çok etkilenen grup olan Türk kökenliler, ülkede giderek artan işsizlik sebebiyle kendi işini kurmaya yönelmiştir.[140]

İlk yıllarda serbest çalışan Türklerin sayısı 3.000 iken, 1980'lerde bu rakam 22.000 kişiye ulaşmıştır. İlk olarak pazarcılık, manavlık, bakkallık gibi serbest mesleklerle uğraşmaya başlayan Türk girişimciler hedef kitlesini Almanya'da yaşayan Türkler olarak belirlemiş ve Almanlara ait mağazalarda satılmayan ürünleri satmaya başlamıştır. Alman Kentsel Araştırmalar Enstitüsü tarafından yapılan araştırma sonuçlarına göre, Türk girişimcilerin hedef kitlesi artık Almanları da kapsamaktadır ve faaliyet gösterilen alanlar fazlalaşmıştır.[141]

Almanya'daki Türk girişimlerinden en çok bilineni, ilk olarak Berlin'de üretilmeye başlanan ve kebap olarak da bilinen meşhur Türk döneridir. Türk kebap restoranları ülke genelinde büyük bir sektör olarak meşhur olmuş, günümüzde serbest çalışan göçmenler arasında yaygın bir sektör haline gelmiştir. Almanya'da bulunan Allensbach Institut für Demoskopie isimli şirket tarafından yapılan bir ankete göre, Almanların %50'si başta döner olmak üzere yabancıların özel yemeklerini tercih etmektedir.[142] Almanya'da keşfedildiği andan bu zamana kadar

[140] Tahsin Özdemir, "Almanya'daki Türk Girişimcilerin Ekonomik Gücü ve İşsizlikle Mücadelede Girişimciliğin Önemi", **Hayat Online**, Kasım, 2011, http://www.hayatonline.eu/62-sayi-kasim-2011/almanya%E2%80%99daki-turk-girisimcilerin-ekonomik-gucu-ve-issizlikle-mucadelede-girisimciligin-onemi/, (04.07.2013).

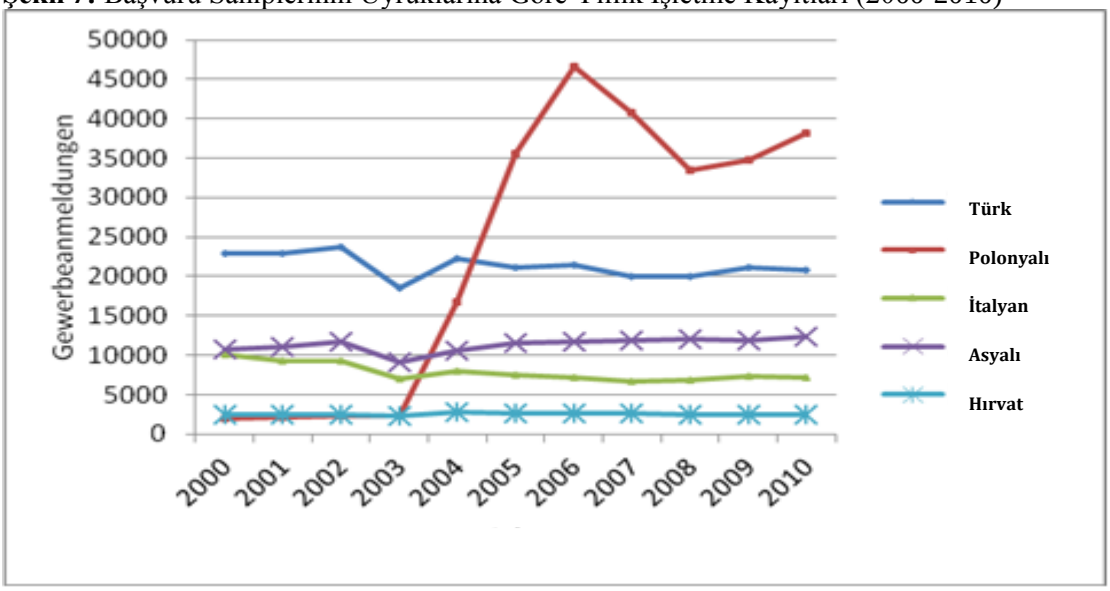
[141] Ekonomiye Girişimci Katkısı, **Deutsche Welle (DW)**, 24.10.2011, http://www.dw.de/ekonomiye-giri%C5%9Fimci-katk%C4%B1s%C4%B1/a-15481823, (14.07.2013).

[142] Institut für Demoskopie Allensbach, "Italienische Küche-Unschlagbar. Die Deutschen gehen gern auswarts essen. Allensbacher Berichte", 2003. Allensbach am Bodensee.

mali açıdan büyük getirisi olan dönerin yıllık cirosu 2,5 milyar Avrodur ve döner yalnızca Türklere değil, aynı zamanda Almanlara da hitap etmektedir.[143]

Sayısal olarak incelendiğinde ve diğer göçmen gruplarla kıyaslandığında Türkler, Polonyalılardan sonra en çok girişimde bulunan grubu oluşturmaktadır. Şekil 7, işletmelerin yıllık kayıtlarını bizlere başvuru sahiplerinin uyruklarına göre kategorize ederek vermektedir. Alman Federal İstatistik Ofisi'nin kayıtlarına göre, 2010 yılında 20.000'in üzerinde işletme Türk vatandaşlığına sahip kişiler tarafından kurulmuş ve kaydettirilmiştir.[144]

Şekil 7: Başvuru Sahiplerinin Uyruklarına Göre Yıllık İşletme Kayıtları (2000-2010)

Kaynak: Hartmann ve Kaiser, s. 16.

Almanlar ile kıyaslandığında Türk göçmenlerin 3 kat daha fazla girişimci olduğu belirtilmektedir.[145] 2010 yılındaki verilere göre, her 1000 Türk'ten 13'ü girişimci olarak aktif şekilde çalışmaktadır. Göç geçmişi olmayan gruplarda bu oran ancak %0,9'a tekabül etmektedir.[146] Almanya'daki Türk girişimci sayısı 1985 yılında 22.000 iken, 1990 yılında 33.000 kişiye yükselmiş, 2005 yılında 64.600'e

[143] Şaban Gündüz, "Döner Avrupa'da 4 Milyar Euro Ciroya Koşuyor", **Zaman Avrupa**, 03.02.2009, http://euro.zaman.com.tr/euro/newsDetail_getNewsById.action?newsId=47697, (14.07.2013).
[144] Hartmann ve Kaiser, s. 16.
[145] Tamer Aktaş, "Almanya'da Türk Girişimciler 34 Milyar Avro ile Alman Ekonomisine Katkı Sağlıyor", **Zaman Avrupa** 27.04.2010, http://euro.zaman.com.tr/euro/newsDetail_getNewsById.action?newsId=53369, (14.07.2013).
[146] Hartmann ve Kaiser, s. 16.

ulaşmıştır.[147] En son verilere göre 2011 yılı itibariyle Almanya'da 70.000 Türk kökenli girişimcinin kurduğu işletme sayısı 80.000 iken işletmelerin yıllık cirosu yaklaşık 35 milyar Avrodur ve bu işletmeler yaklaşık 400.000 kişiye istihdam olanağı sağlamaktadır.[148] Bu açıdan, Türk girişimcilerin istihdama ve işsizlikle mücadeleye sağladıkları katkılar toplumun refahı ve kalkınması açısından önem teşkil etmektedir.

Birinci nesil ile kıyaslandığında Almanya'da büyümüş ve Alman eğitim kurumlarında öğrenim görmüş ikinci nesil Türk göçmen girişimciliğe daha eğilimli olup, alışılagelmiş gastronomi ve perakende ticaret alanlarının dışında başta hizmet sektörü olmak üzere neredeyse her alanda Alman ve Türk toplumu için Almanya'da mal ve hizmet üretmektedir.

Almanya'daki Türk girişimcilerin sayısal artışına paralel olarak sektörlerde de çeşitlenme söz konusu olmuştur. Türk girişimciler hemen her sektörde aktif olarak yer alırken, sektörlerdeki dağılımları farklılık göstermektedir. Buna göre, toptan veya perakende ticaret %34'lük oranla 1nci sırada yer alırken, en son sırada %16,9'luk pay ile imalat ve inşaat sektörü bulunmaktadır.[149]

Türk göçmenler yukarıdaki örnekler dışında, hizmet sektörüne de atılmış, kendi kültürleri ile Alman toplumuna has özellikleri harmonize ederek yeni girişimlerde bulunmuş, yeni ürünler oluşturmuş ve Türk göçmenleri hedefleyerek yaptıkları girişimler, bir süre sonra Almanların da ilgisini çeker hale gelmiştir. Örneğin, Türk göçmenler için kurulmuş olan Türk diskotek ve müzik kulüpleri bir süre sonra Almanların uğrak mekânları haline gelmiş, Türkiye'deki birçok şarkıcı Almanya'da bu mekânlar aracılığıyla meşhur olmuştur.

Almanların Türk müzik kültürünü benimsemelerinin yanında, ikinci nesil Türk göçmenler de zaman içerisinde hip-hop ve rap müzik türlerini kendilerini Alman halkına anlatabilmenin bir yolu olarak görmüşlerdir. Bu vesileyle Türk ezgileri ve çalgı aletlerini Almanca sözlerle harmanlayarak kendilerine özgü hip hop ve rap müzik türünü oluşturmuşlardır.

---

[147]Özdemir, "Almanya'daki Türk Girişimcilerin Ekonomik Gücü ve İşsizlikle Mücadelede Girişimciliğin Önemi".
[148]Ekonomiye Girişimci Katkısı, **Deutsche Welle (DW)**.
[149]Özdemir, "Almanya'daki Türk Girişimcilerin Ekonomik Gücü ve İşsizlikle Mücadelede Girişimciliğin Önemi".

3.2.2. Almanya'daki Türklerden Örnekler

Almanya'daki girişimci Türklerden sonra bu bölümde, Türkiye'den Almanya'ya yapılan göçün 50nci yılı anısına düzenlenmiş olan "50 Yıl 50 İnsan"[150] adlı kitaptan alınan örneklerle Almanya'da bulunan, çalışan ya da öğrenim gören ve Almanya'da beşeri sermayeye çeşitlilik katan başlıca bilim insanları ve girişimciler örneklendirilecektir.

Bülent Uzuner: Bilgi teknolojileri alanında Almanya'nın önde gelen danışmanlık firması BTC Technology Consulting A.Ş.'nin Yönetim Kurulu Başkanıdır. Almanya'ya çalışmak üzere gelen göçmen bir ailenin ikinci nesil çocuğudur. Üniversiteden mezun olduktan sonra UMC Uzuner Management Consulting isimli firmayı kurmuş, ardından iki firma ile birleşerek bugünkü BTC firmasını oluşturmuştur. Danışmanlık, sistem entegrasyonu ve sistem yönetimi konularında, müşterilerine bilgi teknolojileri çözümleri için hizmet veren firmanın yıllık cirosu 200 milyon Avrodur ve Almanya'da aynı alanda faaliyet gösteren 25 firma arasında 15nci sırada yer almaktadır.

Hüseyin Aygün: Kimya mühendisidir. Frankfurt/Main'da lise öğrenimini bitirmiş ve üniversitede kimya öğrenimine başlamıştır. Doktora öğrenimi sırasında bir başka doktora öğrencisi Sylvia Wojczewski ile birlikte insanın tedavisinde de kullanılabilecek yapıda büyük miktarlarda gen parçacığı üreten dünya çapında dört firmadan biri olan BioSpring isimli firmayı kurmuştur.

Hüseyin Aygün iş arkadaşları Sylvia Wojczewski ve Eugen Uhlmann'la birlikte ayrıca biyoteknoloji alanında AdiuTide Pharmaceuticals adlı firmayı kurmuş olup, çeşitli patentleri bulunmaktadır.

Enis Ersü: Darmstadt Üniversitesi'nde kontrol mühendisliği eğitimi alan Enis Ersü, Isra Vision A.Ş.'nin kurucusudur. Yan dal olarak beyin araştırmalarıyla ilgilenmektedir. Isra Vision'un 420'den fazla çalışanı bulunmaktadır ve firma '3D Robot Vision' uygulamalarından dolayı ödül almıştır.[151]

---

[150] T.C. Başbakanlık Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı, **50 Yıl 50 İnsan**, Ankara, 2012.

[151] Türk-Alman Fikirler Atölyesi, **Almanya Federal Cumhuriyeti Büyükelçiliği Ankara**, 01.05.2013, http://www.ankara.diplo.de/Vertretung/ankara/tr/newsletter/Ausgaben__NL-2013/2013-05-01-Mai/Newsletter-Ausgabe-2013-05-01-Mai.html, (14.07.2013).

Dr. Ahmet Lokurlu: Makine mühendisliği mezunu olup, enerji ve süreç mühendisliği bölümünde eğitim almış, doktorasını yakıt hücreleri konusu üzerine yapmıştır. 1998 yılında güneş enerjisine dayanan soğutma sistemini geliştiren Dr. Ahmet Lokurlu, bundan bir yıl sonra güneş enerjisi destekli soğutma yapan tesis tasarımları geliştiren SOLITEM isimli firmayı kurmuştur. Dr. Ahmet Lokurlu, BVMW (Almanya Orta Ölçekli İşletmeler Birliği) Girişimci Ödülü 2007 adaylık belgesi, 2008 Alman ekonomi yenilikçi Ödülü, Düsseldorf'ta gerçekleştirilen CDU-NRW Gelecek ve İnovasyon kongresinde teşvik ödülü başta olmak üzere çeşitli ödüller kazanmıştır.

Ayrıca Burhan Öngören Türk sucuğunun dünyadaki en önemli üreticilerinden biri olan Egetürk firmasını, Cevat Yerli ise günümüzde en iyi oyun üreticileri arasında seçkin bir yere sahip bulunan Almanya merkezli Crytek isimli şirketini kurmuştur. Mustafa Baklan tarafından kurulan BAKTAT isimli firma AB'nin sayılı markaları arasında bulunmakta ve ve şirketler bünyesinde 1500 kişiye istihdam olanağı sağlayıp, 3000 çeşidin üzerinde gıda maddesi üretmektedir. Alman turistlere yönelik paket turlarla Türkiye'ye seyahat imkânı sunan ve Vural Öger tarafından kurulan ÖGER TOURS şirketi, Türkiye turizminin öncüsü olmuş, yıllık 1,2 milyon yolcusu ve 700 milyon Avronun üzerinde cirosuyla Avrupa'nın Türkiye'ye sefer düzenleyen en büyük şirketi haline gelmiştir. Son olarak, Kemal Şahin ise dünya çapında en büyük tekstil şirketleri arasında bulunan Santex Moden GmbH'yi kurmuştur.

Girişimcilik dışında, Almanya'daki Türklerin bilime yaptıkları katkılar da bulunmaktadır. Örneğin, Essen Üniversitesi Işın Terapisi Kliniği, Radyo onkoloji Biriminde çalışan Dr. Ali Sak, bilimsel araştırmaları nedeniyle aralarında Hans-Langendorf Ödülü ve Kanser Araştırmaları Merkezi Bilim Ödülü'nün de bulunduğu birçok ödüle layık görülmüştür. Bochum Ruhr Üniversitesi'nde Biyopsikoloji dalında profesör olan Güntürkün'ün, beyin asimetrilerinin işleyişi, beyin ve bilişsel işlemlerin evrimi üzerine araştırmaları bulunmaktadır. Bavyera Tabipler Odası'nda kültürlerarası muayene yetkinliği konusunda eğitimler vermiş olan Dr. Elif Duygu Çındık, göçmenlere yönelik muayene hizmetlerinin iyileştirilmesi üzerine çalışmalarda bulunurken, Dahiliye, hematoloji, onkoloji ve palyatif tıp alanlarında

uzman olan Dr. Fuat Samen Oduncu'nun da uzmanlık alanında yapmış olduğu 200'ün üzerinde bilimsel çalışması ve yayınlanmış 7 adet kitabı bulunmaktadır.

3.2.3. Almanya'da Eğitim Gören Türkler

Bu bölümde, "henüz tamamlanmamış beşeri sermaye" ve "göçmen" olarak yabancı öğrenciler kategorisinden Türk öğrencilerin Almanya'da gördükleri öğrenime ilişkin sayısal veriler sunulacaktır. Sayısal veriler karşılaştırma yapılabilmesi ve Türk öğrencilerin toplam yabancı öğrenciler içerisindeki payının görülebilmesi açısından diğer yabancı öğrencilerin sayıları ile birlikte verilecektir.

Yükseköğretim Kurulu tarafından 2007 yılında hazırlanan "Türkiye'nin Yükseköğretim Stratejisi" başlıklı rapora göre, TÜBİTAK ve Milli Eğitim Bakanlığı'nın burslarından faydalanarak yurtdışında eğitim gören Türk öğrencilerin sayısı 2002 yılı itibariyle 19.209'a ulaşmıştır. Bu öğrencilerden 13.489'u lisans, 3.617'si yüksek lisans ve 2.103'ü doktora düzeyinde eğitim almaktadır. ABD ve Almanya Türk öğrencilerin tercih ettikleri ülkelerin başında gelmektedir.[152]

Almanya'daki yabancı öğrenci hareketliliğine bakıldığı zaman, özellikle son yıllarda yarattığı burs imkânları, iyi eğitim veriyor olması, öğrencilere sunulan özel imkânlar (öğrenim ücretlerinin kaldırılması gibi) Almanya'nın yükseköğrenim görmek için ideal bir ülke olduğunu bize göstermektedir.

Tablo 13, bizlere Almanya'ya yabancı öğrenci gönderen ve AB üyesi olmayan ülkeleri ve gönderilen öğrenci sayılarını vermektedir. Buna göre, Almanya'ya öğrenci gönderen başlıca ülkelerden ilki, %21 ila 22 arasında değişen oranla Çin'dir. Çin'i %6 ile Rusya takip ederken, Güney Kore %5 ile üçüncü sırada yer almaktadır. Türk öğrenciler dördüncü en büyük grubu oluştururken, 2011 yılında bu öğrencilerin toplam yabancı öğrenciler içerisindeki payı %4,5 seviyesindedir.

Türkiye, AB dışı üçüncü ülkelerden Almanya'ya öğrenci gönderen en önemli ülkeler arasında yer almaktadır.[153] Almanya ile Türkiye arasında 50 yıldır süregelen

[152]Yurtdışındaki Türk Öğrenci Sayısı 50 Bini Aştı, **NTVMSNBC**, http://arsiv.ntvmsnbc.com/news/194406.asp?cp1=1, (14.07.2013).

[153]Federal Office for Migration and Refugees and European Migration Network (EMN), "Immigration of International Students from Third Countries", **Working Paper**, Sayı: 47, 2012, http://www.bamf.de/SharedDocs/Anlagen/EN/Publikationen/EMN/Nationale-Studien-WorkingPaper/emn-wp47-studierende-drittstaaten. pdf?__blob=publicationFile, (14.07.2013).s. 45.

göçün iki ülke arasında oluşturduğu sosyal ve kurumsal bağlar, Türkiye'nin Almanya'ya öğrenci gönderen başlıca ülkeler arasında yer almasının önemli sebeplerinden biridir. Bu bağlar neticesinde Türk öğrencilere uygulanan düşük öğrenim ücretleri bu hareketliliği destekleyen önemli unsurlar arasında yer almaktadır. Ayrıca, Türk işgücü piyasasında Almanya'da öğrenim gören kişiler artı bir değer sahiptir.[154]

Tablo 13: Almanya'ya Yabancı Öğrenci Gönderen AB Üyesi Olmayan Ülkeler

Gönderen Ülke	Öğrenci sayısı	Toplam yabancı öğrenciler içindeki payı
Çin	23.676	%21,1
Rusya	6.711	%6,0
Güney Kore	5.569	%5,0
Türkiye	5.048	%4,5
ABD	5.034	%4,5
Hindistan	4.344	%3,9
Ukrayna	4.039	%3,6
Kamerun	3.994	%3,6
İran	2.891	%2,6
Fas	2.803	%25
Tüm ülkeler	112.207	%100

Kaynak: Federal Office for Migration and Refugees and European Migration Network (EMN), "Immigration of International Students from Third Countries", **Working Paper 47**, 2012, s. 44.

Yükseköğrenim gören öğrenciler bir ülkedeki bilgi üretiminin en önemli kaynaklarından biridir.[155] Tablo 14, Almanya'da bulunan yabancı öğrencilerin öğrenim gördüğü alanları göstermektedir. Buna göre, sosyal bilimler, beşeri bilimler ve mühendislik öğrenim görülen başlıca alanları oluşturmaktadır. Türk lisansüstü öğrencileri arasında en çok tercih edilen alanlar ise ekonomi, mühendislik, bilgi teknolojileri ve elektrik teknolojileridir.[156]

[154] Basak Bilecen, "Turkish PhD Students Drawn to US and Germany", **University World News**, 18.05.2013, http://www.universityworldnews.com/article.php?story=20130517145904763, (14.07.2013).
[155] Bilecen, "Turkish PhD Students Drawn to US and Germany".
[156] Basak Bilecen, "Turkish PhD Students Drawn to US and Germany".

Tablo 14: Almanya'da Bulunan Yabancı Öğrencilerin Öğrenim Gördüğü Alanlar

Çalışma Alanları	Toplam	Yabancı Öğrenci Sayısı İçerisindeki Payı (%)
Sosyal bilimler, işletme & hukuk	64.365	26,7
Beşeri bilimler & sanat	52.716	21,9
Mühendislik	41.318	17,2
Bilim	37.783	15,7
Sağlık & refah	14.372	6,0
Eğitim	10.591	4,4
Tarım	2.718	1,1
Hizmetler	2.585	1,1
Bilinmeyen ya da belirtilmeyen alanlar	14.171	5,9

Kaynak: Eurodata**, Student Mobility in European Higher Education,** http://ec.europa.eu/education/erasmus/doc/publ/eurodata_en.pdf, (14.07.2013), p. 118.

Yükseköğrenimin dışında, yabancı öğrencilerin bir başka ülkede eğitim almasını sağlayan ve kurdukları bağlantılar aracılığıyla söz konusu ülkede eğitimlerine devam etme ya da istihdam edilme imkânı tanıyan Eramus Öğrenci Hareketliliği de Almanya'ya yabancı öğrenci çeken önemli programlardan biridir. Tablo 15 bizlere Almanya'ya Erasmus Değişim Programı kapsamında en çok öğrenci gönderen ilk on ülkeyi ve bu programdan faydalanan öğrencilerin sayısını vermektedir. Buna göre, 2009-2010 yılları arasında değişimden faydalanan öğrenciler arasında %7'lik pay ve 1.624 öğrenci ile Türkiye altıncı sırada yer almaktadır.

Erasmus Değişim Programı kapsamında Türk öğrencilerin Almanya'yı öğrenim görmek üzere seçme sebeplerine ilişkin yapılmış net bir açıklama bulunmamaktadır. Bununla birlikte, Almanya'da bulunan akrabalar, Almanya'da öğrenim görmüş olmalarının daha sonra kendilerine Türk işgücü piyasasında avantaj sağlayacağına olan inanç ve lisans öğrenimi sonrası lisansüstü programlara devam etmek isteyen öğrencilerin ülkeyi ve ülkede sunulan fırsatları tanımak istemeleri Türkiye'nin bu sıralamada üst sıralarda yer almasının sebepleri arasında sayılabilir.

Tablo 15: Almanya'ya Erasmus Öğrencisi Gönderen İlk On Ülke (2009-2010)

Kaynak Ülke	Sayı	Oran
İspanya	3.312	%15
Fransa	3.256	%14
Polonya	2.129	%9
İtalya	2.030	%9
İngiltere	1.668	%7
Türkiye	1.624	%7
Macaristan	930	%4
Çek Cumhuriyeti	909	%4
Hollanda	783	%3
Avusturya	763	%3
Toplam	**22.509**	**-**

Kaynak: Federal Office for Migration and Refugees and European Migration Network (EMN), s. 64.

3.2.4. Almanya'da İş Hayatında Türkler

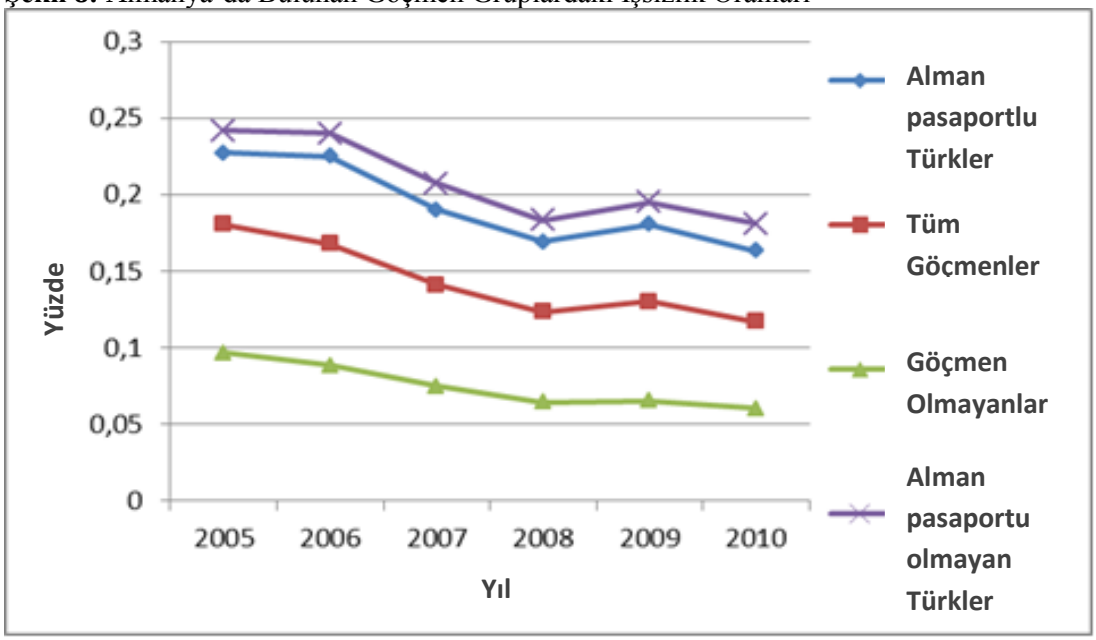
Türk misafir işçiler Almanya'ya geldikleri ilk yıllarda yüksek eğitim seviyesi gerektirmeyen işlerde istihdam edilmekteydi. Şekil 8'de Türk göçmenlerin diğer göçmen gruplar ile karşılaştırıldığında daha yüksek işsizlik oranına sahip oldukları görülmekle beraber, işsizlik oranının yıllar geçtikçe tüm gruplarda gerilediği gözlemlenmektedir. Bu durum Alman ekonomisinin son yıllardaki iyi gidişatına bağlanmaktadır.[157]

Tablo 5'te de görüldüğü gibi, 2005 – 2010 yılları arasında lise mezunu olmayan Türk göçmenlerin sayısında gerçekleşen azalış eğitim seviyelerindeki artışı ifade etmektedir. Eğitim seviyelerinde gözlemlenen bu artış, daha yüksek eğitim almış Türk göçmenlerin istihdam seviyelerinde artışı sağlamıştır.

Buna ek olarak, belirtilen yıllarda Türk girişimcilerin sayısında kaydedilen artış göz önünde bulundurulduğunda; Türk göçmenlerin kendi işini kurarak ve böylelikle yeni istihdam alanları yaratarak işsizlik oranlarındaki azalmayı sağlamış olduğu söylenebilir.

[157] Hartmann ve Kaiser, s. 14.

Şekil 8: Almanya'da Bulunan Göçmen Gruplardaki İşsizlik Oranları

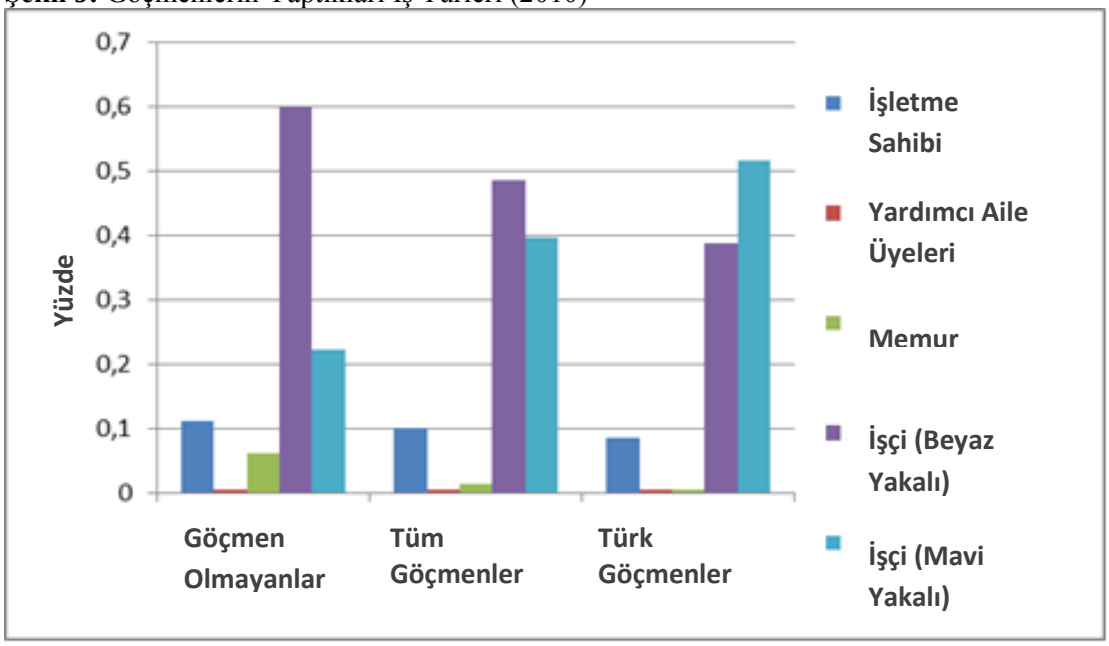

Kaynak: Hartmann ve Kaiser, s.14.

Şekil 9 incelendiğinde, Türk göçmen işçilerin göçmen olmayan gruplara kıyasla daha çok klasik işlerde çalıştığı gözlemlenmektedir. 2010 yılında Türk göçmenlerden yaklaşık %52'si işçi, %39'u ücretli çalışan ve %9'u serbest meslek sahibi iken %1'inden azı memur olarak çalışmaktadır.

Türklerin çalışma alanlarına göre payları incelendiğinde ve diğer gruplarla kıyaslandığında Alman ekonomisine en çok kol gücü gerektiren ağır işlerde çalışarak sağladığını söyleyebiliriz.

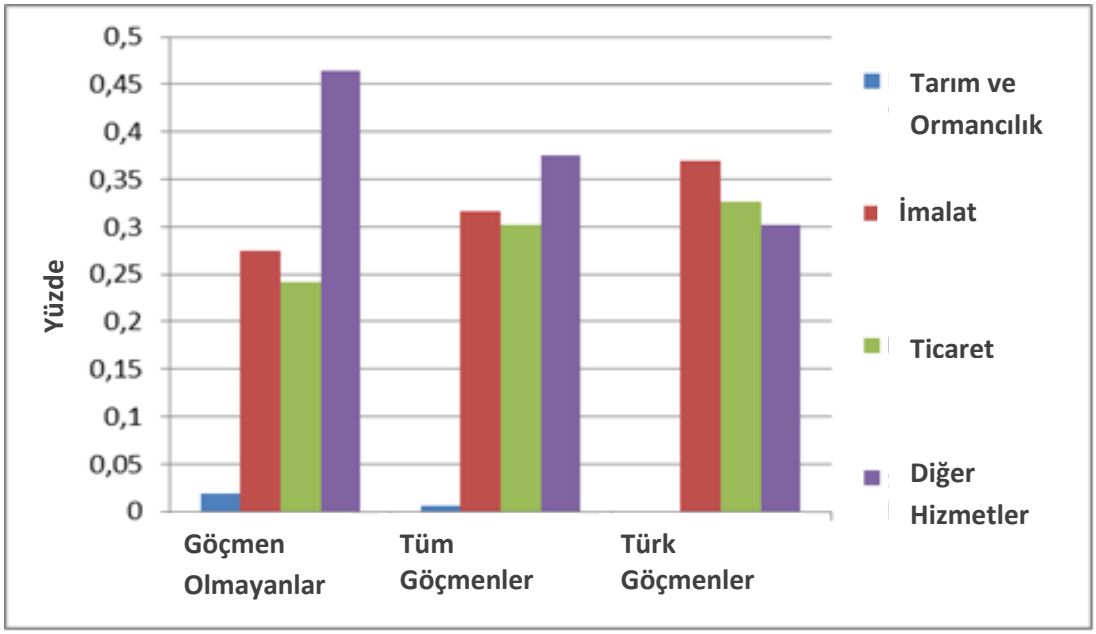
Şekil 9: Göçmenlerin Yaptıkları İş Türleri (2010)

Kaynak: Hartmann ve Kaiser, s.15.

Şekil 10 bizlere göçmenlerin başlıca çalışma alanlarını vermektedir. Buna göre, Türk göçmenler en çok imalat sektöründe çalışırken, en az hizmet sektöründe çalışmaktadır. Bu da bizlere Almanya'ya geldikleri ilk yıllardan beri Türklerin çoğunlukla ağır işlerde istihdam edildiklerini göstermektedir.

Şekil 10: Göçmenlerin Çalışma Alanları (2010)

Kaynak: Hartmann ve Kaiser, s.15.

Öte yandan, Almanya'ya göç eden Türk göçmenler yalnızca kol gücü isteyen ağır işlerde çalışmamakta, uzman personel, girişimci, sanatçı, sporcu veya akademisyen olarak da dikkatleri çekmeyi başarmaktadır.[158]

Göçmen gruplardan en büyüğünü oluşturan Türklerin işgücü piyasasında önemli payı bulunmaktadır. Tablo 16 bizlere Almanya'da istihdam edilen göçmen grupların mesleki donanımlarına göre kategorize edilmiş sayısal verilerini sunmaktadır. AB'ye üye ülkelerin uyruğuna sahip olan çalışanlar bu tabloya dâhil edilmemiştir.

Bu tabloda yüksek vasıflı çalışanlar idareciler, uzmanlar ve teknisyenleri; vasıflı çalışanlar büro işleri destek görevlileri, hizmet ve satış elemanları, nitelikli tarım, ormancılık ve su ürünleri çalışanları ile tesis ve makine operatörlerini; düşük vasıflı çalışanlar ise temel meslekleri kapsamaktadır.

Buna göre, Türkiye 672.000 kişi ile ilk sırada yer almaktadır. 99.000 kişinin yüksek vasıflı sayıldığı çalışanlar dışında çoğunluğu asıl 412.000 kişi ile ikinci gruba giren vasıflı işçiler oluşturmaktadır.

Tablo 16: Uyruk ve Özelliklerine Göre İstihdam Edilen Kişiler (bin, 2009)

	Toplam İstihdam Sayısı	Ana Özellikler		
		Yüksek vasıflı	Vasıflı	Düşük vasıflı
	Toplam	Toplam	Toplam	Toplam
Türkiye	672	99	412	150
Hırvatistan	155	38	93	24
Bosna Hersek	105	20	62	20
Rusya	104	33	45	23
Sırbistan	98	21	54	22
Diğer Güney ve Güneydoğu Asya ülkeleri	83	24	38	18
Kosova	71	6	45	19
Ukrayna	57	19	25	12
Diğer Afrika ülkeleri (Fas hariç)	53	9	24	-
ABD	51	35	-	-

Kaynak: Amelie F. Constant and Bienvenue N.Tien, "Germany's Immigration Policy and Labor Shortages", IZA Research Report, No:41, 2011, s. 35.

[158]Modern Almanya'da Türk Katkısı Önemli, **Sabah Avrupa**, http://www.sabah.de/tr/modern-almanyada-turk-katkisi-onemli.html, (14.07.2013).

Türk göçmenlerin Almanya'da yükseköğrenim görme oranlarının düşük seviyede seyretmesinin bir sonucu olarak Alman akademik yaşama olan katkıları da sınırlı sayıda gerçekleşmektedir.[159]

Federal Göçmen ve Mülteci Dairesi'nin (BAMF) verilerine göre Almanya'da 808.000 bilim insanı, araştırmacı olarak görev yapmakta, bu araştırmacıların %9,5'ini ise göçmenler oluşturmaktadır. AB dışından gelen araştırmacıların içinde Türk bilim insanları Çin, Hindistan, Rusya ve Japonya'dan sonra %3,6'lık pay ile altıncı sırada yer almaktadır.[160]

Tablo 17 bizlere Almanya'da 2006-2009 yılları arasında akademik mesleğe sahip olan göçmenlerin sayısını vermektedir. Buna göre, AB dışından Almanya'ya yabancı bilim insanı gönderen ülkelerin başında Çin ve Hindistan gelmektedir. Rusya ve Suriye'den sonra beşinci sırada Türkiye yer almaktadır.

Tablo 17: Akademik Mesleğe Sahip Göçmenlerin Sayısı

Uyruk	**2006**	**2007**	**2008**	**2009**
Hindistan	165	248	730	543
Çin	264	344	318	223
Rusya	122	162	161	176
Suriye	63	94	124	137
Türkiye	96	112	121	103
Ukrayna	55	103	86	94
Brezilya	72	95	106	83
Kore	47	55	74	77
Mısır	27	37	42	49
Meksika	42	51	71	48
Diğer	901	904	877	885
Tümü	1854	2205	2710	2418

Kaynak: Amelie F. Constant ve diğerleri, s. 37.

Almanya'da bulunan bilişim ve iletişim teknolojileri uzmanı olan göçmenler sayısal olarak incelendiğinde Türklerin göçmen gruplardan ilk beşi içerisinde yer aldığı dikkati çekmektedir. Tablo 18'e göre, Almanya'da bilişim ve iletişim teknolojileri uzmanı olarak çalışan Türk göçmenlerin sayısı 2009 yılında aynı alanda çalışan tüm göçmenlerin içerisinde %1,2'lik paya sahiptir. Buna göre, toplam nüfus içerisinde %3'lük pay ile en büyük göçmen grubu oluşturan Türkler, Almanya'da

[159] Gamze Avcı ve Kemal Kirişçi, "Turkey's Immigration and Emigration Dilemmas at the gate of the European Union", **Migracion Y Desarrollo**, Sayı:123, 2006, s. 133.
[160] Alman Biliminde Türkler, **Deutsche Welle (DW)**, 12.03.2013, http://www.dw.de/alman-biliminde-t%C3%BCrkler/a-16665435, (14.07.2013).

bilişim ve iletişim teknolojileri alanında fazla katkı sağlayamamaktadır. Nüfus içerisinde az paya sahip olan Hindistan ve Çin gibi ülkelere bakıldığında bu alanda yüksek katkılarının olduğunu ve bu grupta bulunan göçmenlerin daha bilişim ve iletişim gibi ileri teknoloji gerektiren alanlarda istihdam edildiklerini söylememiz mümkündür.

Tablo 18: Bilişim ve İletişim Teknolojileri Uzmanı Olan Göçmenlerin Sayısı

Uyruk	**2006**	**2007**	**2008**	**2009**
Hindistan	1.885	2.347	2.910	1.840
Çin	128	193	160	106
Rusya	68	88	92	57
Ukrayna	37	40	50	48
Türkiye	41	57	68	30
Brezilya	35	43	41	26
Güney Kore	16	60	32	26
ABD	36	47	31	24
Meksika	19	18	40	18
Suriye	5	3	6	16
Diğer	575	515	476	274
Tümü	2.845	3.411	3.906	2.465

Kaynak: Amelie F. Constant ve diğerleri, s. 36.

Girişimciler, yüksek ya da düşük vasıflı çalışanlar ve akademisyenlerin yanında sinema ve futbol da Türk göçmenlerin ilgi duyduğu ve katkıda bulunduğu başlıca alanlardır. Türk-Alman uyumuna ilişkin çok sayıda film yeni nesil tarafından yönetilmiştir. Bu filmlerden çoğu göç, entegrasyon ve vatandaşlık konularını temel almıştır. Yasemin (1988), Duvara Karşı (2004), Lola + Bilidikid (1999), Kısa ve Acısız (1998) bu konuları işleyen başlıca filmler arasında yer almaktadır. Yalnızca Almanya'da değil, dünya çapında tanınan ve Türk kökenli olan yönetmen Fatih Akın tarafından yönetilmiş "Duvara Karşı" adlı film, 54. Berlin Uluslararası Film Festivali'nde Altın Ayı ödülünü almıştır. Mehmet Yüksel Alman spor dünyasındaki başlıca figürlerden biri olup, Karlsruher SC, Bayern Münih ve Almanya ulusal takımına katkı sağlamıştır. Mesut Özil ve İlkay Gündoğan da Almanya ulusal takımında yer alan Türk göçmenlerdir. Günümüzde Mesut Özil takımın en iyi oyuncularından biridir.[161]

[161]Özil, dünyadaki en iyi 4üncü oyun kurucu seçilmiştir. Detaylar için bkz., http://worldsoccer.about.com/od/players/tp/Ten-Of-The-Best-Playmakers-In-The-World.htm

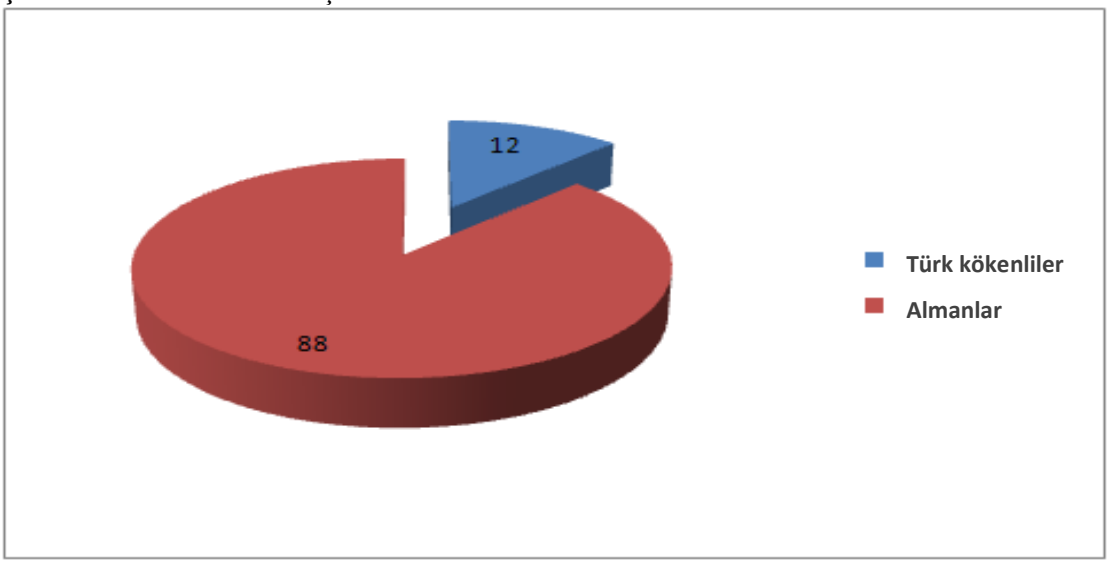
3.2.5. Almanya'daki Türklerin Patent Başvuruları

Türk göçmenlerin yenilik girdilerine ve özellikle Almanya'daki beşeri sermayeye yapmış olduğu katkı incelendikten sonra, bu bölümde söz konusu grubun yenilik çıktıları olarak patent başvurularına yapmış oldukları katkı incelenecektir. Öncelikle yeni ürün üreten Türk göçmenler sayısal olarak değerlendirilecek, ardından yapılan patent başvuru sayıları başvurunun yapıldığı alana, bölgeye ve başvuru sahibi firmalara göre değerlendirilecektir.

3.2.5.1. Türk Kökenli Almanların Patent Başvuru İstatistikleri

Almanya'da patent başvurusunda bulunan mucitler içinde Türk kökenli olanlara ilişkin veriler Türk isimlerine sahip olanlar aranarak elde edilmiştir. Şekil 11 Alman mucitler içerisinde Türk kökenli olanların oranını göstermektedir. Sınıflandırma mucitlerin arasında Türk isimli olanlar aranarak yapılmıştır.[162]

Şekil 11: Alman Mucitler İçerisinde Türk Kökenlilerin Oranı

Kaynak: Şule Kalaycıoğlu, Patent Analysis in the Context of Turkish-German Innovation Networks**, Working Paper, Hohenheim University Innovation Economics Department,** Stuttgart, 2012, s. 7.

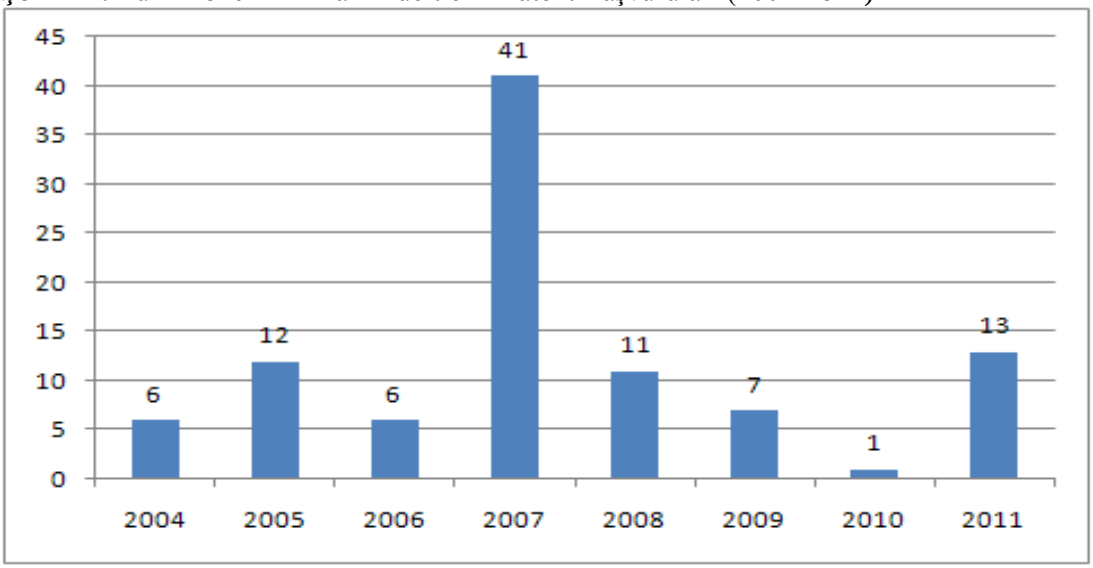
[162] Şule Kalaycıoğlu, **Patent Analysis in the Context of Turkish-German Innovation Networks**, Working Paper, Hohenheim University Innovation Economics Department, Stuttgart, 2012, s. 7.

Buna göre, Alman mucitler içerisinde Türk kökenli olanların oranı %12'dir. Ülkede 3 milyona yakın Türk'ün yaşadığı, Türkler arasındaki işsizlik oranlarının yüksekliği ve Almanya'da toplam patent başvurularının 26.000 dolaylarında olduğu göz önünde bulundurulduğunda, Türklerin yaklaşık 3000 başvuru ile patent çalışmalarına sağladığı katkının azımsanmayacak seviyede olduğunu söylemek mümkündür.

3.2.5.2. Türk Kökenli Almanların Patent Başvurularının Analizi

Bu bölümde Yeşim Kuştepeli, Canan Balkır, Sedef Akgüngör, Yaprak Gülcan, Mehmet Aldonat Beyzatlar, Şule Gündüz Kalaycıoğlu tarafından hazırlanan ve Girişimcilik ve İnovasyon Yönetimi Dergisi'nde yayınlanan "Turkish German Economic Relations via Foreign Direct Investment and Patents" başlıklı çalışmaya dayanarak sunulan veriler Türk Patent Ofisi'ne aittir. Şekil 12, 2004 ve 2011 yılları arasında Türk kökenli Alman mucitler tarafından yapılmış patent başvuru sayılarını göstermektedir. Buna göre, belirtilen yıllar arasında Türk kökenli Alman mucitler tarafından yapılan toplam başvuru sayısı 97'dir. En fazla patent başvurusu 41 adet ile 2007 yılında yapılmıştır ve bunlardan 30 tanesi merkezi Stuttgart'ta bulunan Robert Bosch GmbH firmasına aittir.

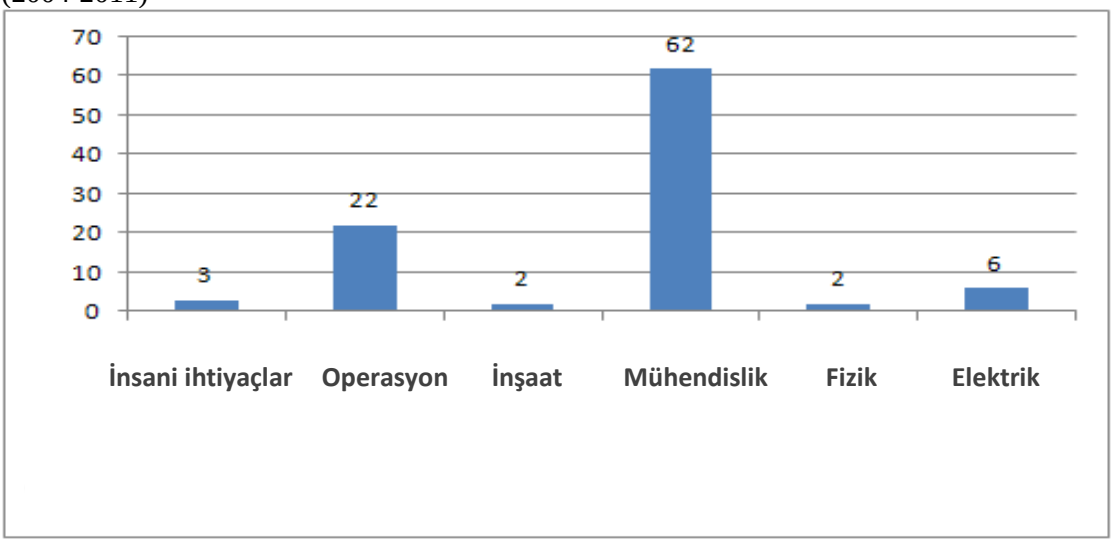
Şekil 12: Türk Kökenli Alman Mucitlerin Patent Başvuruları (2004-2011)

Kaynak: Yeşim Kuştepeli, Canan Balkır, Sedef Akgüngör, Yaprak Gülcan, Mehmet Aldonat Beyzatlar, Şule Gündüz Kalaycıoğlu, **"Turkish German Economic Relations via Foreign Direct Investment and Patents",** Girişimcilik ve İnovasyon Yönetimi Dergisi**,** Cilt:1, Sayı:2, 2013, s. 38.

Türk kökenli Alman mucitlerin 2004-2011 yıllarına ait patent başvurularının sektörel sınıflandırmasını ise Şekil 13'te görebiliriz. Buna göre, insani ihtiyaçlar alanında 3, operasyon ve taşımacılıkta 22, inşaatta 2, mühendislik, ışıklandırma, ısıtma ve silah sanayiinde 62, fizik alanında 2 ve elektrik sektöründe 6 adet başvuru varken, tekstil, kimya, metalurji ve kağıt sanayiinde hiç başvuru bulunmamaktadır.

Şekil 13: Türk Kökenli Alman Mucitlerin Patent Başvurularının Uluslararası Sınıflandırması (2004-2011)

Kaynak: Kuştepeli ve diğerleri, s. 39.

Sayısal ve sektörel olarak sınıflandırmaların ardından Türk kökenli Alman mucitler tarafından yapılan patent başvurularının bölgesel dağılımını incelemek bir sonraki bölümde bölgedeki nüfus yoğunluğu ile yenilik ve patent başvuruları arasındaki ilişkiyi incelememizde yardımcı olacaktır. Tablo 19 bizlere 2004-2011 başvuruların bölgesel dağılımını vermektedir. Buna göre Baden Württemberg Eyaleti'nin başkenti olan Stuttgart 73 adet patent başvurusu ile birinci sırada iken, Bavyera Eyaleti'nin başkenti Münih 12 başvuru ile ikinci sırada yer almaktadır.

Tablo 19: Türk Kökenli Alman Mucitlerin Başvurularının Bölgesel Dağılımı (2004-2011)

Bölge	Oran
Stuttgart	73
Münih	12
Wiehl	4
Rehau	3
Wiedenzhausen	3
Bacharach	2
Frankfurt	1
Mannheim	1
Rüsselsheim	1

Kaynak: Kuştepeli ve diğerleri, s. 39.

Tablo 20, 2004-2011 yılları arasında patent başvurusunda bulunan Türk kökenli mucitlerin bulunduğu Alman firmalarının listesini göstermektedir. Buna göre, merkezi Stuttgart'ta bulunan Robert Bosch GMBH, 67 başvuru ile ilk sırada yer almaktadır.

Türk Patent Ofisi'nden elde edilen verilere göre, 2004-2011 yılları arasında Türk mucitli Alman patent başvuru sayısı 97'dir. En fazla başvuru 2007 yılında 30 başvuru ile merkezi Stuttgart'ta bulunan Robert Bosch GmbH firması tarafından yapılmıştır. Türk mucitli Alman başvuruları 62 adet başvuru ile en çok makine mühendisliği, ışıklandırma, ısıtma ve silah sektörlerinde yapılmıştır. 22 adet başvuru ile operasyon alanı ikinci sırada gelirken, 6 başvuru ile elektrik sektörü üçüncü sırada yer almaktadır. [163]

[163] Yeşim Kuştepeli, Canan Balkır, Sedef Akgüngör, Yaprak Gülcan, Mehmet Aldonat Beyzatlar, Şule Gündüz Kalaycıoğlu, "Turkish German Economic Relations via Foreign Direct Investment and Patents", **Girişimcilik ve İnovasyon Yönetimi Dergisi**, Cilt:1, Sayı:2, 2013, s. 38.

Tablo 20: Türk Kökenli Mucitlerin Bulunduğu Başvuru Sahibi Alman Firmalarının Listesi (2004-2011)

Başvuru Sahibi Firma	Patent Sayısı
Adam Opel AG	1
BPW Bergische Achsen Kommanditgesellschaft	4
BSH Bosch und Siemens Hausgerate GMBH	4
Daimler AG	4
Friatec Aktiengesellschaft	1
Jost-Werke GMBH & CO.KG	1
Kraft Foods	3
Mayr, Michael	2
Rehau AG+CO	3
Robert Bosch GMBH	67
Siemens Aktiengesellschaft	4
Wittur Holding GMBH	3

Kaynak: Kalaycıoğlu, s. 10.

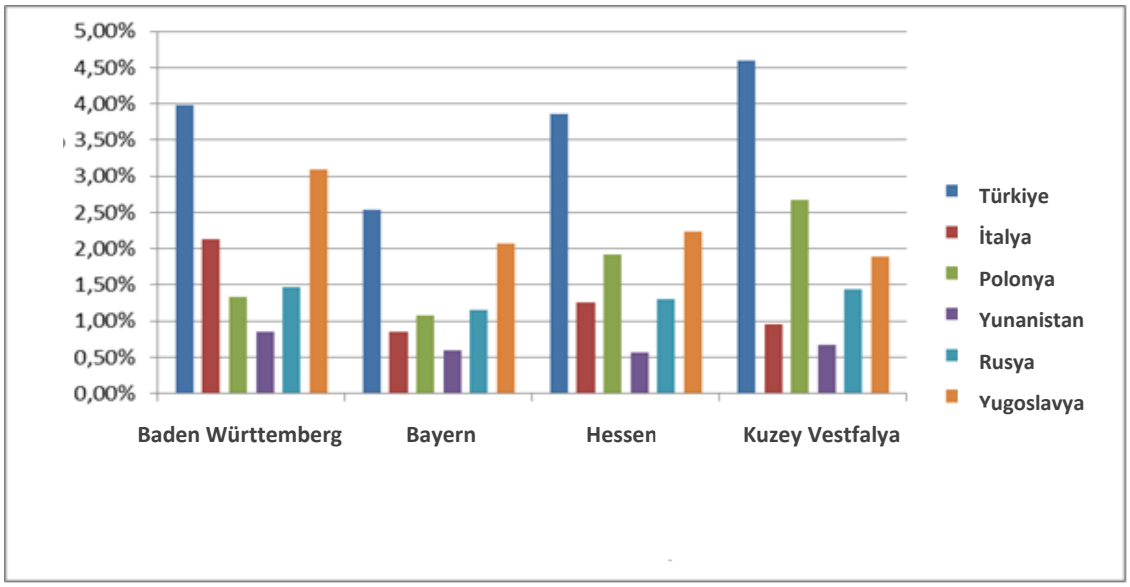
3.3. BADEN-WÜRTTEMBERG EYALETİNDEKİ TÜRKLER

Bu bölümde, Baden-Württemberg Eyaletinde ve Stuttgart şehrinde yaşayan Türk göçmenler ve onların demografik ve sosyal durumlarına ilişkin analizler yapılacaktır. Karşılaştırma yapılabilmesi açısından diğer ülkeler de yapılan analize dâhil edilecektir.

3.3.1. Eyaletin Demografik Yapısı

Baden-Württemberg yaklaşık 11 milyonluk nüfusu ile Almanya'nın dördüncü büyük eyaletidir. Eyalet nüfusu içerisinde Türk göçmenlerin payı yaklaşık %26'dır. Almanya Eyaletleri arasında karşılaştırma yapıldığında, Şekil 14'te de görüleceği gibi, Baden-Württemberg, Kuzey Vestfalya eyaletinden sonra en kalabalık Türk göçmen nüfusa sahiptir. Kuzey Vestfalya Eyaletinde 2011 yılında 821.000 adet Türk göçmen bulunurken, Baden-Württemberg'de yaşayan Türk göçmenlerin toplam sayısı 428.000'dir.

Şekil 14: Seçilen Eyaletlerdeki Göçmen Oranları (2010)

Kaynak: Hartmann ve Kaiser, s. 22.

3.3.2. Eyaletteki Girişimciler

Bölge ve şehir ekonomileri birbirleriyle etkileşim halinde olan küçük girişimlerden oluşan karmaşık, etkin ve dinamik yapılardır. Büyük şehirlerin çoğunda girişimler göçmenler tarafından yürütülmektedir. Göçmenler tarafından yapılan bu girişimler firmaların büyümesini ve yerel firmalar arasında yenilikçi faaliyetlerin artmasını sağlamaktadır. Şehirlerdeki büyüklük, yoğunluk ve kültürel çeşitliliğin sermayeye yüksek oranlarda kâr getirdiği savunulmaktadır.[164]

Amerikalı gazeteci ve yazar Jane Jacobs'a göre, şehirler ekonomik büyümenin motorudur ve göçmenler ağırlıklı olarak büyük şehirlerde yaşamaktadır. Ticari ve kültürel faaliyetlerdeki çeşitlilik ile yeni fikirlerin oluşturulduğu varsayımıyla çeşitliliğin uzun dönemde ekonomik kalkınmaya fayda sağladığı söylenebilir. Elbette girişimcilerin sahip olduğu beceriler ile şehrin kalkınma kaynaklarının yaratıcı bir ortamın sağlanabilmesi açısından birbirlerini tamamlar nitelikte olması gerekmektedir. İnsan sermayesindeki çeşitlilik ise farklı bilgilerin yayılmasını sağlamaktadır.[165]

[164] Ceren Ozgen, Peter Nijkamp ve Jacques Poot, "Immigration and Innovation in European Regions", **Norface Migration Discussion Paper**, Sayı:8, 2011, s. 1.
[165] Ozgen ve diğerleri, s. 4.

Bu bölümde en yoğun göçmen grubun bulunduğu ve Kuzey Vestfalya Eyaletinden sonra %26'lık payla en fazla Türk göçmene sahip olan Baden Württemberg Eyaletinde çeşitliliğin girişimcilik üzerindeki etkisi, Türk girişimcilerin sayısal verileri ele alınarak incelenmeye çalışılacaktır.

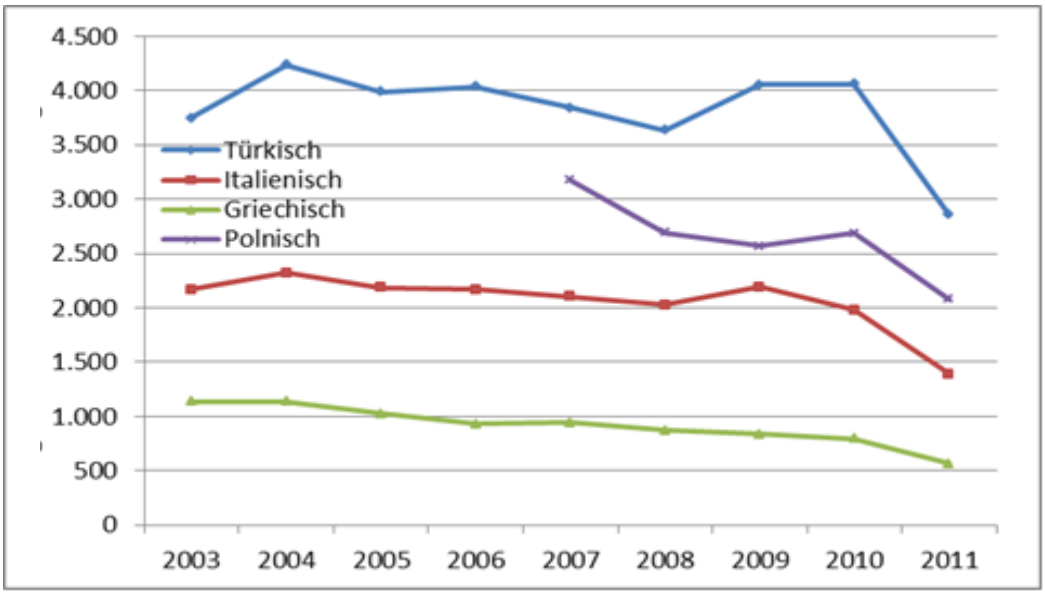
Mannheim Üniversitesi KOBİ Çalışmaları Merkezi (*Institut für Mittelstandsforschung* – The Institute for the Study of SMEs) tarafından 2005 yılında yapılan araştırmaya göre, Baden Württemberg'teki göçmen girişimciler Eyalette bulunan ve serbest çalışan tüm girişimcilerin %14'üne tekabül etmektedir.[166]

2011 yılının üçüncü çeyreğindeki verilere göre Baden-Württemberg Eyaletinde 78.850 adet yeni işyeri kaydı yapılmıştır. Bu işletmelerden 63.046 tanesi şahıs şirketi olarak kurulmuştur.[167] Şekil 15'te şahıs şirketlerinin kurucuları, kökenlerine göre sınıflandırılmaktadır. Şekilde mavi renk Türkleri, kırmızı renk İtalyanları, yeşil renk Yunanları ve mor renk Polonyalıları temsil etmektedir.

Buna göre, 45.349 kayıt ile Alman işletmeciler girişimcilikte ilk sırada yer alırken, diğer şirketler incelendiğinde, 2.859 adet Türk, 2.078 adet Polonyalı, 390 adet İtalyan ve 568 adet Yunan göçmenin Baden Württemberg Eyaletinde şirket kurma başvurusunda bulunduğu görülmektedir.[168]

[166]European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions, "Ethnic Entrepreneurship Case Study: Stuttgart, Germany", s. 12.
[167] Hartmann ve Kaiser, s. 26.
[168] Hartmann ve Kaiser, s. 27.

Şekil 15: Baden-Württemberg Eyaletinde Bulunan Göçmenlerin Şahıs Şirketi Kurma Başvurularının Yıllık Çizelgesi

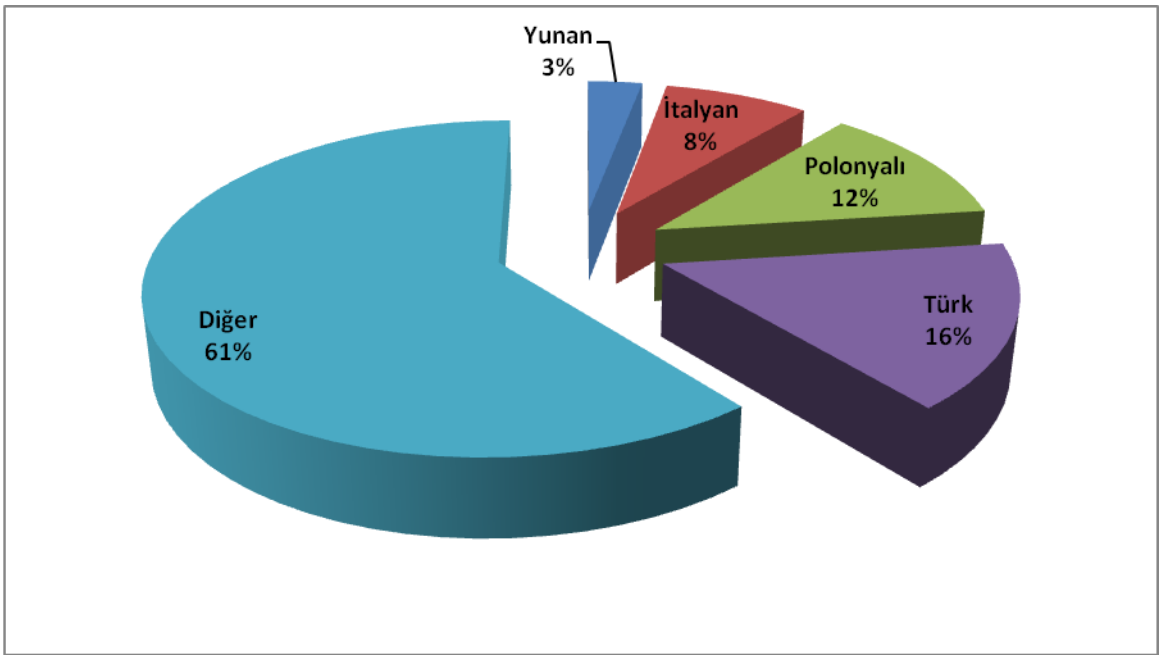
Kaynak: Hartmann ve Kaiser, s. 27.

2013 Yılı Haziran ayında Karlsruhe Başkonsolosu Serhat Aksen tarafından yapılan açıklamaya göre, Eyalet'te yaşayan Türk ve Türk kökenli işverenlerin sayısı 18.000'i aşmıştır. Türk ve Türk kökenlilerin Almanya'da kurduğu şirketler 80.000 kişiye istihdam olanağı sağlamakta ve yaklaşık 5 milyar Avro ciro elde etmektedir.[169]

Bu açıdan değerlendirildiğinde, Türk ve Türk kökenli girişimcilerin, gerek Baden-Württemberg Eyaleti'nin gerek Almanya'nın ekonomik kalkınmasına ve refahına önemli katkılar sağladığı söylenebilir.

[169]Serhat Aksen, "Konuşma Metinleri", **Türkiye Cumhuriyeti Karlsruhe Başkonsolosluğu**, 17.06.2013, http://karlsruhe.bk.mfa.gov.tr/ShowSpeech.aspx?ID=3867, (15.07.2013).

Şekil 16: Baden-Württemberg Eyaletinde Kurulan ve Almanlara Ait Olmayan Şahıs Şirketlerinin Şirket Sahiplerinin Uyruklarına Göre Dağılımı (2011)

Kaynak: Hartmann ve Kaiser, s. 28.

Şekil 16'da Baden-Württemberg Eyaletinde kurulan ve Almanlara ait olmayan şahıs şirketlerinin, şirket sahiplerinin uyruklarına göre dağılımı verilmektedir. Buna göre 2011 yılının üçüncü çeyreğinde Baden-Württemberg'de Almanlar tarafından kurulmayan şahıs şirketlerinin %16'sından fazlası Türklere aittir. Polonyalı şahıs şirketlerinin payı yaklaşık %12, İtalyanların %8, Yunanların payı ise %3'tür.[170]

Genel bir değerlendirme yapıldığında, 2005 yılından 2010'a kadar geçen süre içerisinde Baden-Württemberg Eyaletinde Türklerin Almanlardan daha fazla şahıs şirketi kurduğu görülmektedir.[171] Almanya genelinde olduğu gibi, Baden Württemberg Eyaletinde de göçmen olan Türklerin diğer meslek türlerinden çok, serbest mesleğe yöneldikleri söylenebilir. Bunun sebebine ilişkin açıklama bir sonraki bölümde Stuttgart'ta yaşayan Türklerin serbest mesleği seçme nedenleri de göz önünde bulundurularak yapılacaktır.

[170] Hartmann ve Kaiser, s. 28.
[171] Hartmann ve Kaiser, s. 28.

3.3.3. Kültürel Çeşitliliği Olan Şehir Stuttgart

Baden-Württemberg Eyaletindeki mevcut durum detaylı bir biçimde sunulduktan sonra bu bölümde eyaletin başkenti olan Stuttgart'taki Türk göçmenlerin durumu incelenecektir.

Stuttgart Almanya'nın en güçlü endüstriyel bölgesinde bulunmaktadır. Şehir bilim, teknoloji ve otomotiv sektörlerinin ana bölgesidir. Araba imalatçısı Daimler ve Porsche, elektrikli ürün imalatçısı Bosch ve bilgi teknolojileri işletmeleri Hewlett-Packard ve IBM, Stuttgart şehrinde bulunmaktadır. Baden Württemberg Eyaleti'nin Ar-Ge çalışmalarının neredeyse %45'i Stuttgart'ta yürütülmekte ve şehir, Almanya'nın başlıca eğitim bölgelerinden biri olarak bilinmektedir.[172]

Stuttgart 601.646 kişilik nüfusuyla Almanya'nın en büyük şehirlerinden biridir. Bu rakam, Almanya'nın toplam nüfusu içerisinde yaklaşık %20'lik bir paya denk gelmekte, Alman pasaportuna sahip olan göçmenler de eklendiğinde bu oran %40'a yaklaşmaktadır.[173]

Stuttgart'ta, tüm yabancılar içerisinde en büyük paya %16,5 ile Türk göçmenler sahiptir. 2010 yılında Stuttgart'ta 13.058 İtalyan, 12.643 Yunan, 11.682 Hırvat, 3.148 Polonyalı ve 2.209 Rus (yak.%1,7) yaşamaktadır.[174]

3.3.4. Stuttgart'taki Girişimciler

Stuttgart'ın ekonomik kalkınma stratejisi arasında girişimcilik konusu büyümeyi teşvik etmesi ve yeni iş alanlarının yaratılmasına yardımcı olması sebebiyle önemli bir role sahiptir. Yerel nüfusun girişimcilik ruhunun desteklenmesi bu konuda önem teşkil etmektedir. Stuttgart Ekonomik Kalkınma Departmanı da hem yerlilerin hem de göçmenlerin girişimcilik hareketlerinin desteklenmesi gerektiğini savunmaktadır.[175]

---

[172] European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions, "Intercultural Policies and Intergroup Relations Case Study: Stuttgart, Germany", **Cities for Local Integration Policy (CLIP) Network**, 2010, http://www.eurofound.europa.eu/pubdocs/2010/385/en/1/EF10385EN.pdf, (14.07.2013), s. 10.
[173] Hartmann ve Kaiser, s. 32.
[174] Hartmann ve Kaiser, s. 33.
[175] European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions, "Ethnic Entrepreneurship Case Study: Stuttgart, Germany", s. 26.

Bu kapsamda Stuttgart'taki girişimciler incelendiğinde en fazla işletme kaydı yaptıran göçmen grup %3,7'lik oranla Türkler olmuştur.[176]

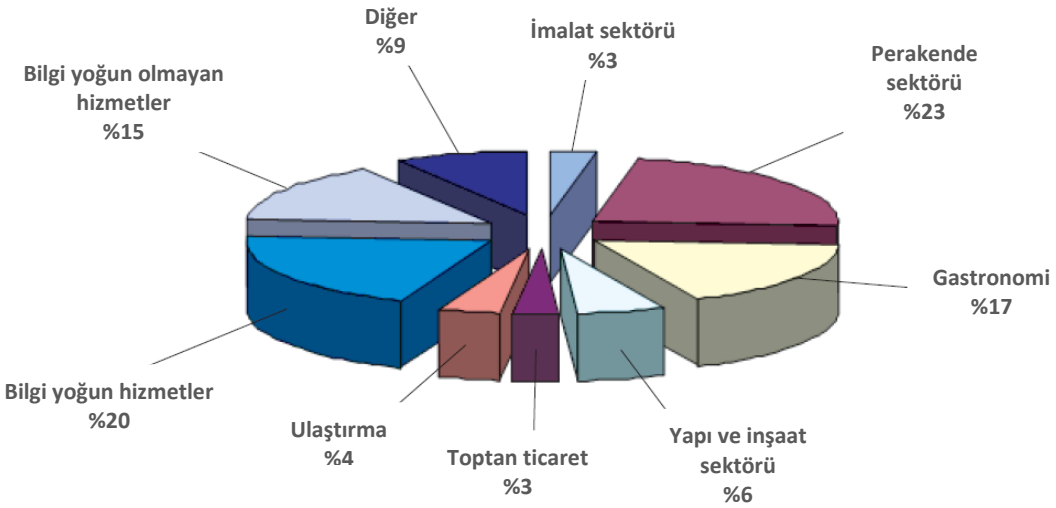
Girişimcilik hareketlerinin kurumsal olarak destekleniyor olmasının yanısıra, Türk girişimcilerin kendi işini kurmaya yönelmelerinin başlıca sebepleri arasında bir önceki işleri ile yaşadıkları sorunlar, işsizlik, işgücü piyasasında yaşadıkları ayrımcılık ve işsiz kalma riski yer almaktadır.[177] Zira işsizlik Stuttgart'ta yaşayan göçmenler açısından büyük sorundur. Göçmenlerin eğitim-öğretimdeki başarısızlıkları işgücü piyasasına da yansımaktadır. 2009 yılı Ocak ayı rakamları incelendiğinde, Stuttgart'taki toplam işsizlik oranı %5; Alman olmayanların işsizlik oranı ise %10,4 olarak kaydedilmiştir. [178]

Sektörel olarak incelendiğinde, Türk girişimlerinin kent ekonomisinin çeşitli sektörlerine dağılmış olduğu görülmektedir. Şekil 18 bizlere Stuttgart'ta bulunan Türk işletmelerinin sektörel dağılımını göstermektedir. Buna göre paylar perakende sektöründe %23, bilgi yoğun hizmet sektöründe %20, gastronomide %17, hizmet sektöründe %15, yapı ve inşaat sektöründe %6, toptan ticarette %3, imalat sektöründe %3 ve diğer sektörlerde %9 olarak gözlemlenmektedir.

Almanya genelindeki seyre benzer şekilde, Stuttgart'ta bulunan Türk işletmeleri de ilk yıllarda Türk göçmenleri hedef alarak daha çok gastronomi ve perakende sektöründe kurulurken, taleplere bağlı olarak günümüzde hem müşteri kitlesini arttırmış hem de sektörel çeşitlerini çoğaltmıştır.

[176] European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions, "Ethnic Entrepreneurship Case Study: Stuttgart, Germany", s. 12.
[177] European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions, "Ethnic Entrepreneurship Case Study: Stuttgart, Germany", s. 20.
[178] European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions, "Intercultural Policies and Intergroup Relations Case Study: Stuttgart, Germany", p. 11.

Şekil 17: Stuttgart'ta Bulunan Türk İşletmelerinin Sektörel Dağılımı, 2009

Kaynak: European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions, "Ethnic Entrepreneurship Case Study: Stuttgart, Germany", Cities for Local Integration Policy (CLIP) Network, 2011, http://www.eurofound.europa.eu/pubdocs/ 2011/214/en/2/EF11214EN.pdf, (14.07.2013), s. 16.

Bu bölümde Türk göçmenlerin yoğun olarak yaşadığı Baden Württemberg Eyaleti ve Stuttgart şehrine ait verilerin analizi yapılarak nüfus içerisinde daha fazla göçmen oranına sahip bu bölgelerin yeniliğe daha fazla katkı sağlayıp sağlamadığı ölçülmeye çalışılmıştır.

Buna göre, Baden Württemberg Eyaletinde Almanlardan sonra en çok şahıs şirketi kurma oranı Türklere aittir. Türk ve Türk kökenlilerin Almanya'da kurduğu şirketler 80.000 kişiye istihdam olanağı sağlamakta ve yaklaşık 5 milyar Avro ciro elde ederek hem bölge hem de ülke ekonomisine katkı sağlamaktadır.

Ar-Ge çalışmaları ve patent başvuruları açısından değerlendirildiğinde, Türk göçmenlerin Baden Württemberg Eyaleti'nde ve özellikle Stuttgart şehrinde yoğunlaştıkları ve düşük patent başvuru oranları göz önünde bulundurulduğunda Alman ekonomisine daha çok imalat sektöründe ağır işlerde çalışarak katkı sağladığı sonucu ortaya çıkmaktadır.

SONUÇ

Prusya Krallığı ve Osmanlı İmparatorluğu arasında 1790 yılında imzalanan barış ve dostluk antlaşması ile başlayan Türkiye-Almanya siyasi ilişkileri II. Abdülhamit döneminde yapılan askeri işbirliği ile devam etmiştir. Ancak II. Dünya Savaşı sırasında Türkiye'nin Almanya ittifakında savaşa dâhil olmaması ve uluslararası savaşlardan uzak durmak istemesi sebebiyle, ikili ilişkilerde gerileme yaşanmıştır. Türkiye'nin Nazi Yönetimi altında zulme uğrayan ve Almanya'yı terk eden Yahudi, solcu, liberal Alman akademisyen ve mühendislere 1933 yılından itibaren kapılarını açmasıyla birlikte kültürel ilişkiler de gelişmiştir. Almanya aynı zamanda Türkiye'nin en önemli ticaret ortaklarından biridir. Yakın ilişkiler günümüzde NATO ve AGİT gibi çeşitli uluslararası kurumlar altında devam etmektedir.

Türkiye'nin AB müzakere sürecinde yaşanan gelişmeler ve Almanya'nın bu konudaki tutumu Türkiye ile Almanya arasındaki ilişkileri son yirmi yıllık süreçte etkileyen en önemli faktörlerden biri sayılmaktadır. Ancak iktidardaki politik parti değiştikçe görüşler de değişmiştir. Örneğin; 1997 Lüksemburg Zirvesi'nde Türkiye'nin üyeliğine karşı çıkılırken, 1998 yılında gerçekleşen hükümet değişikliği ile bu konudaki politikalar da değişmiş, Kopenhag kriterlerini tamamlayan Türkiye'ye 2002 Kopenhag Zirvesi ile aday ülke statüsü verilmiştir.

Almanya'nın Türkiye'nin AB üyeliğine karşıt olma sebeplerinden biri de göç olmuştur. Türkiye - Almanya arasındaki işgücü göçü, 30 Ekim 1961 tarihinde imzalanan İşgücü Anlaşması ile başlamıştır. İmzalanan anlaşma ile Alman ekonomisinin kısa vadede işçi talebini karşılayabilmesi, gereksinim duyulan dövizin Türkiye'ye aktarılması ve ilerleyen dönemlerde yurda kesin dönüş yapacak olan kalifiye elemanların edindikleri deneyim ve teknik bilgiyi Türkiye'ye transfer ederek ülkenin kalkınmasının sağlanması hedeflenmiş ve gelen misafir işçilerin (gastarbeiter) geri döneceği varsayılmıştır. Ancak beklenenin aksine, Türk misafir işçiler geri dönmedikleri gibi, aile birleşimi kapsamında ailelerini de Almanya'ya getirerek Almanya'ya yerleşmiştir. Almanya 1983 yılında çıkardığı Geri Dönüşü Teşvik Yasası ile Türk misafir işçileri geri dönmeye ikna etmeye çalışsa da başarılı olamamıştır.

Geri dönecekleri düşüncesi ile göçmenlerin sosyal güvenlikleri veya topluma entegre olmaları ile ilgili hukuki düzenlemede bulunmayan Almanya, göçmenlerin sayılarının artmasıyla birlikte yeni düzenlemeler geliştirmek durumunda kalmıştır. 1990'lı yıllarda göçmenlere, vatandaşlığa geçiş hakkı tanımış, ardından yasada yaptığı revizelerle vatandaşlığa kabul şartlarını düzenlemiştir.

Öte yandan işçi alımını durduran Almanya, 2000'li yıllarda yaşlanan nüfus, artan yaşam süresi ve azalan ölüm oranları gibi demografik sorunlar nedeniyle kontrollü işgücü göçünü sağlayabilmek için yeni yasal düzenlemelerde bulunmuştur. Aynı zamanda yüksek vasıflı işgücünü ve bilim ve teknoloji alanında çalışan yabancı işçileri ülkeye çekebilmek için yeni uygulamalar geliştirmiş, AB Mavi Kart uygulamasını başlatmıştır.

Son yıllarda Almanya'nın yüksek vasıflı işgücünü ve bilim ve teknoloji alanında çalışan yabancı işçileri ülkeye çekebilmek adına yapmış olduğu uygulamalar aslında ülkedeki bilimsel çalışmaları arttırarak yenilikçiliği teşvik edebilmek ve küresel rekabet edebilme kapasitesini arttırmak içindir. Bu kapsamda yenilik kavramının genel anlamıyla yeni fikirlerin ticari bir yarara dönüştürülmesi süreci olarak tanımlanması mümkündür ve yenilik firma ve devletlerin ulusal ve uluslararası alanda rekabet edebilmeleri, verimliliğin arttırılması, ekonomik büyüme ve gelişimin sağlanması için temel unsurlardan birisi olarak kabul edilmektedir.

Ünlü iktisatçılar Schumpeter ve Drucker girişimciliği yenilikçiliğin tetikleyicisi olarak görmektedir. Ancak Schumpeter ve Drucker girişimciliğe atıfta bulunurlarken, II. Dünya Savaşı sonrası ekonomistleri değişen dünya şartları sebebiyle Ar-Ge çalışmalarına vurgu yapmaktadır. Araştırma-geliştirme işletmelerde yeni ürün ve üretim süreçlerinin ortaya çıkarılmasına yönelik sistemli ve yaratıcı çalışmaları içermesi sebebiyle yenilikçilik için gereken en önemli faaliyetlerden biridir ve yenilikçiliğin yapıldığına dair bir delil olarak kabul edilmektedir. Giovanni Dosi'ye göre ise yenilik, yeni bir ürün ya da hizmet üretilene kadar geçen süreçte girişimcilikten Ar-Ge'ye kadar atılan adımların hepsini kapsamaktadır.

Ülke temelinde değerlendirme yapılıyor olması sebebiyle, yeniliğin ölçümü konusunda iki yaklaşımdan biri olan Makro Endeks, bu çalışmada temel alınmaktadır. Makro endeks yaklaşımı doğrultusunda yeniliğin ölçülmesine ilişkin geliştirilen bölgesel endekslerden her birinin ayrı göstergeleri bulunmakla birlikte,

her biri temelde ülkedeki beşeri sermayenin çeşitliliğine, Ar-Ge çalışmalarına, girişimcilik oranlarına, patent sayılarına bakmaktadır. Öte yandan, yenilik girdi faktörleri olarak bu çalışmada eğitim, yaş, bilgi yoğun hizmetler ve göç ele alınmaktadır.

Çalışmanın temelini oluşturan göçün yeniliğe katkısı konusu işgücündeki kültürel çeşitlilik, yeni ürün ve fikirlerin oluşturulması ve farklı kültür ve eğitim çevrelerinden gelen göçmenlerin bireysel yetenek ve becerilerinin Ar-Ge faaliyetlerini desteklemesi üzerine kurulmuştur. Göçmen işçilerin iki ülke arasında teknoloji transferi ve yerli halktan farklı olarak sahip olduğu bilgi ve beceriler ile yenilik ve teknolojik ilerlemeyi sağladığı; beşeri sermayeyi çeşitlendirmekte, istihdam kapasitesini ve ülkenin refah düzeyini arttırdığı bu çalışmadan çıkarılan sonuçlar arasında yer almaktadır.

AB'ye üye ülkeler arasında yenilik liderlerinden biri olan Almanya'da her yıl kayıt altına alınan patent başvuru sayısında artış bulunmaktadır. Göçmenlerin Almanya'nın yüksek ekonomik performansında büyük katkısı bulunmaktadır. Çalışmadaki veriler değerlendirildiğinde, yüksek vasıflı olmayan göçmenlerin Almanya'daki patent başvurularında daha aktif rol oynadığı görülmektedir. Ayrıca göçmenlerin en çok istihdam edildiği alanı imalat sektörü oluşturmaktadır. İmalat sektöründe önemli rol oynayan beşeri sermaye Almanya örneğinde ele alındığında, yükseköğrenim görmemiş olan göçmen işçilerin, Almanya'nın beşeri sermayesi açısından önem taşıdığı söylenebilir.

Almanya'daki Türk göçmenler incelendiğinde, yaşanan ekonomik durgunluk ve daralmaya paralel olarak kapanan işyerleri ile birlikte ortaya çıkan kitlesel işsizlik dalgasından en çok etkilenen grup olarak, çareyi girişimcilikte buldukları söylenebilir. İlk olarak manavlık, bakkallık gibi serbest mesleklerle uğraşan Türklerin hedef kitlesi başlarda yalnızca Türk göçmenler iken, ilerleyen yıllarda hem yatırım yapılan sektörlerde çeşitlenme hem de müşteri kitlesinde genişleme gözlemlenmektedir.

2011 yılı itibariyle 80.000 işletme ve yıllık 35 milyar Avroluk ciroları ile Türk girişimcilerin istihdama ve işsizlikle mücadeleye sağladıkları katkıların, toplumun refahı ve kalkınması açısından önem teşkil ettiğini söylememiz mümkündür.

Türk göçmenler arasındaki işsizlik oranları incelendiğinde, Türklerin diğer göçmen gruplara kıyasla daha yüksek işsizlik oranlarına sahip oldukları görülmektedir. Ancak yıllar geçtikçe Türklerin eğitim düzeylerindeki artışa bağlı olarak işsizlik oranlarında düşüş gözlemlenmektedir. Ancak yine de Türk göçmenlerin Almanya'da yükseköğrenim görme oranlarının düşük seviyede seyretmesinin bir sonucu olarak Alman akademik yaşama olan katkıları da sınırlı sayıda gerçekleşmektedir.

Aslında en çok istihdam edilen göçmen gruplar içerisinde Türkler 672.000 kişi ile ilk sırada yer almaktadır. Ancak daha çok klasik işlerde çalışan Türklerin en çok istihdam edildiği sektörü imalat sektörü oluşturmaktadır. Bu durumun, Almanya'ya geldikleri ilk yıllardan beri Türklerin çoğunlukla ağır işlerde istihdam edildiklerini gösterdiğini söylememiz mümkündür.

Çalışmamızda henüz tamamlanmamış işgücü olarak nitelendirilen Türk öğrenciler, Almanya ile Türkiye arasında 50 yıldır süregelen göçün iki ülke arasında oluşturduğu sosyal ve kurumsal bağların sunduğu kolaylıklar sebebiyle Almanya'ya AB dışı üçüncü ülkelerden öğrenim görmeye gelen başlıca öğrenci grupları arasında yer almaktadır.

Girişimciler, yüksek ya da düşük vasıflı çalışanlar ve akademisyenlerin yanında sinema ve futbol da Türk göçmenlerin ilgi duyduğu ve diğer alanlara kıyasla daha fazla katkıda bulunduğu başlıca alanlar arasında yer almaktadır. Türk-Alman uyumuna ilişkin Yasemin (1988), Duvara Karşı (2004), Lola + Bilidikid (1999), Kısa ve Acısız (1998) başta olmak üzere çok sayıda film yeni nesil Türk göçmenler tarafından yönetilmiştir.

Son olarak patent verileri incelendiğinde, 2004 ve 2011 yılları arasında Türk kökenli Alman mucitler tarafından yapılan toplam patent başvuru sayısı 97 olarak belirlenmiştir. Sunulan verilere göre, en fazla patent başvurusu 41 adet ile 2007 yılında yapılmıştır ve bunlardan 30 tanesi merkezi Stuttgart'ta bulunan Robert Bosch GmbH firmasına aittir. Bölgesel dağılımda Baden Württemberg Eyaleti'nin başkenti olan Stuttgart 73 adet patent başvurusu ile birinci sırada yer almaktadır.

Şehirlerdeki büyüklük, yoğunluk ve kültürel çeşitliliğin sermayeye yüksek oranlarda kâr getirdiği savunulmakta ve şehirler ekonomik büyümenin motoru olarak görülmektedir. Bu bakımdan çalışmamızın son bölümünde göçmenlerin en yoğun

olduğu ve endüstrinin en çok geliştiği bölge şehir olarak Baden Wüerttemberg Eyaleti ve Stuttgart şehri incelenmiştir.

Buna göre, Baden Württemberg Eyaletinde Almanlardan sonra en çok şahıs şirketi kurma oranı Türklere aittir. Eyalet'te yaşayan Türk ve Türk kökenli işverenlerin sayısı 18.000'i aşmıştır. Türk ve Türk kökenlilerin Almanya'da kurduğu şirketler 80.000 kişiye istihdam olanağı sağlamakta ve yaklaşık 5 milyar Avro ciro elde etmektedir. Almanya genelinde olduğu gibi, Baden Württemberg Eyaletinde de göçmen olan Türklerin diğer meslek türlerinden çok, serbest mesleğe yöneldikleri söylenebilir.

601.646 kişilik nüfusuyla Stuttgart, Almanya'nın en büyük şehirlerinden biridir. Stuttgart'ta, tüm yabancılar içerisindeki en büyük grubu %16,5'lik pay ile Türk göçmenler oluşturmaktadır. Almanya genelindeki seyre benzer şekilde, Stuttgart'ta bulunan Türk işletmeleri de ilk yıllarda Türk göçmenleri hedef alarak daha çok gastronomi ve perakende sektöründe kurulurken, taleplere bağlı olarak günümüzde hem müşteri kitlesini arttırdığı hem de sektörel çeşitleri çoğalttığı söylenebilir.

Sonuç olarak, göçün yeniliğe olan katkısının Almanya'daki Türkler üzerinden ele alınıp incelendiği bu çalışmanın sonucunda, Türklerin, Almanya'daki beşeri sermayeyi çeşitlendirdiğini, kendi işletmelerini kurarak yeni istihdam alanları yarattığını, yüksek ciroları ile ekonomiye büyük katkılarda bulunduğunu ve uzun vadede ekonomik kalkınma ve refahı sağladığını söylememiz mümkündür.

Almanya'daki göçmen gruplar içerisinde girişimcilikte en büyük paya Türkler sahiptir. İşsizlikten etkilenmeleri, olası işsizlikten korkmaları ve Almanya'da olmayan özel ürünleri piyasaya sokmak istemeleri Türk göçmenleri girişimciliğe yönlendiren başlıca sebepler arasında yer almaktadır.

Türk göçmenlerin Almanya'daki toplam Türkler içerisinde yaklaşık %14'lük payla Baden Württemberg Eyaleti'nde ve özellikle Stuttgart şehrinde yoğunlaştıklarını söylememiz mümkündür. Bunda söz konusu bölgenin hâlihazırda bir endüstri alanı olmasının rol oynadığını belirtmek yanlış olmaz. Zira Türk göçmenler Alman ekonomisine daha çok imalat sektöründe ağır işlerde çalışarak katkı sağlamaktadır ve yüksek vasıflı işçilerden ziyade orta ve düşük vasıflı Türklerin bu alanda aktif olduklarını söylememiz mümkündür.

Özetle, ileri teknoloji sektörlerdeki ve bilimsel araştırmalardaki payı diğer göçmen gruplar ile kıyaslandığında düşük olan Türklerin, beşeri sermayeyi çeşitlendirerek, Alman toplumuna yeni bilgi ve beceriler getirerek, kültürel çeşitliliği arttırarak ve çok sayıda işyeri kurarak Almanya'da yeniliğe ve yenilikçi faaliyetlere katkıda bulunduğu sonucuna varılmaktadır.

KAYNAKÇA

Aksen, Serhat. "Konuşma Metinleri", **Türkiye Cumhuriyeti Karlsruhe Başkonsolosluğu**, 17.06.2013, http://karlsruhe.bk.mfa.gov.tr/ShowSpeech.aspx?ID=3867, (15.07.2013).

Aktaş, Tamer. "Almanya'da Türk Girişimciler 34 Milyar Avro ile Alman Ekonomisine Katkı Sağlıyor", **Zaman Avrupa**, 27.04.2010, http://euro.zaman.com.tr/euro/ newsDetail_getNewsById.action?newsId=53369, (14.07.2013).

Anıl, Bihter. "Türkiye-Almanya İlişkileri ve Türkiye'nin AB Üyelik Süreci", **Bilge Adamlar Stratejik Araştırma Merkezi**, 25.11.2010, http://www.bilgesam.org/tr/index.php?option=com_content&view=article&id=1336: almanya-tuerkiye-likileri-ve-tuerkiyenin-ab-ueyelik-suereci&catid=167:ab-analizler, (25.08.2012).

Anlağan, Ömer. **Temel Ar-Ge ve Yenilik Kavramları**, Ar-Ge Yenilik ve Teknoloji Politikaları Forumu (AYTEP), http://www.emo.org.tr/ekler/16f6ef8160d5168_ek.pdf, (02.07.2013).

Alman Biliminde Türkler, **Deutsche Welle (DW**), 12.03.2013, http://www.dw.de/alman-biliminde-t%C3%BCrkler/a-16665435, (14.07.2013).

Almanya Federal Cumhuriyeti Büyükelçiliği. "Gençliğe Yönelik Politikalarda İşbirliği Hakkında Protokol Tam Metin, http://www.ankara.diplo.de/contentblob/1913690/Daten/184263/Deutsch_Tuerkische r_Jugendauschtausch_downloaddatei.pdf, (14.07.2013).

Almanya Federal Cumhuriyeti Büyükelçiliği. "Kültür ve Eğitimden Güncel Haberler, http://www.ankara.diplo.de/Vertretung/ankara/tr/08__Kultur__Bildung/Kultur.html, (14.07.2013).

Almanya Federal Cumhuriyeti Büyükelçiliği. "Türk-Alman Üniversitesi'nin Kurulmasına İlişkin Kanun, http://www.ankara.diplo.de/contentblob/2959644/Daten/736234/DTU_Gruendungsgesetz.pdf, (14.07.2013).

Almanya'nın Mavi Kart'ı İşe Yaramadı, **TRT Haber**, 23.11.2012, http://www.trthaber.com/haber/dunya/almanyanin-mavi-karti-ise-yaramadi-64428.html, (30.04.2013).

Avcı, Gamze ve Kirişçi, Kemal. "Turkey's Immigration and Emigration Dilemmas at the gate of the European Union", **Migracion Y Desarrollo**, Sayı: 123, 2006, ss. 123-174.

Bilecen, Basak. "Turkish PhD Students Drawn to US and Germany", **University World News**, 18.05.2013, http://www.universityworldnews.com/article.php?story=20130517145904763, (14.07.2013).

Bodvarsson, Örn B. ve Van den Berg, Hedrik. **The Economics of Immigration: Theory and Policy**, Springer, 2009.

Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu (DEİK). "Almanya Ülke Bülteni", 2008, http://www.deik.org.tr/KonseyIcerik/3102/Almanya_%C3%9Clke_B%C3%BClteni.html, (10.07.2013).

Ege Üniversitesi Bilim ve Teknoloji Uygulama ve Araştırma Merkezi ve İzmir Kalkınma Ajansı. **İzmir Bölgesel AR-GE ve Yenilik Kapasitesi Analizi**, İzmir Kalkınma Ajansı, İzmir, 2012, http://isletme.yasar.edu.tr/wp-content/uploads/2012/01/Izmir_Bolgesel_Ar-Ge_ve_Yenilik_Kapasitesi_Analizi.pdf, (29.05.2013).

Ekonomiye Girişimci Katkısı, **Deutsche Welle (DW)**, 24.10.2011, http://www.dw.de/ekonomiye-giri%C5%9Fimci-katk%C4%B1s%C4%B1/a-15481823, (14.07.2013).

Er Hazel, Perihan. "Girişimcilik ve Yenilikçilik Kavramlarının İktisadi Düşüncedeki Yeri: Joseph A. Schumpeter", **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı:29, 2013, ss. 75-85.

Eralp, Atila. "Temporality, Cyprus Problem and Turkey-EU Relationship", **Center for Economics and Foreign Policy Studies**, Discussion Paper Series, Sayı:2, 2009, http://www.ces.metu.edu.tr/docs/eralp_discuss_paper.pdf, (14.07.2013).

Erdoğan, M. Murat. "Almanya: İmtiyazlı Ortaklık ve Göçmen Politikaları Gölgesinde Ayrıcalıklı İlişkiler", Stratejik Düşünce Enstitüsü Analiz, 2010, http://www.sde.org.tr/userfiles/file/SDE%20Almanya%20Analiz.pdf, (20.08.2012).

ESI. "The German Turkey Debate Under the Grand Coalition", **ESI Discussion Paper**, 2006, http://www.esiweb. org/index.php?id=156&document_ID=94, (16.07.2013).

European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions. "Ethnic Entrepreneurship Case Study: Stuttgart, Germany", Cities for Local Integration Policy (CLIP) Network, 2011, http://www.eurofound.europa.eu/ pubdocs/2011/214/en/2/EF11214EN.pdf, (14.07.2013).

European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions. "Intercultural Policies and Intergroup Relations Case Study: Stuttgart, Germany", **Cities for Local Integration Policy (CLIP) Network**, 2010, http://www.eurofound.europa.eu/pubdocs/2010/385/en/1/EF10385EN.pdf, (14.07.2013).

Federal Office for Migration and Refugees and European Migration Network (EMN). "Immigration of International Students from Third Countries", **Working Paper,** Sayı: 47, 2012, http://www.bamf.de/SharedDocs/Anlagen/EN/Publikationen/EMN/Nationale-Studien-WorkingPaper/emn-wp47-studierende-drittstaaten. pdf?__blob=publicationFile, (14.07.2013).

Fitz, Marshall. "Immigration for Innovation", **Center for American Progress**, 2012, http://www.americanprogress.org/wp-content/uploads/issues/2012/01/pdf /dwwsp_immigration.pdf, (14.07.2013).

Goosen, Richard J. "Entrepreneurial Expert Peter F. Drucker: The Drucker Legacy on Innovation and Entrepreneurship", http://www.eleaders.org/downloads/sb_eleaders/EntrepreneurialExpertPeterDrucker. pdf, (02.07.2013).

Gündüz, Şaban. "Döner Avrupa'da 4 Milyar Euro Ciroya Koşuyor", **Zaman Avrupa,** 03.02.2009, http://euro.zaman.com.tr/euro/newsDetail_getNewsById.action?newsId=47697, (14.07.2013).

Hartmann, Dominik ve Kaiser, Micha. "Statistischer Überblick der türkischen Migration in Baden-Württemberg und Deutschland", **Leibniz Information Centre for Economics Discussion Papers**, Sayı:53, 2012, https://fzid.uni-hohenheim.de/news/fzid-discussion-paper-no-53-2012-statistischer-ueberblick-der-tuerkischen-migration-in-baden-wuerttemberg-und-deutschland-3, (14.07.2013).

Independent Commission on Migration to Germany. "Structuring Immigration, Fostering Integration", 04.07.2001, http://www.bmi.bund.de/SharedDocs/Downloads/EN/Broschueren/Structuring_Immigation_-_Fostering_Id_14625_en.pdf?__blob=publicationFile, (16.07.2013).

İnovasyon: Nedir, Ne Değildir?, Kurumsal Gelişme ve İnovasyon Çözümleri, İnovatif Çözümler Merkezi, http://www.focusinnovation.net/inovasyon/inovasyon-nedir,-ne-de%C4%9Fildir.aspx, (14.07.2013).

Institut für Demoskopie Allensbach. "Italienische Küche-Unschlagbar. Die Deutschen gehen gern auswarts essen. Allensbacher Berichte", 2003.

Işık, Nihat ve Kılınç, Efe Can. "Bölgesel Kalkınma'da Ar-Ge ve İnovasyonun Önemi: Karşılaştırmalı Bir Analiz", **Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi**, Cilt:6, Sayı:2, 2011, ss. 9-54.

İrmiş, Ayşe ve Özdemir, Lütfiye. "Girişimcilik ve Yenilik İlişkisi", **Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Yönetim Bilimleri Dergisi**, Cilt:9, Sayı:1, 2011, ss. 135-162.

Kalaycıoğlu, Şule. **Patent Analysis in the Context of Turkish-German Innovation Networks**, Working Paper, Hohenheim University Innovation Economics Department, Stuttgart, 2012.

Karaata, Enver Selçuk. "İnovasyonun Ölçümünde Yeni Arayışlar", TÜSİAD – Sabancı Üniversitesi Rekabet Forumu, Sayı:1, 2012, http://ref.sabanciuniv.edu/sites/ref.sabanciuniv.edu/files/skaraata_rapor.pdf, (30.05.2013).

Kahanec, Martin ve F. Zimmermann, Klaus. "High-Skilled Immigration Policy in Europe", **IZA**, Discussion Paper Series, Sayı: 5399, 2010, http://ftp.iza.org/dp5399.pdf, (14.07.2013).

Koçtürk, Milazım. "Almanya'ya Göçün Tarihi", **Die Gaste**, No.2, 2008, http://www.diegaste.de/gaste/diegaste-sayi210.html, (04.09.2012).

Konya Ticaret Odası. "Türkiye - Almanya Ticari ve Ekonomik İlişkileri", www.kto.org.tr/d/file/**turkiye-almanya**.doc, (12.08.2012).

Kuştepeli, Yeşim, Balkır, Canan, Akgüngör, Sedef, Gülcan, Yaprak, Beyzatlar, Mehmet Aldonat ve Kalaycıoğlu Gündüz, Şule. "Turkish German Economic Relations via Foreign Direct Investment and Patents", **Girişimcilik ve İnovasyon Yönetimi Dergisi**, Cilt:1, Sayı:2, 2013, ss. 23-50.

Laçiner, Vedat. "Merkel: Türkiye'nin AB Üyeliği Konusunda Sözleşmeye Vefa İlkesi Geçerli", **USAK Stratejik Gündem**, 28.11.2005, http://www.usakgundem.com/yorum/46/merkel-t%C3%BCrkiyenin-ab-%C3%BCyeligi-konusunda-s%C3%B6zlesmeye-vefa-ilkesi-ge%C3%A7erli.html, (23.04.2013).

Lundvall, Bengt-Åke. "Higher Education, Innovation and Economic Development", Paper to be presented at the World Bank's Regional Bank Conference on Development Economies, Beijing, 16-17.01.2007, http://dimaricerca.univpm.it/EconInno/Economics%20of%20innovation/BengtAkeLundvall_higher_educ.pdf, (14.07.2013).

Macmillan, Catherine. "Privileged Partnership, Open Ended Accession Negotiations and the Securitisation of Turkey's EU Accession Process", **Journal of Contemporary European Studies**, Cilt:18, Sayı: 4, 2010, ss. 447-462.

Maré, David C., Fabling, Richard ve Stillman, Steven. "Immigration and Innovation", **IZA Discussion Paper**, 2011.

Mavi Kart Akını, **Deutsche Welle**, 18.02.2013, http://www.dw.de/mavi-kart-ak%C4%B1n%C4%B1/a-16607671, (30.04.2013).

Mavi Kart ile Almanya'da Çalışmak, **Deutsche Welle**, 15.10.2012, http://www.dw.de/mavi-kart-ile-almanyada-%C3%A7al%C4%B1%C5%9Fmak/a-16218783, (30.04.2013).

Mavi Kart Onaylandı, Almanya'ya Göç Kolaylaştı, **AB Haber ve Politika Portalı (EurActiv)**, 30.04.2012, http://www.euractiv.com.tr/abnin-gelecegi/article/mavi-kart-onaylandi-almanyaya-goc-kolaylasti-025185, (23.11.2012).

Mavi Kart Uygulaması, **"Deutsche Welle**, 01.08.2012, http://www.dw.de/dw/article/0,,16135124,00.html, (15.03.2013).

Mayer, Matthias M. "Germany's Preferences on the Ankara Agreement: Ministerial Actors Between Cold War Security Concerns, Turkish European Ambitons and the Wirtschaftswunder", **Paper to be given at Fourth Pan-European Conference on EU Politics of the ECPR**, Eylül 2008, http://www.jhubc.it/ecpr-riga/virtualpaperroom/121.pdf, (14.07.2013).

McCraw, Thomas, K. "Innovative Immigrants", **The New York Times**, 01.11.2012, http://www.nytimes.com/2012/11/02/opinion/immigrants-as-entrepreneurs.html?pagewanted=all, (01.07.2013).

Modern Almanya'da Türk Katkısı Önemli, **Sabah Avrupa**, http://www.sabah.de/tr/modern-almanyada-turk-katkisi-onemli.html, (14.07.2013).

Muzimoto, Yoko. **The Role Of Turkish Immigrants on Turkish-German Relations**, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Fatih University Institute of Social Sciences, Istanbul, 2010.

Niebuhr, Annekatrin. "Migration and Innovation: Does Cultural Diversity Matter for Regional R&D Activity?", **IAB Discussion Paper**, Sayı:14, 2006.

OECD ve Eurostat. **Oslo Kılavuzu – Yenilik Verilerinin Toplanması ve Yorumlanması İçin İlkeler**, TÜBİTAK, 3. baskı,

http://www.tubitak.gov.tr/tubitak_content_files/BTYPD/kilavuzlar/Oslo_3_TR.pdf, (17.04.2013).

Oezcan, Veysel. "Germany: Immigration in Transition", **Migration Information Source**, 2004, http://www.migrationinformation.org/Profiles/display.cfm?ID=235, (07.03.2012).

Oğuztürk, Bekir Sami. "Yenilik Kavramı ve Teorik Temelleri", **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt:8, Sayı:2, 2003, ss. 253-273.

Orendt, Morintz. "Germany's Role in Turkey's EU Accession Process", **Wise Men Center for Strategic Studies**, 16.02. 2010, http://www.bilgesam.org/en/index.php?option=com_content&view=article&id=233, (10.04.2013).

Ozgen, Ceren, Nijkamp, Peter ve Poot, Jacques. "Immigration and Innovation in European Regions", **Norface Migration Discussion Paper**, Sayı: 8, 2011.

Özcan, Veysel. "Country Profile Germany", Focus Migration, Sayı:1, 2007, http://focus-migration.hwwi.de/typo3_upload/groups/3/focus_Migration_Publikationen/Laenderprofile/CP01_Germany_v2.pdf, (07.03.2013).

Özdemir, Tahsin. "Almanya'daki Türk Girişimcilerin Ekonomik Gücü ve İşsizlikle Mücadelede Girişimciliğin Önemi", **Hayat Online**, 2011, http://www.hayatonline.eu/62-sayi-kasim-2011/almanya%E2%80%99daki-turk-girisimcilerin-ekonomik-gucu-ve-issizlikle-mucadelede-girisimciligin-onemi/, (04.07.2013).

Pas, Sander. **The Digital Divide and Innovativeness in Europe**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erasmus University, Erasmus School of Economics, Rotterdam.

Pyka, Andreas. "Informal Networking", **Technovation**, Cilt: 17, Sayı: 4, 1997, ss. 207-220.

Republic of Turkey Ministry of Economy. "Foreign Direct Investments in Turkey 2011", 2012, http://www.economy.gov.tr/upload/C161EFB8-A8F3-6038-3B618342F8BA89B1/ FDI_2011.PDF, (10.07.2013).

Ruiz-Jiménez, Antonia M. ve Torreblanca, José I. "European Public Opinion and Turkey's Accession Making Sense of Arguments For and Against", **European Policy Institutes Network**, Working Paper, Sayı:16, 2007, http://www.ceps.eu/files/book/1494.pdf, (14.07.2013).

Sakarya, Sevil ve Canlı, Şeref. "Almanya Mobilya Sektör Raporu", **Orta Anadolu Ağaç Mamulleri ve Orman Ürünleri İhracatçıları Birliği**, 2011, http://www.turkishfurniture.org/Eklenti/20,almanya.pdf?0&crefer=61F69A10FCFB824B7DE68FC6DF40C729CB8800BDE406E144002ED56BA489D7A2, (12.08.2012).

Stone, Alexandra, Rose, Susan, Lal, Bhavya ve Shipp, Stephanie. "Measuring Innovation and Intangibles: A Business Perspective", Science and Technology Policy Institute, IDA Document, Sayı: D-3704, http://www.athenaalliance.org/pdf/MeasuringInnovationandIntangibles-STPI-BEA.pdf, (14.07.2013).

T.C. Başbakanlık Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı. **50 Yıl 50 İnsan**, Ankara, 2012.

Türk-Alman Fikirler Atölyesi, **Almanya Federal Cumhuriyeti Büyükelçiliği Ankara**, 01.05.2013, http://www.ankara.diplo.de/Vertretung/ankara/tr/newsletter/Ausgaben__NL-2013/2013-05-01-Mai/Newsletter-Ausgabe-2013-05-01-Mai.html, (14.07.2013).

Türker, Volkan. **Yenilikçilik Yaklaşımları**, http://www.volkanturker.com.tr/tekyyders/03.2-Yenilikcilik-ve-Yenilik-Yonetimi-2013.pdf, (02.07.2013).

Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı. "Türkiye-Almanya Federal Cumhuriyeti Siyasi İlişkileri", http://www.mfa.gov.tr/turkiye-almanya_-siyasi-iliskileri.tr.mfa, (27.08.2012).

Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu. "Yeni Ekonomi ve Rekabet", **Rekabet Dizisi**, http://tiskweb.com/yayinlar.asp?sbj=ic&id=2417, (14.07.2013).

Venturini, Alessandra, Montobbio, Fabbio ve Fassio, Claudio. "Are Migrants Spurring Innovation?", Migration Policy Centre (MPA) Research Report, Cilt:11, 2012, http://www.migrationpolicycentre.eu/docs/MPC%202012%20EN%2011.pdf, (14.07.2013).

Von Stritzky, Johannes. "Germany's Immigration Policy: From Refusal to Reluctance", **Real Instituto Elcano**, ARI, Sayı:93, 03.06.2009, http://www.realinstitutoelcano.org/wps/portal/rielcano_eng/Content?WCM_GLOBAL_CONTEXT=/elcano/elcano_in/zonas_in/demography+population/ari93-2009, (14.07.2013).

World Bank Institute. "Measuring Knowledge in the World's Economies", **Knowledge Assessment Methodology and Knowledge Economy Index**, http://siteresources.worldbank.org/INTUNIKAM/Resources/KAM_v4.pdf, (26.06.2013).

Yurtdışındaki Türk Öğrenci Sayısı 50 Bini Aştı, **NTVMSNBC**, http://arsiv.ntvmsnbc.com/news/194406.asp?cp1=1, (14.07.2013).

Zerenler, Muammer, Türker, Necdet ve Şahin, Esen. "Küresel Teknoloji, Araşatırma-Geliştirme (AR-GE) ve Yenilik İlişkisi", **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı:17, 2007, ss. 653-667.

69 Prozent Sind Gegen den EU-Beitritt der Türkei**, Die Welt, 09.10.2010,** http://www.welt.de/politik/deutschland/article10168942/69-Prozent-sind-gegen-den-EU-Beitritt-der-Tuerkei.html**,** (10.04.2013).